

MAGYAR MÚZEUMOK

1999/1

Spring

HUNGARIAN MUSEUMS

TAVASZ

Volume 5 Number 1

A KÖZMŰVELŐDÉSNEK

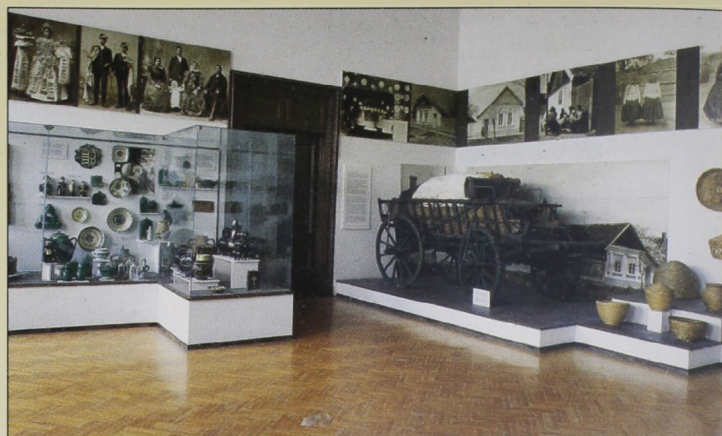
Múzeumok Csongrád megyében

Espersit-ház kiállításának részlete, Makó — Exhibition detail in the Espersit House, Makó

Móra Ferenc Múzeum, néprajzi kiállítás részlete, Szeged — Detail of the ethnographical exhibition, Móra Ferenc Museum, Szeged

Fekete-ház, az ún. Doberdói fa, Szeged — The so called Doberdo Tree, Fekete House, Szeged

Avar kiállítás részlete, Szeged — Detail of the Avar exhibition, Szeged

KIÁLLÍTÁSI KÉPEK EXHIBITION REVIEW

Friedrich János fényvirdája, Makó — The Friedrich photographic atelier, Makó

Hagymás ház, Makó — The "Onion House", Makó

MAGYAR MÚZEUMOK

1999/1 TAVASZ

A szerkesztőség levele

Folyóiratunk figyelmes olvasói nem lepődnek meg, ha pillantásukat az ötödik évfolyam első számának impresszumára vetik és ott új feladatkörökben új neveket találnak. Hiszen *Éri István* alapító főszerkesztő már az előző számban búcsút vett olvasóinktól. A lap tartalmáért és megjelenéséért a jövőben felelősséget vállalók nem teljesen tapasztalatlanok a szerkesztés, lapkészítés rejtelmeiben. Többségük tevékeny részese volt a folyóirat indításának, fejlődésének. Bátran állíthatjuk, hogy a szerkesztés munkáját jól összehangolt, tapasztalt csapat végzi a jövőben is.

Most azonban más, nagyobb feladat vár ránk. Ezek jórészt a munkálataikat ezidáig összefogó *Éri István* utolsó szerkesztői levelében megemlítette, felsorolta. Bírálatait, hiányjait magunk is osztjuk, jeleltük magunkalal egyetértünk. Úgy gondoljuk, az elmúlt négy évfolyam során kialakult szerkesztési módszerek követhetők, követendők. Ezt jelen számunk is mutatja, hiszen Csongrád megye múzeumi szervezését „látjuk vendégül” hasábjainkon; közlünk visszaemlékezést; újra színes betélapokkal gazdagítjuk kínálatunkat.

Vannak persze változtatási terveink, elképzeléseink is. Megpróbálkozunk a tördelés egységesítésével, egyértelműbbé tételével, mert úgy véljük, így kezelhetőbb; áttekinthetőbb lapot vehet kezébe az olvasó. Szeretnénk elérni, hogy legalább 2-3 számra előre tudjunk tervezni, ezért is foglaltuk össze és tesszük közzé mostantól minden számunkban, hogy mit kérünk szerzőinktől,

mire figyeljenek (a tartalom és a színvonal mellett). Új – a Pulszky Társaság elnökségével egyeztetett – kezdeményezés: az egyesületünk döntéseit és tevékenységének más fontos elemeit is a nyilvánosság elé táró rovat.

A szerkesztés és terjesztés gondoljai általában nem tartoznak az olvasóra. Annyit mégis kötelességünk jelezni, hogy – kiszakadván immár a Hazai Tájakon Alapítvány gondoskodó karjából – a kiadás teljes mértékben a Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület gondja. Kérésünk a lehető legjobb megoldást, amellyel a szerkesztőség színvonalas munkájának feltételeit biztosíthatjuk. Fontosnak tartjuk és üdvözöljük, hogy ettől az évtől kezdve a Pulszky Társaság minden tagdíjat befizető tagja illetményként kapja a MAGYAR MÚZEUMOK példányait. Nem tesszük le azonban arról a törekvésről, hogy a jelenleginél szélesebb körben terjesszük kiadványunkat és szeretnénk elérni, hogy mielőbb a hírlapterjesztőknél is hozzájuthassanak az érdeklődők.

Kérjük olvasóink megértését, támogatását és segítségét. Minden jószándékú bírálatot, javaslatot, ötletet várunk és köszönettel fogadunk (egyebek mellett azért is, hogy újra közölhessünk olvasói leveleket), minden közérdeklődésre számot tartó, a múzeumok tevékenységi körébe tartozó írást szívesen veszünk. Célunk továbbra is az, hogy a MAGYAR MÚZEUMOK a hazai múzeumügy, a múzeumokban dolgozó szakemberek és a tevékenységünk iránt érdeklődők ismert és elismert, színvonalas fóruma legyen.

Szerzőinkhez

A MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztősége kéri a szerzőket, legyenek figyelemmel az alábbiakra:

– a kéziratokat *lemezen* (Word, IBM kompatibilis) és *kinyomtatva* is kérjük;

– az illusztrációkat pontos *képlistán* és *képaláírással* kérjük, a képeket fontossági sorrendben *számozva*, a *fotos(ok)* nevének feltüntetésével;

– *rövid* (maximum egy oldal) rezümét kérünk (magyarul vagy angolul);

– külön lapon kérjük megadni az alábbi adatokat: a szerző neve, születési éve, végzettsége, tudományos fokozata, foglalkozása, munkahelye, beosztása (a szerzőket bemutató rovatához), a szerző és a fotos(ok) adószáma (adóazonosító jele), anyja neve, levelezési címe és esetleges számlaszáma (a tiszteletdíjak utalásához).

Kérjük továbbá a kéziratok leadási határidejének pontos betartását. *Lapzárta* első szám: november 30; második szám: február 28; harmadik szám: április 30; negyedik szám: augusztus 31.

Levélcímünk:
MAGYAR MÚZEUMOK
Szerkesztősége
1476 Budapest 100.
Pf. 206.

A szerkesztőség levele 1

MŰHELY

Kovács Tibor: A harmadik évszázad küszöbén. Hagyomány és korszerűség a Magyar Nemzeti Múzeumban **3**
Varga Kálmán: Egy fiatal intézmény: A Gödöllői Kastélymúzeum **5**

ÚTÉPÍTÉS ÉS RÉGÉSZET – TANULSÁGOK ÉS EREDMÉNYEK

Szalontai Csaba: Beszámoló az M5 autópálya Csongrád megyei szakaszának régészeti feltárásáról **8**
Szabó Géza–Vörös Gabriella: Útban a múlt – Szentes határában **10**

VISSZATEKINTÉS

Fári Irén: Aki álmát maga valósította meg: a szegedi múzeum megszervezője, Reizner János (1847–1904) **12**
Lengyel András: „Szeged kultúrpalotájának legnagyobb raritása” **14**

120 ÉVE SZÜLETETT MÓRA FERENC

Kürti Béla: A régész Móra **16**
Trogmayer Ottó: „Mögötte a fene” **18**
Juhász Antal: Móra Ferenc, a szegedi néprajzi gyűjtemény egyik megteremtője **19**
Vörös Gabriella: Csallány Dezső a szegedi múzeum élén **20**
Trogmayer Ottó: Múzeumtörténet 1945–1956 **21**
Szabó Máttyás: Az északi néprajz és muzeológia szolgálatában **23**

SZÁMVETÉS

Zombori István: A szegedi Történelmi Gyűjtemény **27**
Dömötör János: Tornyai János Múzeum **29**
Halmágyi Pál – Tóth Ferenc: A makói múzeum **30**
Vörös Gabriella: A szentesi Koszta József Múzeum **32**
Szűcs Judit: Csongrád – Tari László Múzeum **33**

KIÁLLÍTÁSOK, KIÁLLÍTÓHELYEK

Markos Gyöngyi: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc emlékei a tárgyi kultúrában **35**
Kovács Vilmos: Várak, erődök, vitézek **37**
Gaskó Béla: A Móra Ferenc Múzeum Természet-tudományi Osztályának állandó kiállításairól **39**
Halmágyi Pál: A Homonnai-gyűjtemény. Két makói történet **41**
Tóth Ferenc: Espersit-ház. Irodalmi kiállítóhely **42**
Rózsa Gábor: Szentesi műzsák új menedékei **43**
Dömötör János: Alföldi Galéria **45**
Nagy Vera: A Hódmezővásárhely-Kopáncsi Tanyamúzeum **47**
Lipták Mária: Nálunk a gyerekek kérdeznak... Múzeumpedagógiai munka a szegedi Móra Ferenc Múzeumban 1978–1998 **48**

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Wagner István: A Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága nemzetközi kapcsolatai és szerepe a regionális múzeumi együttműködésben **50**

- Tímárné Balázs Ágnes: Muzeológus szemmel a lisszaboni EXPO '98 portugál pavilonjában 51
 Szabó Márta: A második világháború alatt elhuroolt kulturális értékek visszaszolgáltatásáról 52
 Fodor Ferenc: Néprajzi gyűjtőúton a Duna-deltában 54

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

- Trogmayer Ottó, Bárkányi Ildikó, Lengyel András, Nagy Imre: Habent sua fata libelli 56
 Basics Beatrix: Szalon 1998. 3. és 4., 1999. 1. szám 57
 Deme Péter: Museum International 199. (1998/3) 58
 Miklósi Sikes Csaba: Gondolatok a Revista Muzeelor (Románia) 1998/1 száma kapcsán 60
 Deme Péter: ICOM News 1998/4 61
 Deme Péter: Museumvisie 1998/3 61

IN MEMORIAM

- Petercsák Tivadar: Dr. Bakó Ferenc (1917–1998) 62

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI

- Választmányi és elnökségi ülések 63

- E számunk szerzői 64

- A címlapon:** A Szegedi Móra Ferenc Múzeum homlokzata, valamint Beck András Móra-plakettje, 1935
On the cover: The facade of the Móra Ferenc Museum, Szeged and András Beck's Móra plaque
Foto-Photo: Domotor Mihály

- A hátlapon:** A Gődöllői Királyi Kastélymúzeum
Back cover: The Gődöllő Royal Castle Museum
Foto-Photo: Sutta Balázs, Kresz Albert

- A borító 2. és 3. oldalán, valamint a színes betétlapon Dömötör Mihály fotói láthatók. Photos on cover 2., 3. and the colour pages are by Mihály Dömötör.**

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer
 V. évfolyam 1. szám, 1999 tavasz
 Felelős szerkesztő: Deme Péter
 Főszerkesztő: Selmeczi Kovács Attila
 Szerkesztőség: Basics Beatrix, Kriston Vízi József, Korsós Zoltán, Wellmann Nóra, Wollák Katalin
 E számunk szerkesztésében részt vett Nagy Imre
 Lapalapító és a szerkesztőbizottság elnöke: Éri István
 A szerkesztőbizottság tagjai: Balogh Balázs, Dercsényi Balázs, Kócziánné Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter, Mihály Mária, Nagy Mihály, Timárné Balázs Ágnes
 Fordítások: James Stewart, Basics Beatrix, Korsós Zoltán
 Fényképek, reprodukciók: Dabasi András, Dömötör Mihály, Kresz Albert, Petercsák Tivadar, Sutta Balázs, Szamódy Zsolt, valamint a Móra Ferenc Múzeum, Szeged archívuma, továbbá Nordiska museet, Stockholm
 Szerkesztőség: 1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
 Telefon: 210-1330 E-mail: tkmets@elender.hu
 Felelős kiadó: Matskási István
 Nyomdai előkészítés: TKME Tipográfiai Stúdió
 Műszaki szerkesztő: Török Balázs
 Színes feldolgozás: Repró Miló Kft., Bp.
 Nyomdai munkálatok: VESZPRÉMI NYOMDA RT.
 Felelős vezető: Erdős András
 Előfizethető a kiadónál (levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.), illetve postautalványon, csekkkel vagy átutalással
 ABN-AMRO Bank 10200830-32323599
 Előfizetési díj számonként: egyéni előfizetőknek 250 Ft, közületeknek 500 Ft
 HU ISSN 1219-4662
 Megjelent a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

HUNGARIAN MUSEUMS 1999/1 SPRING

Editorial letter 1

WORKSHOP

- Tibor Kovács: On the Threshold of the Third Century Tradition and Modernity at the Hungarian National Museum 3
 Kálmán Varga: A New Institution: the Gődöllő Palace Museum 5

ROAD-BUILDING AND ARCHAEOLOGY – LESSONS AND RESULTS OF AN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION

- Csaba Szalontai: A Report on the Archaeological Excavations on the Csongrád County Section of the M5 Motorway 8
 Géza Szabó-Gabriella Vörös: The Past in the Road – on the Border of Szentes 10

RETROSPECTIVE

- Irén Fábri: János Reizner, Organizer of the Szeged Museum 12
 András Lengyel: "The Greatest Rarity of the Szeged Palace of Culture" 14

FERENC MÓRA WAS BORN 120 YEARS AGO

- Béla Kürti: The Archaeologist Móra 16
 Ottó Trogmayer: "Its gone to blazes!" 18
 Antal Juhász: Ferenc Móra, One of the Founders of the Szeged Ethnographical Collection 19

- Gabriella Vörös: Dezső Csallány, Director of the Szeged Museum 20
 Ottó Trogmayer: Museum History 1945–1956 21
 Mátyás Szabó: In the Service of Northern Ethnography and Museology 23

RECKONING

- István Zombori: The Historical Collection, Szeged 27
 János Dömötör: Tornyai János Museum 29
 Pál Halmágyi-Ferenc Tóth: History of the Makó Museum 30
 Gabriella Vörös: Koszta József Museum, Szentes 32
 Judit Szűcs: Tari László Museum, Csongrád 33

EXHIBITIONS

- Gyöngyi Markos: Objects from the 1848-49 Revolution and War of Independence 35
 Vilmos Kovács: Castles, Fortresses, Brave Warriors 37
 Béla Gaskó: On the Permanent Natural History Exhibitions of the Móra Ferenc Museum 39
 Pál Halmágyi: The Homonnai Collection. Two Makó Histories 41
 Ferenc Tóth: The Espersit House. Literary Gallery 42
 Gábor Rózsa: New Refuges for the Szentes Muses 43
 János Dömötör: Alföld Gallery 45
 Vera Nagy: The Hódmezővásárhely-Kopáncs Farm Museum 47
 Mária Lipták: Here the Kids Get to Ask (Museum Education in the Móra Ferenc Museum, Szeged, 1978–1998) 48

RELATIONS WITH ABROAD

- István Wágner: The International Relations and Role of the Csongrád County Museums Directorate in Regional Museum Cooperation 50
 Ágnes T. Balázs: Curatorial Aspects in the Portugal Pavilion of EXPO '98 51
 Márta Szabó: On the Conference on "The Spoils of War – World War II and its Aftermath: The Loss, Reappearance and Recovery of Cultural Property 52
 Ferenc Fodor: Ethnographical Collecting Trip Through the Danube Delta 54

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

- Ottó Trogmayer, Ildikó Bárkány, András Lengyel, Imre Nagy: Habent sua fata libelli 56
 Basics Beatrix: Szalon 1998/3., 4., 1999/1. 57
 Péter Deme: Museum International 199. (1998/3.) 58
 Csaba Miklósi Sikes: On the Revista Muzeelor (Roumania) 1998/1. 60
 Péter Deme: ICOM News 1998/4. 61
 Péter Deme: Museumvisie 1998/3. 61

IN MEMORIAM

- Tivadar Petercsák: Ferenc Bakó (1917–1998) 62

NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY

- Presidium and Committee Meetings 63

- Authors of this issue 64

Műhely

A harmadik évszázad küszöbén

Hagyomány és korszerűség a Magyar Nemzeti Múzeumban

Kovács Tibor

Prológus

Ha a címben megfogalmazottakról bármit is kíván valaki mondani, nem szabad elfeledni: minden múzeum alapvető feladata – a múlt emlékeinek feltárása-összegyűjtése, tudományos feldolgozása és bemutatása a jelen, megőrzése a jövő számára – évszázadok alatt alig változott. A „mit, hogyan, kinek” gyűjteni-őrizni-bemutatni kérdése viszont mindig az adott kor és az adott társadalmi rendszer függvénye volt. A múzeum a közeli-távoli múlt öröksége és saját korának embere között széleskörű szembesítésre biztosít lehetőséget. Ezért az enciklopédikus ismeretgyarapítás, a történelmi tudatformálás, a nemzeti identitástudat elmélyítésének igen fontos intézményévé válhat. Ebből is következnek: a múzeum talán a legsajátosabb azon kulturális intézmények között, amelyek tevékenységét mindenkor döntően befolyásolta a hagyomány és a korszerűség szempontjainak egymást kiegészítő, sok esetben azonban egymást negligáló érvényre jutása. És ami még fontos: sok másnál egyértelműbben, a múzeum egyszerre egyetemes és népi-nemzeti intézmény. Befogadja közeli-távoli régiók népeinek produktumait, s mindezt – nyelvi hovatarozástól függetlenül – közvetíti látogatói számára. De kiemelten gyűjti és mutatja be a nemzeti történelem és kultúra emlékeit, függetlenül attól, hogy azok az ország mindenkori politikai határain belül vagy kívül jöttek létre.

***

Amikor néhány hónapja, a múzeum alapításának 196. évfordulóján megnyíltak az új kőtárak, gyönyörű terekkel bővült az épület. Az elmentétek tereivel. Hiszen amíg a római kori lapidárium föld alá süllyesztett, szintben tagolt új csarnoka egy hirtelen kitáguló tér élményét adja a belépőnek, a középkori kö emlékeket befogadó, oszlopokkal és ablakmélyedésekkel tagolt rotunda a rend zárt harmóniájának érzését kelti a látogatóban. S ez utóbbi nem egyszerű lírai szójáték. Különösen azok érzik ezt, akik évtizedeken át járták az épület e részének szűkké vált folyosóit. Ám, amit az egymást követő generációk a szűkösség kényszeréből beépítettek, az utóbbi évek rekonstrukciós munkálatai kiszabadítottak.

Újra élővé váltak az általunk csak Pollack Mihály tervrajzairól, esetleg fényképekről ismert épületrészek. Feltártak és ismét hasznosíthatók lettek a klasszicista épület nyugodt eleganciát megtestesítő terei. A szó valódi értelmében, a befalazott múlt egy darabja lett a jelen, s ami fontosabb: lesz talán a jövő szerves része. És e képbe jól illeszkednek a padlástérben nemrégiben kialakított modern berendezésű raktárak és a készülő, föld alá süllyesztett, az elkövetkező évtizedek technikai igény szintjén tervezett restaurátori műhelyek, laboratóriumok. Másfélszázados létének legnagyobb átalakulása után a klasszicista remekmű – bármiféle stílustörés nélkül – „modernizálódik”. Mondhatni, ez egyszerű dolog. Egy épület eszközökkel mérhető, műszerekkel ellenőrizhető valami. Jól-rosszul belakható, hibái – akár nyomtalanul is – kijavíthatók.

Ám ami belül működik, az élő múzeum, egészen más. Nem egyszer kisebb-nagyobb, olykor pedig megrendítő változásokon ment már át. Közülük a legjelentősebb a múlt század utolsó harmadában történt, amikor a forrásanyag és

az ismeretek bővülése nyomán Európa-szerte mind erősebbé vált az elemző szaktudományok differenciálódásának folyamata. Ennek hatására „szakgyűjtemények és szakmúzeumok” kialakítására törekedtek. Mindinkább anakronisztikussá vált a mindent magába foglaló, univerzális jellegű nemzeti múzeum ideálja.

Az intézmény több alapgyűjteményének kiválása, az azokra épülő múzeumok (Természettudományi, Néprajzi, Iparművészeti, Szépművészeti Múzeum) létrejöttét követően hosszú ideig nézetkülönbségek, polémikák kísérték a Nemzeti Múzeum régészeti, illetve történelmi profiljának, tevékenységi körének egzakt meghatározását.¹ Különösen vonatkozik ez a történelmi, művelődéstörténelmi gyűjteményekre. Bár korábban is voltak erre utaló kísérletek, majdhogynem csak az utóbbi negyedszázadban kristályosodott ki az a koncepció, hogy a Nemzeti Múzeum *elsősorban* Magyarország történetének legfontosabb eseményeihez, társadalmi-gazdasági folyamataihoz és kiemelkedő személyiségeihez kötődő dokumentumok, s különösképpen tárgyi emlékek gyűjtésével, tudomá-

Részlet az új kőtárból – Detail of the new lapidary

Fotók-Photos: Dabasi A.

A balácsai mozaikpadló az új kótarban – Mosaic-floor from Balácsa in the new lapidary

nyos feldolgozásával és bemutatásával foglalkozik. Aligha véletlen, hogy mindegyre épülve, a komplex bemutatás igénye és egyre sikeresebb mai gyakorlata a gyűjtő és ismeretterjesztő tevékenységben, már több külföldi szakember elismerését is kiváltotta. Már csak azért is, mert Európa sok országában ettől eltérő, inkább a tárgyra és kevésbé az összefüggésekre koncentrált irányzatok érvényesülnek.²

Mégis – a művelődéstörténeti alapgyűjtemények megfelelő nagyságrendje és összetételük úgy-ahogy kielégítő reprezentációs értéke ellenére – némileg módosítani kell a *gyűjteményfejlesztés* gyakorlatát. Még akkor is, ha annak tudatossága (egyes időszakok és bizonyos gyűjtemények kivételével) sok pozitívumot eredményezett. Változtatni kell, mert a Nemzeti Múzeum még ma is sokkal inkább a vétele felajánlott vagy odaajándékozott műtárgyak „befogadója”, mint a szelektív gyűjteményfejlesztést széles körben megszervező intézmény. E téren a legsürgősebb a „történelmi családok”, valamint a század magyarországi történeseit befolyásoló személyiségek még nem ismert emlékeinek felkutatása – itthon és külföldön egyaránt.

Amint elengedhetetlen az is, hogy az intézmény muzeológusai minél sokrétűbb, közvetlen kapcsolatot építsenek ki a korábbi emigráció, térbeli és időbeli helyzetét tekintve, eltérő csoportjaival. Azaz: új lendületet kell adni a sokszor megkezdett, majd mindig elakadt Hungarica-kutatásnak.

A nyolcvanas-kilencvenes években a *műtárgnyilvántartás* forradalmát éljük át. Sajnos, ez nálunk igencsak „lassú forradalom”. Úgy tűnik, az egyik leginkább hátráltató tényező a tudományos nomenklatúra egységesítésének és megújításának majdnem teljes hiánya. (Ez nem annyira a műtárgyak számát tekintve kisebb művelődéstörténeti, sokkal inkább a több tízezres régészeti gyűjteményeknél okoz nehézséget.) De az is igaz, máig hiányzik az igazi szakmai motiváció. Különösen a megszokott mód-

szerekkel dolgozó idősebb generáció tagjai körében. Nem igazán érdekük a sokáig „félteve őrzött” adatok társadalmiasítása. Valójában azért, mert mindmáig elmaradt a jórészt még hiányzó gyűjteményi szakkatalógusok előkészítésének (mint tudományos cél) és a műtárgyak komputerizációjának (mint muzeológiai szükségesség) tényleges összekapcsolása. Mindebből (is) adódik: a tartósan őrzendő és az alakuló, elektronikus bázisú leltárkönyvek még hosszú ideig párhuzamosan „lesznek forgalomban”. Igencsak sürgető feladat a jövőbe mutató folyamat felgyorsítása. És nem valaminek a „rovására”, hanem az összefüggő múzeumi tevékenységrendszer szerves részeként.

Bár olykor-olykor a társadalom különböző szféráiban más vélekedéssel is lehet találkozni, aligha vitatható: a múzeum nemcsak őrző és bemutató, hanem sokoldalú tudományos intézmény is. Elsősorban azért, mert tevékenységének egyetlen területe sem képzelhető el tudományos megalapozottság nélkül. Sőt, a múzeumban tárolt emlékekre – mint mással nem pótolható forrásokra – építő tudományok eredményeinek számottevő hányada a múzeumok falain belül születik.

Messzemenően érvényes ez a Nemzeti Múzeumra is, amelynek idevonatkozó ténykedése – elsősorban a felgyorsult generációváltás miatt – átalakulóban van. A produktumok mennyiségi és minőségi hullámválsága után jó lenne, ha újra nagyobb súlyt kapnának az elmélyült kutatásra épülő szakmunkák, a kompilált ismeretterjesztő írások mellett. Van mit tenni a közeljövőben. Korrigálni például azt, hogy évszázados késésben vagyunk a gyűjteményi katalógusok kiadásával (eddig igen kevés jelent meg), s a korábbiakkal szemben alig néhány olyan tudományos téma van jelenleg, amelyek országos koordinálását, irányítását múzeumunk végzi. Holott gyűjteményeinek nemzeti gyökere és országos jellege révén központi szerepet kellene betöltenie. És bővíteni kell azon kutatók körét, akik nemcsak írásaik révén, hanem jelenlétük-

kel is tevélegesen bekapcsolódnak a nemzetközi tudományos vérkeringésbe. Hogy itt mi okoz nehézséget, röviden megválaszolható: az erre fordítható költségvetési pénz kevés, az ösztöndíjak és a pályázatok esetlegesek, a szponzori támogatások e területen pedig (még?) hiányoznak.

Majd kétszáz éves története során még soha ennyi *kiállítást* nem rendezett itthon és külföldön a Magyar Nemzeti Múzeum, mint a legutóbbi időszakban. És oly sok műtárgy talán még soha nem járta be a „fél világot”, mint mostanság. Szarkasztikusan fogalmazva: az ismétlődő sikereket már elkönnyveltük, a műtárgyakat ért esetleges negatív hatásokkal még nem vagyunk (nem lehetünk) tisztában.³ Ugyanis kellő szakértelem, megfelelő gondosság mellett sem lehet mindig előre látni, hogy a többször eltérő környezeti viszonyok közé kerülő műtárgy miként reagál a helyváltoztatásokra.

Nem magyar probléma, világszerte az, hogy a vélt vagy tényleges közönségigényt szolgáló kiállítás-dömping ellentmondásba kerül a műtárgyvédelmi szempontokkal. Hisszük, ez csak látszólagos. Viszont közös felelősség tudni: mit, hol, milyen hosszan lehet kiállítani, s melyek azok a kiemelkedő történelmi emlékek, nemzeti ereklyék, amelyeket ritkán, vagy éppen soha nem szabad állandó helyükről kimozdítani.

Szinte köztudott, a legnehezebb múzeumi feladat „jó kiállítást” rendezni. Szaktudást, elmélyültséget, invenciót igényel sokféle képzettségű szakemberektől. Amint az is igaz, a kiállítás a múzeum legközvetlenebb szembesülése a külső világgal, a „sokrétű társadalommal”. Félő, e szembesülés kívülről jövő jelzéseit nem igazán, legalábbis nem mindig pontosan érzékeljük. Pedig sejtethetjük, a jelen és a jövő látogatói közül egyre többen a számítógéptől felállva jönnek a múzeumba. És ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni!

***

Epilógus

Amiről eddig szó volt, jó esetben is egy hiányos, eklektikus vázlat mindarról, amivel szembe kell nézni, amikor a Nemzeti Múzeum – képletesen – belép történetének harmadik évszázadába. Ám az objektív jövőkép kialakításában nem feledhetjük, hogy az állam a műszaki és dologi háttérrel (különösen, ha a több milliárdos, 2002-ig tartó épületerekonstrukcióra gondolunk) jobb színvonalon teremti meg, mint amilyen a személyi állomány társadalmi (anyagi) megbecsülése. Hisszük, csak egyelőre, hiszen az óhatatlan belső feszültségek – köztük a nem egyszer túlhajszolt „sikerorientáltságból” fakadó anomáliák és a szakemberek „elváندorlása” – jórészt ebből adódnak.

Valahol ide kapcsolható annak hangsúlyozása: igen fontos, hogy társadalom mindenkori állapotától függően, a múzeumok felé irányuló

igény szinkronban legyen azok teljesítőképességével. És fordítva, hiszen hiába sokszínű a kínálat, ha az emberek többsége, anyagi helyzete miatt, nem tud élni vele. Azaz: még csak kevesen vihetik haza a színes kiállítási katalógust, a mesterien megkomponált CD-eket és a tökéletesnek tűnő műtárgymásolatot. Pedig többnyire ezek is hozzátartoznak egy kiállítás „komplex élményéhez”, egyszerűbben: egy igazi múzeumlátogatáshoz. Ezért kaphatnak különös súlyt azok a „közösségi terek”, ahol mindenki számára minden elérhető – legalábbis a vizuális kultúra területén.

És végül – a jövőre gondolva – mi az, ami még különösen fontosnak tűnik intézményünk életében?

Történelmi távlatokban vissza- és előretétele, teljes tevékenységével elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeumnak kell kifejezésre juttatni egy „zárt nyelvű” kis nemzet identitástudatát, s fennmaradásának történetileg kialakult szimptomáit.

Amint a filozófia képes összegezni a társadalomtudományok lényegét, valahogy úgy kell központi szerepet vállalnia a hasonló intézmények között a Nemzeti Múzeumnak a történeti folyamatok, események értelmezésében és bemutatásában. Ennek jegyében lenne szükséges megszereznie a legfontosabb emlékeket, forrásokat, itthonról és külföldről egyaránt. Miután ez ma már csak részlegesen biztosítható, szélesre kell tárnai a múzeum kapuit, hogy időszaki

kiállítások révén befogadja megannyi tájegység, bármely velünk élő nemzetiség, s minden felekezeti reprezentatív hagyatékát.

És természetesen fenn kell tartani a sokéves jó gyakorlatot, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos tevékenysége, műtárgy-kölcsönzései, kiállításai révén integráns része lett az európai, olykor a tengerentúli kulturális eseményeknek. Igaz, jóval többször mint exportőr, s még csak ritkábban befogadóként.

Szeretnénk hinni, amint a másfélszázados klasszicista stílusú épület is megújul napjainkban, valahogy hasonlóan alakul majd át az intézmény szervezete és tevékenysége is a hagyományok talaján, a jelen és a közeljövő korszerű követelményei szerint. ■

Jegyzetek

1. A régészeti kérdéseket részletesen taglaltuk a Régészeti örökség és a Magyar Nemzeti Múzeum című írásban (Magyar Múzeumok 1995/2, 23–26).
2. Különösen sok eltérés tapasztalható e téren az európai nemzeti múzeumok, illetve az azok feladatát ellátó intézményrendszerek gyakorlatában. Vö. M.-L. Plessen: Die Nation und ihre Museen. Frankfurt/New York 1992.
3. Miután különösen fontosnak tartjuk a múzeumok tevékenységi rendszerében, a műtárgyvédelemről külön kívánunk értekezni később a folyóirat hasábjain.

On the Threshold of the Third Century Tradition and Modernity at the Hungarian National Museum

In the next few years the Hungarian National Museum will undergo renewal based on its traditions as well as the need to adapt to expected demands. Construction work on the museum (which will last until the bi-centenary of its foundation in 2002) will include the installation of modern units underground and built in to the roof. One of the main aims of the reconstruction is – following years of enforced extension work – to return the Classicist building to its original form inside and out, something already realized in the recently opened medieval lapidarium. The most important features of the transformation: Object indexing computerization (out of museological necessity) has to be tied into the editing and publication of collection catalogues (for scientific purposes). It would be useful if specialist work built on intensified research regained its former importance. There is also a critical need for more researchers who are connected to the international scientific scene not only through their writing but their presence too. The Hungarian National Museum has to take a central role in the interpretation and presentation of domestic historical processes and events. The institution's doors have to be opened wide, so through temporary exhibitions it can accommodate and display the inheritances of any region, any of the nationalities living here, or any denomination. And naturally, we have to maintain the good practices of many years which have allowed the Hungarian National Museum to become an integral part of European and sometimes more distant cultural events, through its scientific activities, loans and exhibitions. True, it is far more often an exporter and only infrequently a receiver.

Egy fiatal intézmény: A Gödöllői Kastélymúzeum

Varga Kálmán

A kastélymúzeum létrejöttének előzményei

A XVIII. századi gödöllői Grassalkovich-, majd 1867–1918 között uralkodói pihenőkastély rehabilitációja idestova másfél évtizedre nyúlik vissza, amikor is az Országos Műemléki Felügyelőség nagyszabású kastélyprogramjában a mostoha sorsú műemlékegyüttes helyreállításának és kulturális-múzeumi, illetve idegenforgalmi hasznosításának tervei is szerepeltek. A program szellemében a '80-as évek közepén kezdődött, ám viszonylag lassan haladó felújítási munkákkal párhuzamosan, szakmai viták keresztüztüében formálódott ki a múzeumi hasznosítás iránya, melynek első karakteres kidolgozását 1991-ben jelen sorok írója végezte el. A koncepció gerincét szakmailag az épület ún. értékeremtő periódusai – a

XVIII. századi főúri, illetve a XIX. század végi királyi időszak – adták, szervezetileg pedig a szakmaiságnak leginkább megfelelő önálló közgyűjteményi státusz fogalmazódott meg. A későbbiekben ez a koncepcionális anyag vált a kastélymúzeum létrehozásának és szakmai profiljának elméleti alapjává.¹

A kastély ügyének kormányzati szintre emelkedését követően a vegyes hasznosításán belül a múzeumi funkció prioritását először a 3341/1992. számú kormányhatározat 1. pontja rögzítette, mely szerint „A rehabilitáció során biztosítani kell, hogy a kastélyegyüttes elsődlegesen mint kastélymúzeum (...) működjék”. Az 1051/1993. és 1009/1994. számú határozatokban is megerősített primer hasznosítási forma így rögzítésre került a kastély

Grassalkovich Antal (1694–1771), a kastély építtetője
Antal Grassalkovich, owner of the castle

Fotó-Photo: Faludi I.

Készülődés a kastélyszínház bemutatójára (1998) – Preparation for the première of the castle theatre (1998)

„gazdájaként” 1994-ben létrehozott állami többségű közhasznú társaság alapító okiratában, majd az ún. közhasznúsági szerződésben is. A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, mint a műemlékegyüttes akkori kezelője és a közhasznú tevékenységeikért felelős állami szerv, valamint a közhasznú társaság, mint a konkrét végrehajtásért felelős intézmény közötti megállapodással de jure is megteremtődtek a kastély közgyűjteményi hasznosításának és a múzeumi intézmény megalapításának feltételei. A gyakorlati megvalósítás aktualitását szintén az 1994-es esztendő hozta el, amikortól a helyreállítási munkákat és a kastélyban lévő „idegen” funkciók (szociális otthon, szükséglakások, stb.) megszüntetését sikerült felgyorsítani, majd az első helyreállítási ütem 1996-os befejezésével átadásra kerülhettek és megnyílhattak az együttes központi, legszebb szárnyai.²

Az intézmény megalapítása és az alapítás jelentősége

A Gödöllői Királyi Kastély Múzeum megalapítására és a működési engedély megkérésére 1995-ben került sor. A többnyire általánosnak mondható múzeomalapításokkal ellentétben a kastélyban nem már meglévő muzeális anyag gondozására és feldolgozására szerveződött az intézmény, hanem éppen fordítva: adott építészeti és tradicionális keretekhez kötődő, azokkal összefüggő emléktárgy gyűjtésére, tudományos kutatására és bemutatására. Szakmai minőségét és intézményi besorolását így természetes módon határozta meg a kastély műemléki-művészettörténeti értéke, a feltárásokból és kutatásokból, valamint az együttes majd három évszázados történetéből fakadó múzeumi teendők ellátása.

Az intézmény 1995. augusztus 10-én datált, Mk/d/84. számú múzeumi működési engedélye szerint önálló közgyűjtemény (muzeális szakgyűjtemény), amelynek fenntartója a

Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Társaság. Általános felügyeletét jelenleg – a jogfolytonosság jegyében – a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, szakfelügyeletét pedig a Magyar Nemzeti Múzeum látja el. Gyűjtőköre a kastély építéstörténetére, a Grassalkovich-családra és a kastély királyi, valamint kormányzói korszakára terjed ki, de az Erzsébet királyné személyével, illetve kultuszával kapcsolatos emléktárgy tekintetében országos gyűjtőkörrel is rendelkezik. A fokozatosan létrehozandó saját gyűjtemény gondozása mellett az intézmény hivatott arra, hogy a kormány által alapított *Grassalkovich Kastély Közalapítvány* ugyanakkor a közgyűjteményi hálózatot is kezelje és bemutassa.³

A kimagasló nemzeti értéknek számító gödöllői kastélyegyüttes közgyűjteményi egységének létrehozása nemcsak egy lokális jelentőségű kulturális esemény volt, hanem a hazai műemlékvédelem és műemléki hasznosítás egyik példaértékű vállalkozása is. A helyreállítást, az értékek összegyűjtését és közkincsé tételét segítő tudományos-muzeológiai műhely megteremtése ugyanakkor a közgyűjteményi hálózatot is új színfolttal gazdagította, hiszen a kastélymúzeum hiteles építészeti környezetben végzett szakmai tevékenysége során mind a művészettörténet, mind pedig az országtörténet szempontjából hiánypótló feladatokat lát el.

A kastélymúzeum szakmai munkájának főbb jellemzői 1995 és 1998 között

1995-ben az új intézmény legfontosabb teendőit a működéssel kapcsolatos alapvető feltételek megteremtése, a helyreállítás tudományos és szakmai segítése, az erőteljes gyűjtőmunka beindítása és az állandó kiállítások megtervezése, majd kivitelezése jelentette. Mindez azzal a kezdeményezéssel párosult, hogy a kastély már a felújítás alatt megtekinthetővé váljon, s a helyreállítás élményszámba

menő, egyszeri folyamata a látogatókkal is megismertethető legyen. Így a kastély már 1995 tavaszától megnyitotta kapuit, s a kiépített idegenvezetőkkel megszervezett csoportos látogatások révén a következő év ünneplés nyitására mintegy 70 ezer érdeklődő járhatta be az együttest, amelynek bemutatását egy kastélytörténeti időszak kiállítás is elősegítette.

A múzeum működésének feltételrendszere – személyi állomány, infrastruktúra, stb. – 1996 elejére alakult ki. Ezzel párhuzamosan állt fel a múzeumi üzemeltést biztosító közhasznú társaság munkaszervezete – pénzügyi és műszaki csoportok, kertészet, kastélyőr-ség, stb. – is, amely az év közepére már 60 főt számlált. Jelenleg a kastélymúzeum szűkebb szakmai állományát az igazgató, 2 fő szakmuzeológus, 1 fő múzeumi titkár és 1 fő általános restaurátor alkotja. Mivel a kastély személyzete jórészt önálló szervezeti egységekből áll – például értékesítési és rendezvényszervező csoport, információ és idegenvezetés, stb. –, és ezek az ügyvezetés közvetlen irányítása alatt állnak, a múzeum elsősorban felügyeletet gyakorol fölöttük és a muzeológiai szempontok szerinti működtetési kereteket szabja meg számukra.

A kastély építéstörténeti feltárásait és kutatásait a '80-as évek közepétől alapvetően a műemlékvédelem intézményeinek munkatársai végezték és végzik Dávid Ferenc művészettörténész irányításával. A muzeológusok inkább kiegészítő és tradicionális kutatásokat folytatnak a Grassalkovichok családjára, a kastélybeli élet történetére és a berendezésre, műtárgyalományra vonatkozóan. A kutatások így többnyire a belsőépítészeti kialakításokat és az enteriőr-rekonstrukciókat segítik, de alapul szolgálnak a már eleve szakosított csoportosított gyűjtemények létrehozásához és folyamatos gazdáltságához is. A gyűjtőmunka kiértékelése révén 1998 közepére a múzeum már több mint 7000 tételyi emléktárgyval rendelkezett, s ebből közel 300 a berendezési tárgyak, bútorok, valamint a képző- és iparművészeti tárgyak száma. Emellett a múzeum gondozza a Grassalkovich Közalapítvány tulajdonában lévő műkincseket, számuk ma már meghaladja a 200-at. A gyűjteményekben több nagyrészt, országos viszonylatban is jelentős műtárgy van: példaként említhetjük Mária Terézia koronázási aranyérmét, amelyből hazánkban csak ez az egy, világviszonylatban pedig összesen 8 darab található. Szintén érdemes megemlíteni a XVIII. század végi – XIX. század eleji főnemesi díszruhák egyik legszebb darabját, Rhédey Klára öltözetét, amely ugyan magántulajdonban van, de letétként a kastély állandó kiállításán látható.

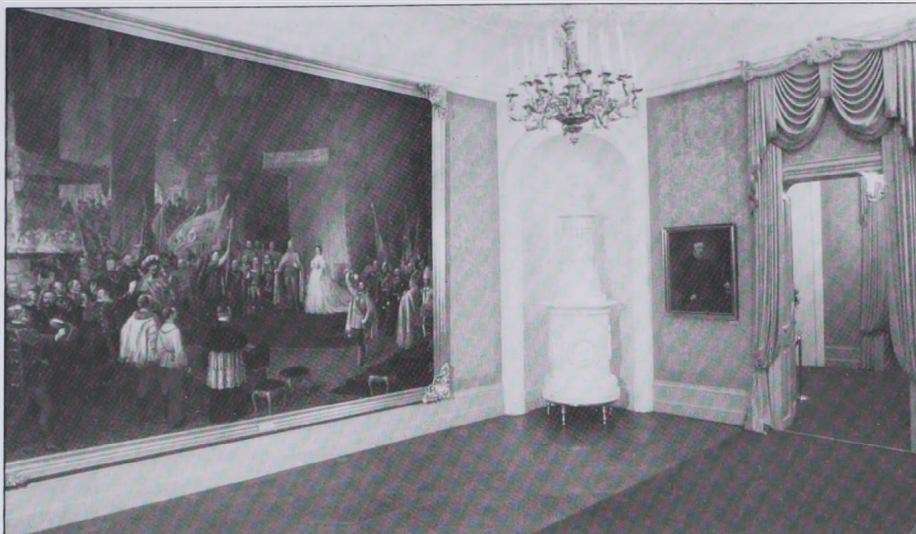
A kiértékelés múzeumi programnak megfelelően az állandó kiállítások a kastély központi

szárnyainak emeletén, az egykori urasági lakosztályokban, három fő tömbre bontva kaptak, illetve kapnak helyet.⁴ A főhomlokzati terem sorban a királyi korszak 1870-es évekre jellemző enteriőrjeinek rekonstrukciójára került sor, azzal a szakmai szempontú módosítással, hogy a bemutatott képzőművészeti alkotások egy része „meséljen” a korról és a kastély lakóiról is. (A 10 uralkodói enteriőrt az 1758-as kialakítású díszterem és annak 1780 körüli kifestésű előtere, valamint 3, barokk kori állapotát megőrző szoba egészíti ki.) Második egységként az első U alak déli szárnyának 3 termében – enteriőr jellegű környezetben – történeti kiállítás idézi fel Erzsébet királyné emlékét és kultuszát. Előképe az 1944-es budai ostromban elpusztult *Erzsébet Királyné Emlékmúzeum*, amelynek számos, a Nemzeti Múzeumból letétként kihelyezett tárgyi emléke is szerepel a kiállítás anyagában. A harmadik egységet az 1999. év végére elkészülő Grassalkovich-kiállítás képezi, s ez a tervek szerint a XVIII. század főúri életmódját és a család történetét idézi majd fel. Az első U alak északi szárnyában történeti kiállítások megrendezésre kerülő bemutató külön érdekessége lesz a vártemplom kegyúri karzatának megnyitása, amelyről a látogatók a jelenleg is működő barokk templomba nyerhetnek bepillantást.

A talán legfontosabb feladatnak tekinthető gyűjteménygyarapítás és az állandó kiállítások létrehozása mellett a kastélymúzeumnak alapvető tudományos és ismeretterjesztő kiadványok gondozását is fel kellett vállalnia. Még 1995-ben megjelent a kastélyról szóló első TKM-füzet, majd ezt 1997-ben összefoglaló igényű tudományos feldolgozás, rákövetkező évben pedig négytelvű reprezentatív album követte.⁵ A köteteket különböző ismertető, leporellók, képeslapsorozatok és alkalmi kiadványok (naptár) egészítették ki, megemlékezések szponzorok támogatásával. Ezekben túlmenően említésre érdemesek az ezüstből és bronzból készített Grassalkovich (1996), illetve Erzsébet királyné emlékérmek (1998).

A múzeum szakmai munkáját a profiljából adódó tudományos és művelődési rendezvények szervezése teszi teljessé. A cél itt elsősorban olyan, a tradícióknak megfelelő és hosszabb távon tradicionálissá nemesítendő konferenciák, bemutatók és rendezvények tartása, amelyek jellegükön fogva sajátosak és a hely szellemét is képviselik. Így formálódott ki már az elmúlt években az 1867-es koronázást évente megidéző júniusi rendezvénysorozat, az Antal-napi mulatságok érdekes eseménysorozata, a – például – Erzsébet királyné történeti szerepét feldolgozó konferenciák szervezése, a műemlékvédelemmel összefüggő akciók és események rendezése vagy a Magyar Tudományos Akadémiával közösen szervezett tanácskozások sora. Mindezt különféle művelődési al-

Terembelső – Interior

kalmak (kisebbszámú bemutatók, hangversenyek, estek) és a múzeumpedagógiai munka (iskolai látogatások, vetélkedők) egészítik ki.

Összefoglalásul

„Fiatal kora” ellenére a gödöllői kastélymúzeum ma már a hazai közgyűjteményi hálózat karakteres intézménye lett. Szakmai munkájával, állandó és időszaki kiállításával, valamint gazdag gyűjteményeivel képes kitölteni azokat a fehér foltokat, amelyek a magyar muzeológiában a XVIII. századi főnemesei életmód és a XIX. század végi, Gödöllőhöz köthető politikai történet tekintetében mutatkoznak. Kapcsolatrendszerét jól jellemzi, hogy közel 40 hazai közgyűjteménnyel (országos múzeumok, tájmúzeumok) és egyéb szakmai intézménnyel (állami és egyházi levéltárak, könyvtárak) áll folyamatos munkakapcsolatban. Kiemelendő e vonatkozásban a szakmai felügyeletet ellátó Nemzeti Múzeummal való szoros együttműködés, emellett több olyan külföldi intézménnyel is (osztrák, német és szlovák múzeumok, archívumok), amelyek a szakmai munka kiteljesítéséhez szükségesek.

A speciális kultúrjavak újra birtokbavétele, teremtése, őrzése és gondozása mellett az intézmény a kultúra közvetítésében és az idegenforgalom fejlesztésében is meghatározó objektummá vált: rendezvényein és ünnepségein a résztvevők száma éves szinten több tízezer főre rúg, s szervezésében a kastélyegyesület, az állandó- és időszaki kiállításokat évente közel 300 ezer érdeklődő tekinti meg. ■

Jegyzetek

1. Varga Kálmán: A gödöllői Grassalkovich kastély múzeumi koncepciója, 1991. (A kidolgozásban közreműködő szakemberek: Batári Ferenc, Bugár-Mészáros Károly, Dávid Ferenc, Darkó Jenő, Vadász Erzsébet, Wilhelm Gizella)
2. A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium jogutódja a kormányzati struktúra 1998-as változásával a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma lett. A kastélyrehabilitáció 1981–1996 közötti

időszakának összefoglalását l. Varga Kálmán: A gödöllői Grassalkovich-kastély rehabilitációjának rövid áttekintése. Műemlékvédelem 1997/1. 11–18.

3. A Közalapítvány 1995-től évente átlag 20 millió forint műtárgyvásárlási és restaurálási keret biztosít a kastélymúzeum számára. A megvásárolt műkincsek közalapítványi tulajdonban maradnak, de a kastélyban, illetve a múzeumban kerülnek elhelyezésre.

4. Az állandó kiállítások forgatókönyveit Faludi Ildikó, Kovács Éva, Varga Kálmán muzeológusok és Bakonyiné Schubert Éva, a kastély főépítészé készítették. Szakértőként közreműködtek: Basics Bea, Bugár-Mészáros Károly, Dávid Ferenc és F. Dózsa Katalin.

5. Varga Kálmán: Királyi kastély, Gödöllő (TKM füzet), Varga Kálmán: Grassalkovich kastély, Gödöllő (összefoglaló feldolgozás), Faludi Ildikó: A gödöllői kastély (album)

Lásd még a borító 4. oldalán

See also cover 4.

A New Institution: the Gödöllő Palace Museum

The Gödöllő Royal Palace Museum is one of the youngest 'members' of the Hungarian public collection network, having been established barely three years ago. Its formation was vital in order to get the rehabilitation programme of the ill-fated and run-down 18th century Grassalkovich Mansion going. The professional profile of the museum is given by the scientific-museum workshop efforts related to the reconstruction of this fine historical building. The museum collects objects and furniture connected to the mansion, as well as material related to the 18th century aristocratic way of life and the royal period between 1867–1918. It has developed in parallel with the restoration of the 14,000 m² mansion and 30 hectare park, with new parts continually opening to the public. The last few years have seen the completion of the central wings which, with the reconstruction of the Baroque and royal interiors, as well as the Queen Erzsébet (Sissy) memorial exhibition, means that visitors now have access to 17 rooms. (The exhibition unit presenting the founding Grassalkovich family is now ongoing.) The museum which receives around 300,000 visitors a year also offers tourist (Tourinform office, gift shop etc.) and gastronomy services (café, restaurant etc.). As an institution operating under the professional supervision of the Hungarian National Museum, it represents a special feature among Hungarian museums.

Útépítés és régészet – Tanulságok és eredmények

Beszámoló az M5 autópálya Csongrád megyei szakaszának régészeti feltárásáról

Szalontai Csaba

Vállalható-e teljes felelőséggel a szerződésünkben meghatározott feladat? Ez volt az 1997. év végének egyik legfontosabb kérdése a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága életében. Tudjuk-e teljesíteni azt, amire Magyarországon még soha nem volt példa: alig egy év leforgása alatt elvégezzük az autópálya építéséhez kapcsolódó régészeti leletmentést.

Az autópálya Csongrád megyei szakaszának tervezése és előkészítése a nyolcvanas években kezdődött. A tervező vállalatól (UVATERV) megkapott 1:2000 léptékű nyomvonaltervek alapján a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága és a JATE Régészeti Tanszéke közösen végezte el a terepbejárást 1991 őszén és 1992 kora tavaszán. A Csongrád megye északi határától az országhatárig terjedő 48 km hosszú nyomvonalon, illetve annak 500 méteres sávjában több mint 100 régészeti lelőhelyet találtunk. Ebből 61 feküdt pontosan az autópálya nyomvonalán, vagy attól legfeljebb 50 méterre.

Az ezt követő hosszú szünet után, 1993 nyarának végén kezdte meg a múzeum az ismert régészeti lelőhelyek feltárását. Az akkori munkánk nem volt szoros határidőhöz kötve, a ki-sajátítás is igen vontatottan kezdődött el. Éppen ezért csak kisebb létszámmal kezdtük meg a feltárásokat: 4 csoporttal Rószkén és Csengelén 2-2, Balástyán 8, Domaszéken pedig 1 lelőhelyet tudtunk feltárni. 1994-ben pedig már csak két ásatási brigáddal dolgoztunk, ekkor két csengelei és két domaszéki lelőhelyet kutattunk meg. A két ásatási idényben mindösszesen mintegy 30 000 m²-t tártunk fel. 1995-ben aztán a közlekedési tárca kérésére kénytelenek voltunk teljesen felfüggeszteni az ásatásokat. Indoklásuk szerint ugyanis a délví-deki háború következtében a kormány nem tartotta időszerűnek az autópálya tervezett megépítését, ezért az előzetes régészeti feltárás sem volt már annyira sürgős. Egészen 1997 őszéig semmilyen érdemi kapcsolatunk nem volt az autópálya ügyével. Igazán csak azután vált ismét időszerűvé a pálya 2. és 3. fázisának (Kiskunfélegyháza-Szeged északi csomópont, illetve Szeged északi csomópont-ország-határszakasz) folytatása, amikor az aszfaltcsík már egészen Kiskunfélegyházáig ért. Mindeh-

hez hozzájárult még az is, hogy a közelgő országgyűlési választások kampányában hatékony elem lehetett a beruházás folytatása.

Ekkor a közlekedési tárca megkereste a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatóságát azzal a szándékkal, hogy ismétlően kezdjük meg az előzetes régészeti feltárásokat.

Tájékoztattak, hogy a kormány szándékai szerint 1999 tavaszán meg kell kezdeni az autópálya 2. fázisának építését. Ez pedig a múzeum számára azt jelenti, hogy akkorra el kell végeznie az előzetes régészeti feltárásokat. Első hallásra korántsem tűnt nehéznek ennek teljesítése. De mivel az 1997 őszén meginduló tárgyalások legkorábbi lezárása csak az ősz végére volt várható, érdemi munkát abban az évben már nem lehetett végezni a terepen. Vagyis a régészeti munkákra csak 1998 tavaszától a tél beálltáig lett volna lehetőségünk, ami – ismerve az elvégzendő munka nagyságát – enyhén szólva is kevésbé tűnt teljesíthetőnek.

A kormány a beruházó felé elkötelezte magát arra vonatkozóan, hogy 1999 tavaszára leletmentesített területtel biztosítja a munkálatok megkezdését. Ezen pedig a „súlytalan” múzeum nem tudott változtatni. A közlekedési tárca véleménye az volt, hogy ők biztosítják a munka elvégzéséhez szükséges feltételeket, mi pedig szervezzük meg úgy a munkát, hogy a határidőt be tudjuk tartani. Az egyetlen eredményt azzal tudtuk elérni, hogy kijelöltünk egy pályaszakaszt Kiskundorozsma északi részén, ahol sűrűn egymás mellett 6 régészeti lelőhelyet ismertünk – azzal a céllal, hogy a nyomvonal minden területén biztosítsuk a leletmentesített területet a meginduló építkezés számára,

Az M5 autópálya megyei szakaszának nyomvonalterve – Construction plan of the motorway M5 in Csongrád County

de ezen a részen még az építkezés alatt is, 1999 májusának végéig dolgozhatunk. Alig egy év alatt legalább 132 000 m²-nyi területet feltárni a legjobb lehetőségek között is igen komoly feladatnak számít. A korábbi évek, évtizedek gyakorlata ugyanis az volt, hogy mind az M1, mind az M3, mind az M0 autópálya esetében a múzeumoknak minimálisan 2-3 év állt rendelkezésére, hogy elvégezzék az előzetes leletmentéseket. Így is, az autópályával érintett

megyék múzeumi szervezetétől igen komoly személyi és infrastrukturális fejlesztéseket követelt meg ez a munka.

A tárgyalásos szakaszról elmondható, hogy sok esetben szembesültünk azzal, hogy a beruházók, tervezők, kivitelezők szemében a régészet csak szükséges rosszként – amely a költségessége mellett esetenként akadályozhatja az útépités munkálatait – nem pedig a földben rejlő nemzeti kincsek megmentőjeként jelent meg. Pedig valójában mi magunk soha nem kardoskodnánk ezeknek a lelőhelyeknek a feltárásaért, ha az építkezés nem fenyegetne azzal a veszéllyel, hogy azok egyszer és mindenkorra megsemmisülnek. Még olyan érvekkel is vitakoznunk kellett, hogy az építkezés földmunkája nem hatol le addig a mélységig, ahol a leletek találhatóak, vagyis azok nincsenek veszélyeztetve, a fölé kerülő aszfalt pedig csak megóvjaa azok épségét. Minthogy azonban annak a megítélése, hogy egy régészeti lelőhely mikor és mitől van veszélyeztetve, szigorúan szakmai – nem mérnöki, hanem régészeti – kérdés, természetesen a végső szót is nekünk kell kiírdanunk ez ügyben.

Ma Magyarországon nincs olyan egységes szempontrendszer, amely alapján az ország összes múzeuma azonos elvek alapján és azonos lehetőségekről tudna tárgyalni a közlekedési tárca képviselőivel. Gyakorlatilag semmilyen segítséget nem kaptak a múzeumok, a művelődési minisztériumtól sem. Persze ez elmondható a másik tárgyaló félről is, úgy tűnik, hogy a közlekedési tárcanál is minden autópálya esetében más és más szempontok kerülnek előtérbe. Szerencsére egyre több azonban az olyan partner az autópálya környezetében, akiben megvan a hajlam a múzeumokkal való sikeres együttműködésre.

Szerződésünk értelmében a KHVM 488 millió forintot biztosított számunkra, 1998 tavaszára kisajátítja a régészeti lelőhelyek területét, szakemberekkel elvégzetteti a lelőhelyek és a teljes nyomvonal lőszer- és bombamentesítését is. A múzeum vállalta, hogy az autópálya 48 km-es Csongrád megyei szakaszán, az általa eddig felgyűjtött 44 db régészeti lelőhelyet feltárja. A feltáráshoz váró terület 132 000 m². A szerződésünk másik fontos eleme, hogy – Magyarországon először – a múzeum a régészeti leletmentésen túl elvégzi a nyomvonal teljes ökológiai és néprajzi felmérését is. Talán nem szükséges külön hangsúlyozni ennek a munkának a fontosságát, hiszen az építkezés következtében nemcsak régészeti lelőhelyek tűnnek el, de eltűnnek a még meglévő élőhelyek, védett és kevésbé védett növények, rovarok; megváltozik a táj jellege és ezáltal a flóra és a fauna is. Ugyanez érvényes a néprajzi felmérésre is: az építkezéssel tanyákat vágnak el a földjeiktől, tanyák szűnnek meg, a régió élete alapvetően meg fog változni. Ezért a lehető legutol-

só pillanatban nyílik arra lehetőség, hogy a táj népeletét még utoljára részletesen felmérjük. Időközben sikerült 1999. június 30-ra módosítanunk a szerződésünk határidejét. Közben kiderült, hogy a régészeti lelőhelyek többsége jóval nagyobb területet érint, mint arra előzetesen számítottunk. A terepbejárásból adódó hibaszázalékot megfogalmazhatjuk úgy is, hogy a terepbejárás nyomán csak felszínes/felszíni képiünk lehet egy adott lelőhely kiterjedéséről. Így, bár az év végére több mint 100 000 m²-t tártunk fel, ez valójában a 44 lelőhelynek csak a felét érintette. Vagyis a programunk végére közel a kétszeresét fogjuk feltárni annak a területnek, amire a múzeum a szerződését megkötötte.

Ezen a hibaszázalékon próbál segíteni az UKIG megbízásából Pusztai Sándor és csapata által elvégzett archeomágneses talajellenállás mérés. Ennek célja az volt, hogy segítségével pontosabb képet kaphassunk a feltáráshoz váró lelőhelyek nagyságáról, ezáltal a minisztérium és a múzeum is pontosabban számolhat a hátralévő munkákkal. Sajnos ennek mégis csak van egy szépséghibája: a KHVM csak 8 hónappal az ásatások megkezdése után tudta a felmérés anyagi fedezetét előteremteni, így csak a még fel nem tárt lelőhelyek esetében végezhetjük el a vizsgálatot. Az említett vizsgálatokon túl az 50-es, 60-as években készített katonai légifotók, illetve az UVATERV által 1998 tavaszán készített teljes fotósorozat segítségével próbáltuk a lelőhelyek pontos kiterjedését meghatározni.

Az autópálya-feltárások egyik kétségtelenül nagy előnye, hogy a nyomvonal mintegy kutatószelvényt képez a megye teljes hosszában. A Kiskundorozsma határában fekvő szarmata kori település feltárása pl. már elérte a 400 métert, vagyis az eddig feltárt felület nagysága kb. 2,5 hektár (25 000 m²), ez a szám akár meg is duplázódhat. A korábban csak összesítő térképen értelmezhető településszerkezet itt a helyszínen sétálva akár 400 méter hosszan tanulmányozható a házak sorával, az utcával, a gazdasági egységekkel, a települést övező nagy árokrendszerrel.

A lelőhelyekről elmondható, hogy az esetek többségében a felszíni leletek mindenhol valós, és még meglévő lelőhelyet mutatnak. A feltárást nagyban nehezíti a Kiskunságra jellemző humusz-futóhomok-humusz rétegződés, amely sokszor éppen az őskori lelőhelyek feltárást befolyásolja. A lelőhelyek többsége természetesen település, sírokat vagy temetőrészt csak elvétve találunk.

Tíz ásatásból kilencen olyan eredményt kaptunk, amely átlagosnak mondható: pontosan azt tárjuk fel és észleljük, amire számítottunk, szakmailag fontos és hiteles megfigyelésekkel és nem utolsósorban fontos leletekkel. Igazi meglepetést viszont csak minden 10. kísér-

Légifotó a Kiskundorozsma-Nagyszéken fekvő szarmata település első 400 méterének feltárájáról (26/72. lelőhely) – Aerial photograph of the first 400 meters excavation at the Kiskundorozsma-Nagyszék Sarmatian settlement

let/ásatás hozhat. Ez pedig az esetek 99%-ában csak a véletlen múlik, de mindenképpen kijelenthető, hogy minden ásatás magában hordozza a szenzáció lehetőségét is. A legnagyobb publicitást kapott csengelei ásatás is csak annak köszönhető, hogy – ellentétben az 1993-94-es évekkkel – a mostani programunkban már a feltárandó lelőhelyek között szerepelt a lelőhely. Persze előbb-utóbb úgyis rátaláltunk volna, ha máskor nem, akkor a kivitelezés közben...

A dologi fejlesztések mellett természetesen szükséges volt a múzeum személyi állományát is bővíteni. A szegedi régészeti tanszéken végzetek közül lehetőségünk volt három új kollégán felvételére. Így 5 ásatási kutatócsoportot hoztunk létre, csoportonként két régésszel, minden kollégának egész évben az autópálya-feltáráson kell dolgoznia, minden korábbi ásatási és szakmai programot le kellett állítanunk. A feltáráson dolgozó régészmunkások, rajzoló, egyetemisták és ásatási munkások átlagos száma 20-30, néha 40 fő körül mozog. Összességében mintegy 200 főt foglalkoztatunk folyamatosan.

Alapelvek tekintetűk, hogy a feltárt leletek, ill. az ásatási dokumentáció feldolgozása a feltárással párhuzamosan folyjék. A beruházókkal sikerült elfogadtatnunk ezt az igényt,

akik a fedezetet is biztosították erre. Sikerült egy olyan restaurátorműhelyt kialakítanunk, ahol megfelelő körülmények között lehet ezt a munkát végezni. Itt négy restaurátor állandó felügyelete mellett 10-15 fő tisztítja a leleteket, ír rájuk azonosító számot és restaurálja azokat. A munka folyamatos, így az ásatásvezetők már csak a kész anyagot kapják vissza feldolgozásra.

Az ásatásokon eddig feltárt közel 10 tonnányi lelet két-, háromszorosát teszi ki annak a mennyiségnek, amelyet az elmúlt száz évben a megye összes múzeumában összegyűjtöttek. Szintén az alapfeladatok közé tartozik a különböző vizsgálatok elvégzése: az embercsontokat a JATE Embertani Tanszékén antropológusok vizsgálják, az állatcsontokat pedig archeozoológusok kutatják. Emellett folyik az egyéb vizsgálati anyagok feldolgozása is: kőeszközök vizsgálata, a kövek származási helyének meghatározása, kagyló, csiga, magvak, a különböző fémek szerkezetének vizsgálata, a faletelek időrendjének meghatározása a dendrokronológia révén, a különböző fatípus-meghatározások, a Föld változó mágneses terét felhasználó archeomágneses kormeghatározás, ételmaradványok vizsgálata, vagy a feltárt leletek pontos korának meghatározása a C¹⁴ molekula segítségével atomfizikai kutatóintézetben.

Az ilyen mértékű információs robbanás alapvetően változtatja meg a feldolgozás módszereit is, amelynek megfelelő kezelésére alaposan fel kellett készülnünk. Eddig pl. az összes ásatási csoport mintegy 400 tekercsnyi filmet fényképezett el. Ez több mint 14 000 felvételt jelent. A nyilvántartás és a felhasználás már nem lehetséges a korábbi hagyományos módszereinkkel. Nem is beszélve az archiválás és a minőség megtartásának nehézségeiről. Folyamatban van

egy számítógépes labor kiépítése, amelyben a fotóanyagot számítógépen rögzítjük, digitalizáljuk, majd CD-ken tároljuk, ezzel biztosítva a kép minőségének megtartását, és a gyors kezelhetőséget. Szintén tervezzük az ásatáson készült rajzok digitalizálását is, amely nagyban megkönnyíti azok tárolását, feldolgozását és sokszorosítását is. A rajzok digitalizálása már kapcsolatban van egy egyszerűsített térinformatikai rendszer kialakításával, melynek az a lényege, hogy a számítógép segítségével az autópálya bármely szakaszáról lehívhatók a feltárt leletekről készült rajzok. Ehhez pedig hozzárendelhetők egy adatbáziskezelő rendszerbe bevitt szöveges adatok, amelyek végül is arra szolgálnak, hogy minden ásatási megfigyelést számítógépen rögzítsünk, ehhez csatoljuk a megfelelő képi és rajzos adatokat.

A munkálatok felénél tartunk: fel kell tárni a még hátralévő régészeti lelőhelyeket. Az előzetes leletmentések befejeztével biztosan számolhatunk az építkezés során előkerülő új leletek felbukkanásával, ezek megmentését biztosítaniunk kell. További – talán még a nyomvonal leletmentésénél is jelentősebb – feladat az építkezéshez megnyitandó homokbányák régészeti leletmentése. Ennek finanszírozására az összes érintett félnek (múzeum, közlekedési tárca, kulturális tárca, bányavállalkozó, bányakapitányság, az autópálya beruházója és kivitelezője) közösen kell keresni a megoldást. További fontos feladat a múzeum vezetése és a fenntartó megyei közgyűlés számára, hogy a rendkívüli mennyiségű leletanyag miatt előálló tárolási gondjainkat enyhítsék, ugyanis gyakorlatilag a múzeum tárolási kapacitása kimerült.

Összességében elmondható, hogy a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága számára nem mindennapi szakmai lehetőségeket és ki-

hívást jelent az autópálya ásatások végrehajtása. Amennyiben a feltárás feltételei a jövőben is biztosítottak lesznek, továbbá a múzeum, a beruházók és a kivitelezők viszonya az eddigi-ekhez hasonlóan jó lesz, akkor már csak jó időt, rengeteg energiát és kitartást kívánhatunk a siker érdekében. Ebben az esetben sikerülhet egy olyan programot végrehajtani, amely a száz éves megyei múzeumi szervezetnek nemcsak a legnagyobb beruházása lesz, de egyúttal a legszebb és legsikeresebb teljesítményei közé fog tartozni. ■

A Report on the Archaeological Excavations on the Csongrád County Section of the M5 Motorway

At least 132,000 m² has to be excavated in barely four years. Based on the experience of past decades on the M1, M3 and M0 motorways, the museums required a minimum 2-3 years in order to complete the preliminary examination. According to our contract, the sum at our disposal is to go to the excavation of 44 sites, with a combined area of 132,000 m². The second important element of the contract is that – for the first time in Hungary – the museum will also undertake a complete ecological and ethnographical assessment of the route. In the meantime, due to expropriation delays and the scheduling of the motorway, we succeeded in modifying our contract deadline to 30 June 1999. Another reason is that the majority of excavation sites covered a much larger area than we had first reckoned on. Whereas towards the end of the year more than 100,000 m² had been excavated, this only affected around half of the 44 sites. One of the great advantages of the motorway construction is that it represents a research profile covering the entire length of the county. The other advantage is that it has opened up the possibility of examining huge areas, the like of which we have not seen before. For example, the excavation of the Sarmat-age settlement on the border of Kiskundorozsma now exceeds 400 metres, that is the area uncovered so far is around 2.5 hectares (25,000 m²). So far some 10 tons of finds have been taken from excavations, two to three times the total amount collected by all the county's museums over the past century.

Útban a múlt – Szentest határában

Szabó Géza – Vörös Gabriella

A szentesiek nagy öröme 1998 márciusában kezdődött meg a 451. sz. út Szentest elkerülő szakaszának építése. Mi is várakozással készülünk arra, hogy a Közép-Tisza vidék régészeti lelőhelyekben egyik leggazdagabb területén mintegy 10 kilométer hosszú és 15-40 m széles *ablakot vágjunk a múltba*. Gondos terepbejárás, a legkülönbözőbb szempontú listák és költségvetések készítése, valamint előzetes egyeztetések, megállapodások sora következett.

Az ásatásokra csak a nyomvonal építésének megkezdésével egyidőben kerülhetett sor, s a szerződés szerint július 31-ig a teljes nyomvonalat át kellett adni a kivitelezőnek. A március elején megkezdett földmunkák idején egymást érték a meglepetések: a szerződésben foglalt feltételek eltérő értelmezései, újabb lelőhelyek felbukkanása – melyek közül az egyik önmagában mintegy 8000 m²-rel nagyobb volt, mint azt a felszíni jelenségek alapján feltételezni lehetett.

Az indulatokat talán csak az hűtötte le, hogy a leletmentéseket -10 °C-ban – gyakran hóesésben – végeztük... Az érzékülésség nem is annyira a szükséges pénzek nagysága, hanem a feltárásra biztosított idő körül alakult ki. Így sokszor mind a két fél arra kényszerült, hogy ugyanazon munkaterületen a régész spaknival, szikével és ecsettel bontsa, tisztítsa a sírokat –, miközben az építők hatalmas teherautókkal és bulldozerekkel építették körülötte az utat.

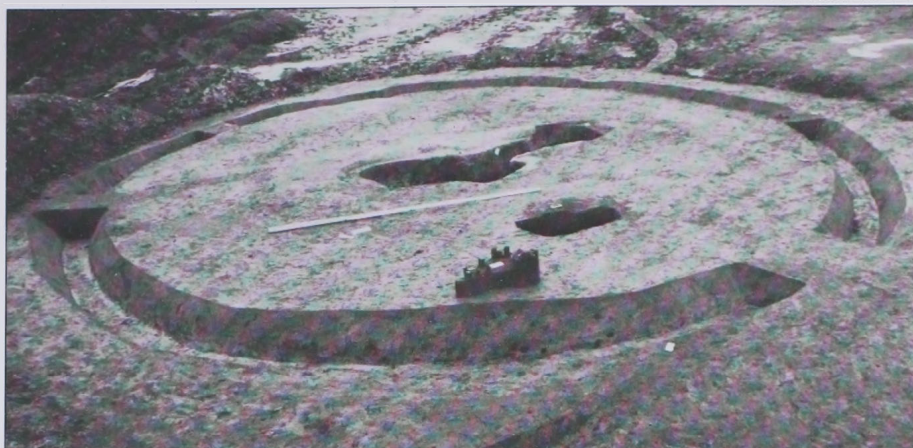

A munka megkezdésekor szkréperládákkal lehúztuk az első kévert réteg nagy részét, majd iszapolókanál segítségével követtük azt a szintet, ahol már láthatók voltak a régészeti jelenségek elszíneződései, végül lapáttal megnyestük az egész felszínt. A kirajzolódó foltok – sírok, gödrök, házak stb. – megjelölésére, dokumentálására a szokásos leíró jellegű megnevezések helyett az angolszász területeken általános, s a számítógépes feldolgozás elterjedése révén nálunk is mind szélesebb körben használt *numerikus rendszer* hazai szokásokhoz és igényekhez alakított változatát alkalmaztuk. Egy olyan rugalmasan alakítható és bővíthető rendszert dolgoztunk ki, amelynek eredményeképpen minden tárgy vagy jelenség azonosítható lett egy betű- és számsor segítségével. Az adatlapjainkon *objektumnak* nevezett sírokból, gödrökből, házakból, stb. előkerült leletek, továbbá az egyes mellékletek (pl. metszetek, gödrön belüli rétegek) a még pontosabb azonosításhoz az objektumszámhoz kapcsolódó jelenségszámot kaptak.

Öt lelőhelyen, mintegy 25.000 m²-en végzett megelőző feltárások során az újkőkortól a magyar középkorig számos korszak emlékei kerültek elő. A *középső neolitikum* három, kis tanyaszerű telepét vágta át a nyomvonal. Szentes-Kázmér tanya lelőhelyen a bekarcolt, ívelt vonalakkal díszített – gyakran kiöntöcsöves – edénytöredékek között egy idől töredékére bukkanunk. Bereklaposon az ártérből mindössze 80 cm-re kiemelkedő kis kerek domb átvágásakor a Szakálhádi gödrök között a településhez tartozó sírt is találtunk. A magasabban fekvő Berekháton a hatalmas gödörrendszerekben és az egyik kútban a Tiszai kultúra meander díszítésű leletei kerültek elő. Ezek a kis tanyaszerű lelőhelyek arra utalnak, hogy a közvetlen környéken megismert, nagy telepek (Szegevár-Tűzköves, Szentes-Ilonapart stb.) mellett a jövőben a Közép-Tisza vidéken számolni kell a kis méretű, eddig kevésbé ismert telepekkel is.

A *kora- és középső bronzkorra* keltezhető szórványos edénytöredékek tanúsága szerint a korszak népcsoportjai a kutatott határrész területén csak átmenetileg telepedtek meg. Csúpán a Várostantya mellett fekvő agyagkitermelő helyen, zárt kora bronzkori gödröket találtunk. Az egyik beásásban talált tál- és fazéktöredékek a Nagyrévi kultúra legkorábbi, s települései közül egyben az egyik legdélebbi előfordulását jelzik a Tisza bal partján.

Berekháton, a vasúti töltés közelében a *kel-ták* vegyes rítusú temetőjében megfigyelt jellegzetes kör-, illetve négyzetes alaprajzú árokkal körülvett gazdag sírok – melyekhez hasonlókat a kelet-alpi régióban (Pottenbrunn, Franzhausen, Mannersdorf lelőhelyeken) az i.e. V-IV. századból ismertek – jól jelzik az Alföldre csak az i.e. IV. század második felében érkező nép vándorlásának irányát. A sírokból talált bronz-

Körárokos kelta sír a 451. számú út nyomvonalán – Celtic grave with circular ditch on the track of road No. 451.

öv, bronz-, ezüst- és vasfibulák, nagyméretű bronzkorong, üveg karperec, szépen kidolgozott edények egyben arra is utalnak, hogy ez a különös temetkezési mód csak a közösség legmegbecsültebb tagjainak kiváltsága volt.

Szentes környékéről eddig mintegy 40 *szarmata* temetőt ismerünk, településüket azonban most sikerült először feltárni. A nagy területen folyó feltárásnak köszönhetően sikerült megfigyelni a III-IV. századi telep belső szerkezetét is. A Berekháton elterülő egykori falut a moscsár felőli oldalról széles sáncok védte.

Az egykori folyómeder menti első magasparton a szarmatákat követően az *avarok* is megtelepedtek. A sírok gazdag mellékletei, többek között a hullámvonalaköteggel díszített avar edények, a viselethez tartozó bronztárgyak, az avar falut körülvevő kerítés árkában feltárt áldozati lovakkal együtt, hozzájárultak a népcsoport hitvilágának még elmélyültebb megismeréséhez. Az áldozati állatok esetében feltűnő volt, hogy mindkét ló feje és patája hiányzott, lábuk lábszárban el volt törve. A csontvázaktól néhány méterre a hiányzó testrészek is előkerültek.

Szentes környékén viszonylag kevés az ismert és feltárt honfoglaló temető, ezért is örülünk, amikor a VI. számú anyaggyerőhelyen *honfoglalás kori* sírok kerültek elő. A lekopott homokdombon lévő temető sírjainak egy részét elpusztította, megbolygatta a szántás, így már csak nyolc sírt tudunk feltárni. A X. század második felére keltezhető kis temető sírjai egy É-D irányú sort alkottak, melyben 4 sír egymás közelében, 2-2 pedig távolabb helyezkedett el.

A város támogatásával a szentesi régi megyeházán helyet kaptunk a leletek megtisztítására, restaurálására s a tárgyak azonosító számmal való ellátására. Naprakészen haladtunk az adatok számítógépes nyilvántartásával, feldolgozásával is. Egy szakmai nap keretében bemutattuk ásatási eredményeinket a nagyközönség számára. A dokumentációt hagyományos formában, papírokon és teljes egé-

szében digitalizált módon egyaránt elkészítettük, az ásatás végéig minden kép, negatív és dia leltározásra került. Elkészítettük a dokumentáció válogatás CD-változatát is, melyen az elénk táruló képek, rajzok, szövegek alapján végigkísérhetjük az ásatás menetét, de arra is van lehetőség, hogy a virtuális térben a feltárt sírok, gödrök között sétálgassunk – mialatt a határidőre átadott 451. számú út Szentest elkerülő szakaszán már autók robnak. És az ásatás nehéz hónapjaira visszagondolva reméljük, hogy velünk együtt a beruházók is csak a szőpre emlékeznek...

Lásd még a színes betétlap 3. oldalán
See also colour page 3.

The Past in the Road – on the Border of Szentes (The Lessons and Results of an Archaeological Excavation)

Five sites comprising some 25.000 m² on the 10-km-long and 15-40-m-wide area awaited excavation. The finds will enrich and expand our knowledge of the town's past from the New Stone Age to the medieval period.

Three phases of the long period of the New Stone Age came to light, with small farm-like settlements and a burial site attached to one. Sporadic finds and a few closed barrows from this period as well as the early and middle Bronze Age prove that the area had been settled by ethnic groups of the periods. The emergence of a rich, varied ritual Celtic burial site primarily indicates the special burial traditions of the Iron Age population. Sarmat and Avar settlements (along with two burial grounds of the latter people) have also been found. We have also identified a few graves from the period of the Conquest. Barely a couple of months after closing the digs all the documentation was completed, most of the finds have been restored, and indeed the first analyses are underway. We have also archived documentation on the excavations with the help of computer programs.

Visszatekintés

Aki álmát maga valósította meg: a szegedi múzeum megszervezője, Reizner János (1847–1904)

Fári Irén

„Régiségkereskedők serege járja az országot, mindenütt lesik a leleteket, a nagy verseny fölcsigázta az árakat és ha meg is kínálják áruikkal a múzeumot: a régiségek nemzetközi áruká válnak és a múzeumok kénytelenek külföldi intézetekkel és gazdag gyűjtőkkel versenyre szállani.” Hampel József, a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtári őre ezeket a sorokat 1881-ben írta. Bár az alkotmányos rend helyreállítása után hamarosan megjelentek az első rendeletek (1868. belügy-, majd pénzügyminiszeri, később vallás- és közoktatásügyi) a hazai régiségek védelmében, melyek előírták, hogy a talált tárgyakat a Nemzeti Múzeumnak jelenteni kell, főként a nemesfém és éremleletek esetében nehéz volt érvényt szerezni a törvény betűinek. A Nemzeti Múzeum egyrészt helyi megbízottak útján igyekezett legalább információhoz jutni, másrészt bátorította, szakmai útmutatással segítette az akkortájt sorra alakuló vidéki régészeti, történeti társulatok munkáját. A hazafias fölbuzdulásból létrehozott legtöbb társulati alapon működő múzeumra az volt a jellemző – szintén Hampel megfogalmazása szerint –, hogy a helyi hatóságoktól anyagilag igen kevésbé, erkölcsileg még kevésbé támogatva, műkedvelők szorgalmából összehordva, csekély összegből, bizonytalan jövővel léteztek.

Szegeden és egész Csongrád megyében ekkor nem volt olyan társulat, amely figyelemmel kísérte volna a környék múltjával kapcsolatos tárgyi emlékeket. Az 1870-es évek elején a Szabadalvú Körön belül létrejött ugyan egy történelmi és régészeti szakosztály, megfogalmazta a tennivalókat, szervezeti szabályzata alapján elkezdte a tárgyak gyűjtését, összeállította és több száz példányban kinyomtatta a hazai műemlékek megőrzése tárgyában kiadott felszólítást és útmutatót, majd kiosztotta a tanyai tanítók, kapitányok, útbiztosok, mérnökök és erdészek között. A Szeged közeletében jelentős szerepet játszó személyekből álló társaság (városi tisztségviselők, értelmiségiek, tanácsstagok, papok, stb.) lelkesedése nem tartott sokáig. A szakosztály életrehívója és jegyzője Reizner János volt, aki az egyetem elvégzése után 1871-ben került vissza szülővárosába.

Reizner János 1847-ben született vagyonos polgári családban. A piaristáknál járt gimnáziumba, majd Pesten és Pozsonyban tanult jogot. Érdeklődésének megfelelően párhuzamosan történelmi tanulmányokat is folytatott: régészeti, éremtani, forrástanulmányokat felölelő előadásokat látogatott. Egyik tanára Rómer Flóris volt, aki széles körű tudományszervezői tevékenységével megvetette az első vidéki múzeumok alapjait (Győr, Sopron), szakmai folyóiratot alapított és szerkesztett, népszerűsítő művekkel igyekezett feltámasztani a régészet hasznát a nemzeti történelem megismerési folyamatában.

Az egyetemi évek döntő hatással voltak Reizner Jánosra. Szegedre visszatérve rövid ügyvédi gyakorlat után 1872-ben aljegyzővé választották. Bár a Szabadalvú Körön belül megkezdett munka érdektelenségbe fulladt, Reizner közigazgatási feladatai mellett bekapcsolódott a Történelmi Társulat munkájába, megkezdte történelmi kutatásait, rendezte a város levéltárát, megjelentek első közgazdasági, jogi, közművelődési tárgyú írásai. 1875-ben a város főjegyzője lett.

Az 1879-es árvízkatasztrófa jelentős dátum Szeged és Reizner életében is. Somogyi Károly esztergomi kanonok, egész életén át gyűjtött, több mint negyvenezer kötetes könyvtárát adta át az idegen városnak. Az adomány súlyához és jelentőségéhez mérten hozzáértő és tekintélyes személyt kívánt a város a könyvtár élére. Reizner megvált főjegyzői állásától (1882), ezután huszonegy alkotó évet töltött el a Somogyi-könyvtár élén, teljesen a könyvtárnak, majd a múzeum szervezésének, rendezésének és a helytörténetírásnak szentelte életét.

Az árvízvet követő újjáépítés hatalmas méretű földmunkákkal járt. A város szerkezetét Budapest korszerűnek tartott körutas, sugárutas mintájára rajzolták újra. Védelmi körtöltéssel vették körül, a belvárost feltöltötték, a várat elbontották. Az évekig tartó munkák során hihetetlen mennyiségben kerültek elő régészeti leletek. Elemi erővel vetődött fel az igény, hogy a város a régiségeket őrizze meg az elkallódástól, és azok ne kerüljenek a Nemzeti Múzeumba. Reizner János a könyvtár rendezésével egyidőben megpróbált újból egy, a muzeális tárgyakat is gyűjtő társulatot létrehozni Dugonics Kör néven, de ismét nem járt sikerrel. Ekkor ideiglenes megoldásként a könyvtár folyosóján helyezte el saját okmány-, érem- és bankjegygyűjteményét, majd az adományként kapott tárgyakat. A múzeum éremtári naplója 1883 áprilisi, a régiségtári augusztusi bejegyzéssel indul.

Attól a naptól kezdve, amikor a könyvtárat megnyitották (1883. október 16.), láthatóak voltak a múzeumi tárgyak is. Nevezetes alkalom volt ez: Ferenc József király három napot töltött Szegeden megszemlélni a romjaiból újjáépített várost. Ekkor adta át a város közönségének az új létesítményeket, többek között az állandó színházat és a Somogyi-könyvtárat.

Az első lépésektől hosszú út vezetett a századfordulóra négy nagy osztályból álló, gazdag gyűjteményekkel rendelkező múzeumig. A város újjáépítését irányító királybiztos, Tisza Lajos a könyvtárnak adományozta a hivatalában összegyűjtött régiségeket. A rendőrfőkapitány rendszeresen nyomoztatott embereivel, a pusztai kapitányokkal a város nagy kiterjedésű

határában keringő lelethírek után, többnyire sikeresen. Sűrűn előfordult, hogy a kincés szélvihar „...mely nálunk a Rómer Flórisokat, Henszlmann Imrét és Torma Jánosokat helyettesíti a kincstakaró homokpusztákon” – ahogyan a Szegedi Híradó írta – felszínre hozta a leleteket különösebb földmunkák nélkül is. A hatóság határozott fellépése ellenére a rendeletekben rögzített bejelentési kötelezettségnek mégsem volt könnyű érvényt szerezni. A híressé vált, mindmáig egyik leggazdagabb honfoglalás kori női sír lelete, a bojárhalmi, a találás után egy évvel (1890) jutott a megfelelő helyre, a szegedi múzeumba.

Reizner a helyi újságok útján rendszeresen közölte és megköszönte a könyvtárnak és a múzeumnak adományozott tárgyakat. 1885-ben már a vásárlással való gyűjteménygyarapításra és Reizner első leletmentésére is sor került. A főispán is kikicsizott megszemlélni a körtöltésnél előkerült népvándorlás kori leleteket.

Mivel a könyvtárat adományozó Somogyi Károly kérte, hogy ne létesítsenek múzeumot a könyvtárban, az alapító haláláig (1888) nem készült terv a múzeumi gyűjtés tervszerű folytatására és a meglévő anyag rendezésére.

Reizner János törekvése szerencsésen egybeesett a város kulturális elképzelésével. A nagy, rendezett könyvtár mellett létrehozott tudományos gyűjtemények azt a régóta áhított célt szolgálták, hogy az ország harmadik egyetemét Szegeden állítsák fel. Reizner történelmi és régiségtár megszervezésére tett javaslatot, majd a Nemzeti Múzeumban tett tanulmányútja után módszeresen látott hozzá terve megvalósításához.

Az érmekeket rendezte és leltározta először. Az éremtárat nemcsak a kínálkozó apróbb vételek útján fejlesztette, hanem lépéseket tett, hogy az országos leletekből vásárolhasson. Az érem- és kincsleletek kezelésének akkori gyakorlata szerint, miután a Nemzeti Múzeum kiválogatta és a fémetért becsújében megtarthatta, a többit a pénzügyminisztérium, ill. az országos főfémjelző hivatal nyilvános árverésre bocsátotta. Reizner elérte, hogy az árverés előtt a szegedi múzeum is jutányosan vásárolhatott érmekeket.

A régiségtárba nemcsak a régészeti korú tárgyak, hanem a közép- és újjabkoriak is beletartoztak. Kérte a város különböző hivatalaiban használaton kívül levő pecsétek, képek, fegyverek, polgárőrségi zászlók, térképek, nyomatok átadását a múzeumnak. Indítványozta, hogy a város volt vezetőit, neves polgárainak arcképét festessék meg vagy másoltassák le. Fölvette a kapcsolatot a leszármazottakkal, levelezett, adatokat kért, tárgyakat válogatott. Ekkor került át a titkos levéltárból a pecsétnyomók között a város legrégebb, középkori tipárium, a közlevéltárból a város pallosa. Olyan, később pótolhatatlan helytörténeti anyagot is tartalmaz az átszállított anyag, mint

a város régi állapota metszeteken és fotókon, vagy a történelmi értékű események fényképei pl. az 1848/49-es honvéd zászlóalj tisztjei vagy a várbontás. A történész érdeklődése és biztos keze látszik a válogatáson.

A gyűjtéssel párhuzamosan folyt az anyag rendezése, tisztítása, javítása, a tárlók és szekrények készítése.

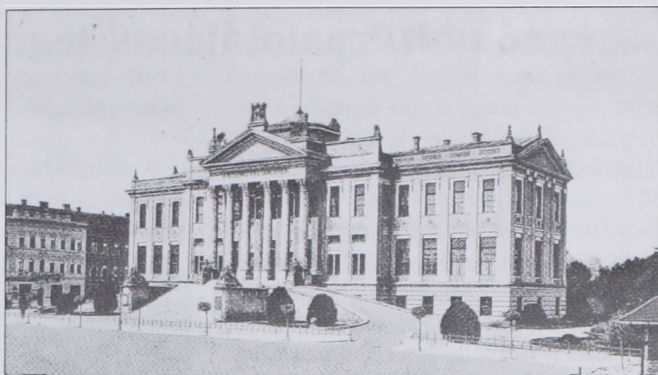
„Gazdag tárház már ma is a városi múzeum s Reizner nem kíméli a fáradságot, hogy még gazdagabbá tegye. Tudományos kincstár válik abból, méltó párja a Somogyi-könyvtárnak s megnyitásával büszke lehet rá Szeged” – írta Tömörkény István a Szegedi Naplóban 1891 novemberében a múzeumot részletesen bemutató cikkében, nem is sejtve, hogy 1899-től munkatársa lesz Reiznernek, majd munkájának folytatója.

A millenniumi készülődéssel hirtelen fölértelődött a múlt összes tárgyi emléke, országos terv alapján honfoglalás kori leletek után kutattak (Szeged határát természetesen Reizner Jánosra bízta), nagyarányú építkezések kezdődtek, városmonográfiák írását határozták el. A közgyűlés többek között elhatározta a közművelődési palota fölépítését, melybe nagyszabású gyűjtemények kellettek, így a múzeum gyors ütemű fejlődésre kapott lehetőséget. Ennek köszönhető a képtár – mely vidéken az első volt – és a természetrajzi tár létrejötte.

Reizner maga javasolta a kialakítandó képtárba Munkácsy Mihály monumentális képeinek, a Honfoglalás nagy színvázlatának megvételét, majd egy természetrajzi gyűjtemény megvétele mellett érvelt: úgy vélte, hogy „aki itt megfordul, a pusztá szemlélet által is tanulni, tapasztalni fog.”

Az elegáns és hatalmasnak tűnő közművelődési palotába költözve (1897) Reizner első dolga volt a múzeumi kiállítások elkészítése. Nem volt könnyű „belakni” az épületet. Megjelenése magához vonzotta a látogatókat, de belmagassága, sok ablaka, díszes előcsarnoka és lépcsőháza ellentétes volt a könyvtár és múzeum sok helyet és falat igénylő helyszükségletével.

Az első kiállítást képtári, érmészeti, régészeti és történelmi anyagból 1899. június 11-én nyitotta meg Fraknói Vilmos püspök, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője. Ugyanabban az évben jelent meg Reizner főműve, a szintén több évtizedes munka beteljesülése, a négykötetes városmonográfia. 1900-ban Thaly Kálmán és Zsilinszky Mihály ajánlotta Reiznert az Akadémia levelező tagjai közé, s csak néhány szavazaton múlt a megválasztása.

A szegedi Kultúrpalota a századfordulón – Palace of Culture in Szeged at the turn of the century

A kortárs Erdélyi Pál, a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatója Reizner halála alkalmából (1904. január 19.) utódjához, Tömörkény Istvánhoz küldött részvételében így emlékezik rá: „...mi a távolból erőteljesebb és határozottabb egyéniségnek ismertük, akinek – hej, de ritka ember – egy szépséges álma megvalósult, s kétszer ritka ember, mert álmát maga valósította meg.”

A Magyar Éremgyűjtők Csongrád Megyei Szervezete minden évben Reizner János jutaloméremet ad ki – immár tizedik alkalommal. Születésének 150. évfordulójára a Somogyi-könyvtár, az általa alapított múzeum – mely 1950-ben az intézmény harmadik igazgatójának nevét kapta, – vagyis a Móra Ferenc Múzeum, a Dugonics Társaság (amelynek alelnöke volt), Szeged városa, Csongrád Megye Önkormányzata, az Éremgyűjtők Csongrád Megyei Szervezete és Szabó Géza ötvös közreműködésével és anyagi segítségével lehetővé vált Reizner féralakos szoborportréjának elkészítése. Fritz Mihály szobrászművész alkotása a közművelődési palota előtt vigyázza a megvalósult álmot, a múzeumot. ■

János Reizner, Organizer of the Szeged Museum

During his days as a law student János Reizner (1847–1904) also studied history. He quickly rose to the position of town deputy notary (1872), and then notary (1875). In the meantime he became involved in the work of the Historical Society, and published articles on economics, law and education.

In 1879 a flood devastated Szeged. As a response to the devastation, the town was given a huge library, from which developed the city museum. Reizner became director of the library in 1882, and after 20 years work he established the museum which at the turn of the century comprised a picture gallery, numismatics and Antiquities exhibits, and natural history exhibits. Szeged had long yearned to become Hungary's third university town, and thus it provided generous support for the library and museum, actually erecting a fine building to house the collections in 1896, Millennium year. The museum's inventory books show the first registration in 1883, and the first exhibition opened in 1899. The Szeged Museum is not only outstanding for the size and coordination of its collections, but it also ranks among the foremost provincial museums because of the above factors.

„Szeged kultúrpalotájának legnagyobb raritása“

Lengyel András

Tömörkény István halálakor, 1917 áprilisában a Szegedi Napló vezércikként közölt nekrológját Móra Ferenc írta. Ebben az első gyász pillanataiban fogant szép és lendületes cikkben, egyebek közt, ez is olvasható Tömörkényről: *„Sejtelve se volt róla, hogy Szeged kultúrpalotájának ő a legnagyobb raritása és akkora kincse, amekkora Budapest összes múzeumaiban nem található. És sohase gondolt arra, hogy a kultúrpalota idegen látogatói szemében ő a legnagyobb áhítattal megnézett látnivaló.“* A nekrológ egy másik helyén pedig az olvasható, hogy *„ez a páratlanul nagy magyar elme világtani fog még akkor is, mikor a kultúrpalota minden bennevalóival és tartozékaival egyetemben rég omladék lesz.“*¹ Nem kétséges, van ebben az értékelésben némi kegyeletes túlzás – ilyen a nekrológ műfaja. Bizonyos például, hogy utóbb maga a nekrológíró, Móra Ferenc sokkal nagyobb látványossága lett az „intézetnek”, mint Tömörkény valaha is lehetett. Móra ugyanis – a múzeum történetének mindmáig legügyesebb „piár”-főnöke – sokkal jobban értett önmaga adminisztrálásához, mint a meglehetősen szerény és tartózkodó Tömörkény. Sokan így a szegedi múzeumot ma elsősorban vele kapcsolják össze. Ám kegyeletes túlzás ide, kegyeletes túlzás oda: a lényegben Mórának máig szívesen igaza volt – s lett. Tömörkény művelődéstörténeti súlya összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint bármelyik elődjéé vagy utódjáé. Az az életmű, amelyet létrehozott, a legjelentősebb, amelyet a szegedi múzeum falai között valaha is megalkottak.

Ha áttekintjük élete és pályája alakulását, már az „előtörténet”: a múzeumba kerülés előtti szakasz is figyelemre méltó. Tömörkény István ugyanis aligha muzeológusnak született. 1866. december 21-én Cegléden, egy többfelé megforduló, földbérlettel és vendéglősködéssel egyaránt próbálkozó, elmagyarosodó stájer vendéglős fiaként látta meg a napvilágot. A család neve (Steingassner) őrzi ennek az eredetnek a nyomát. Tömörkény testvérei utóbb is ezen néven éltek s haltak. A család maga azonban már mindenestől a magyar polgárosodás jellegzetességeit – s öntudatát – mutatta: Tömörkény habitusának, érdeklődésének ez volt a meghatározója. A „vidéki”, a földműveléssel szorosan összekapcsolódó életvitelű Magyarország gyermeke volt, aki azonban önbecsülését az úr-szolga viszonytal szembeállított, önmagát önmaga uraként meghatározó polgár öntudatára alapozta. Életének, szociális érzé-

A fiatal Tömörkény István – Young István Tömörkény

kenysége kialakulásának lényeges mozzanata, hogy a Steingassner-család életében, Tömörkény kiskamasz korában súlyos anyagi törés következett be. Ez nemcsak a család társadalmi státuszát változtatta meg, de a módos vendéglős-fió tanulmányait is kettévágta: a gimnazistából patikus-inas lett. Ez azonban intellektuális ambícióját nem elégítette ki. Így, némi rokonai segítséggel hamar (1886) újságíró lett, a Szegedi Híradó munkatársa. Ez a pálya, ahol írói neve egyúttal családnéve is lett, már inkább megfelelt alkatának és ambícióinak.

Újságírói és írói pályája ugyan mindjárt az első évek után majdnem megtört, hiszen a gimnaziumi érettségét nélkülöző, s így az un. önkéntességi jogban nem részesülő Tömörkény hároméves sorkatonai szolgálatra kényszerült. Azt kellett végigcsinálnia, amit a társadalom „egyszerű”, nem úri, s így nem privilegizált rétegeinek: parasztnak, más „kétezieknek”. Méghozzá a három évből kettőt (1888-89) a „görbe hegyek országában”, a bosnyák-török határ közelében; egyet (1890-91) a monarchia osztrák felének fővárosában, Bécsben. Ez a kétségtelenül kemény, embert próbáló három év azonban végül is hasznára lett. Katonatársainak – elsősorban Szeged-vidéki parasztfiataloknak – a megismerése társadalmi tapasztalatainak alaprétegét alakította át és mélyítette el, állomáshelyeinek nyelvi és szociokulturális viszonyaival való „találkozása” pedig világlátását, nyelvi kultúráját gazdagította. Szerbül bizonyosan ekkor tanult meg, de családi eredetű, von-

haus aus német nyelvtudását is javította, frissítette a bécsi esztendő. Leszerelvén (1891) így tapasztalatokban gazdagodva térhetett vissza az újságíráshoz. S bár ekkor fölmerült benne, hogy esetleg az ország központjába, Budapestre költözik, végül is maradt Szegeden. De nem a rokonai kézben lévő Híradóhoz ment vissza, hanem a frissebb, szakmailag korszerűbb és hatékonyabb eszközökkel élő Szegedi Naplóhoz, ahol az elkövetkező években (1891-99) újságíróként és íróként is rangos szereplője lett a magyar szellemi életnek.

Tömörkény újságírói és írói teljesítményének jellemzése, érdemi bemutatása ez alkalommal nem lehetséges. Most legfőjebb a szakirodalomra, mindenképp előtérbe Péter László: Tömörkény világa (1997) című kötetére utalhatok. Három fontos fejlemény azonban semmiképpen nem hagyható említetlenül: 1. Újságírói munkája során a nagy tanyavilágú Szeged parasztságának legjobb, legmélyebb, a részletekben is kivételesen tájékozott ismerője és megjelenítője lett. Ezt a világot sem előtte, sem utána senki így nem értette meg, s ilyen plaszticitással nem jellemezte. 2. Tömörkény elsőrendű megfigyelője volt a századvégen kibontakozó modernizációs folyamat egészének, tudatában volt a kétségbevonhatatlan haladásnak. 3. A Tömörkény-írások nyelvi ereje igen nagy, s ez nemcsak az írói megjelenítés külsődleges eszköze volt nála, de forrása lett a speciális, semmi mással nem helyettesíthető tapasztalatok artikulálhatóságának is. – Ez a jórészt mindmáig figyelmen kívül hagyott összetevő magyarítja egyebek közt olyan, az övétől látványosan radikálisan különböző világú írók meszemében elismerő véleményét, mint pl. Krúdy Gyula vagy éppen Kosztolányi Dezső. Aligha véletlen, hogy utóbbi például egyes „európai öntudatú” művészt látott benne.

Saját kora ismeretében és a történetileg lehetséges értékvalasztás optimalizálásában így messze fölötte állott mind múzeumi elődje, Reizner János, mind munkatársa, majd utóda, Móra Ferenc teljesítményének. S mivel minden emberi produkció értékét az összrelációban elfoglalt helye adja meg, az értékvonatkoztatások optimális „megválasztása” minden egyéb- re, a leggerifikusabb részletekre is kihat. Tömörkény sansza, szemben múzeumi elődjével és utódaival, ebben rejlett.

A múzeumba, pontosabban a perszónálumban igazgatott Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum intézményébe, az „intézet”-be ugyan

véletlenszerűen, sértettségéből került, de ez a lényegesen nem változtat: 1899 végén Tömörkény a kettős intézmény „segédkönyvtárnoka”, valójában minden munkatársa lett. S ezzel kezdetét vette egy közel két évtizedes (1899-1917), a múzeum megújulását is hozó munka. A „bohém Tömörkény Pistából” – a tudósként is kimagasló jelentőségű szegedi főrabbi, Löw Immanuel javaslatára – „ügyeket intéző tisztviselő” lett.

Az „intézet”, amelynek 1904-től igazgatója is ő volt; kicsi, az optimálisnál lényegesen kisebb intézmény volt. A kor diktálta feladatokból automatikusan összeálló lehetséges munkaköröket mindössze néhány ember látta el. (Főállásban előbb, 1904-ig Reizner János és Tömörkény, majd Reizner halála után Tömörkény és Móra, valamint alkalmi díjazással, néhány kisegítő ember, pl. Szász Gyula tanító s az un. szolgálk végeztek el minden adódó munkát.) Ez kettős következménnyel járt. 1. A múzeumi gyakorlatban mindenki mindennel foglalkozott, azaz – ironikusan használva a szót – „polyhistor” lett. 2. Semmit nem lehetett igazán jól csinálni, egy ember ugyanis nem lehet jó minden területen, s egyetlen ember ideje és energiája nem elég a több emberre szabott szerepkör betöltésére. Ezt Tömörkény tudta, sőt világosan ki is mondta. Egyik levelében pl. így indokolta a Magyar Könyvszemlének szánt cikkének rövidségét: „Nálunk, ahol hol képész, hol régész, hol érmész, hol természettudományi bogarászati tetvész az ember, alig van ideje könyvtárnoknak is lenni – ez okból bizony, bár akamám, de egyébbel nem szolgálhatok, csak ily aprólékosággal.”²

Tömörkény érdeme, hogy kialakított egy, a korábnál finomabb szerkezetű, hatékonyabb munkamegosztási rendszert és legalább két területen a kor színvonalán álló, profi teljesítményt produkáló intézményt hozott létre. Amíg ugyanis Reizner János elsősorban a preszcien-tikus helytörténetet ambicionálta s az esetlegesen adódó „relikviákat” gyűjtötte, Tömörkény *szakágazatokban* gondolkodott. Ő maga pl. elsősorban a néprajzot művelte, Móra pedig egyre inkább a régészetet, s ezzel a szakszerűség terén szinte automatikusan jelentős előrelépés történt.

Maga Tömörkény is részt vállalt, – mert részt kellett vállalnia – minden adódó munkában: a könyvtári és a múzeumi munka valamennyi ágazatában. Ám lényeges, a múzeum-történetileg is fontos, hogy alkatának és a kor speciális helyi követelményeinek leginkább a néprajz felelt meg, s ehhez volt meg leginkább a fölkészültsége is. Így a néprajztól ödzködő Reizner utóadaként már 1905-ben létrehozta a *néprajzi tárat*, s elindított egy nagy gyűjtőmunkát. Működése során a gyűjtemény a semmiből 6652 tételre nőtt, s hogy ez mekkora teljesítmény volt, mutatja, hogy e gyűjtemény utóbb,

26 év alatt is csupán száz ezer tétellel gyarapodott. Ráadásul ez a gyűjtemény, ahogy Bálint Sándor megalapozottan állítja, „nagy értékű, napjainkra egyenesen klasszikus jelentőségű, megismételhetetlen teljesítmény”-nek bizonyult. „Vitathatatlan, hogy a néprajzi tár fénykora Tömörkény igazgatóságának idejére esik. A kiállítás, rendezés, szemléltetés [is] kiváló-

Tömörkény „igazgató úr” – ‘Mr. Director’ Tömörkény

an sikerült. [...] a maga idejében ez a néprajzi gyűjtemény a legelőbb, legtanulságosabb hazai múzeumi kiállítások közé tartozhatott.”³

Tömörkény teljesítményét növeli, hogy néprajzi érdeklődése szerves egységet alkotott, s míg a látszólag távolabbi területeken, például a néprajz gyűjtésében is jelentőset produkált. Szily Kálmánék nagyszótárához, amely végül nem készült el, egymaga 3500 regisztrálatlan, fölgyűjtetlen szóval járult hozzá – kiegészítésként. (E teljesítményét Löw Immanuel épp úgy sokra tartotta, mint a *Szegedi szótárt* végül 1957-ben tető alá hozó Bálint Sándor.)

Joggal merül föl azonban a kérdés: miért éppen a néprajz lett a legfontosabb múzeumi ágazat akkor? Miért nem a helytörténet, amit Reizner János művelt, vagy a régészet, amit Móra művelt a legnagyobb ambícióval? Úgy vélem azért, mert a kor logikája Szegeden ezt állította előtérbe. A Reizner-féle várostörténeti monográfiát meg lehetett volna írni előbb is, utóbb is – aktualitása nem változott volna. Az ásatások zömét is el lehetett volna végezni máskor is. De az elmúló-átalakuló paraszti világ tárgyi anyagának begyűjtése, emberi-társadalmi viszonyainak írásbeli megőrkítése ekkor volt igazán aktuális. (Reizner ödzködése miatt – ahogy Bálint Sándor szava is teszi – bizonyos néprajzi anyag már így is örökre fölgyűjtetlen maradt.) S ami legalább ilyen döntő: ez az átalakulás volt a kor alapvető nagy szegedi tár-

sadalmi kihívása. Ekkor emelkedett ki ugyanis végleg a „palotás Szeged” a paraszti karakterű tanyavilágból, lett „modern” nagy-, sőt világvárosias központú város, s ez a változás ekkor volt a legnyilvánvalóbb: az egész várost s vidékét meghatározó. Magyarán: ez a változás volt „a” központi, nagy változás e térségben, s Tömörkény erre tudott a muzeológia eszközeivel (is) reagálni.

S „szerencséje” is volt: íróként e folyamat olyan dimenzióit és összefüggéseit is le tudta írni, meg tudta jeleníteni, ami az átlagos etnográfusnak nem adatik meg. Teljesítménye így elválaszthatatlan újságírói és írói munkásságától. S nemcsak azért, mert írói presztízse rásugárzik múzeumi munkájára, s így jelentősége a köztudatban automatikusan megemelkedik. Nem kétséges ugyan, hogy írói életműve java, 10-15 novella, ahogy még a különben rendkívül szigorú mérlegetű Németh G. Béla is állítja, „európai rangú” írói teljesítmény – s ezt hiba volna nem létezőként kezelni. Szempontunkból azonban ennél fontosabb, hogy életművének még gyöngébb, saját középszere-n mozgó írásai is együtt, mint néprajzi és szociográfiai anyag fölbecsülhetetlen értékűek. S ez az írói teljesítménye összhangban volt a múzeumban végzett munkájával, tárgygyűjtő erőfeszítéseivel. Kiegészíti, értelmezi és megvilágosítja azt. Nem lehet kétséges, hogy arról a paraszti világról, amely éppen az ő idejében alakult át radikálisan, nélküle összehasonlíthatatlanul kevesebbet tudnánk. Talán éppen lényegét nem értenénk.

Szerepében tehát összefonódik az újságíró, az író s a múzeumi ember sokrétű feladatköre, s maga Tömörkény így együtt volt teljes értékű.

Fiatalon halt meg, 1917 tavaszán. Még nem volt 51 éves. De Szeged – okkal – már a legnagyobbaknak kijáró módon búcsúztatta. ■

Jegyzetek

1. Szegedi tulipános láda. Bp. 1964. 114., 115.
2. Tömörkény István levele, 1901. február 19.
3. Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriuma. Szeged, 1966. 324, 325.

"The Greatest Rarity of the Szeged Palace of Culture"

The activities of museum curator István Tömörkény were appreciated with these warm words of Ferenc Móra. At the centre of a brief survey of his life stands his work for the museum (1904–1917). Tömörkény gave the opportunity for the establishment of the Szeged Museum ethnographical collection, with the assistance of Ferenc Móra. Under his aegis, the ethnographical collection rose from virtually nothing to 6.652 pieces. His journalism, and a thorough understanding of his age and the Great Plain peasant way of life, significantly contributed to his museum work. This complexity of skills raised his activities above all other curators.

120 éve született Móra Ferenc

A régész Móra

Kürti Béla

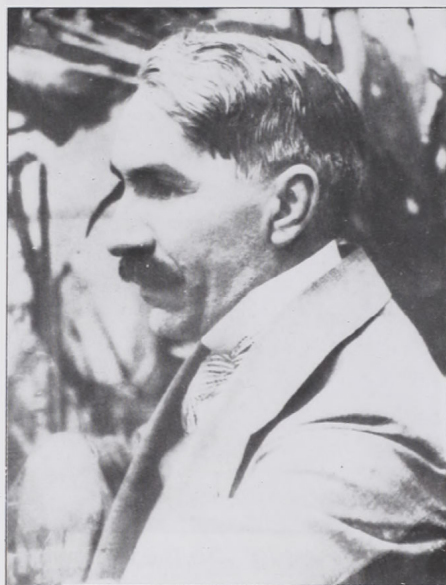
A „soktudományú” Móra Ferenc számos tevékenysége közül nemcsak a szakma, nemcsak a visszaemlékező, ill. megemlékező írások, de még a közhit is nagyjából egyenlő mércével méri az íróét és a régészét. Annak ellenére, hogy a Móra-irodalomnak vastag bibliográfiája van, s a legtöbb átfogó jellegű mű érinti is Móra régészeti tevékenységét, e munkásság önálló, részletes feldolgozása még nem született meg, habár néhány rövid értékelés már napvilágot látott.

Nyilvánvaló, hogy Móra régészeti tevékenységéről egyedül az író tárcáiban, regényeiben elszórt régészeti jellegű megjegyzésekre támaszkodva ma már nem lehet írni. Figyelembe kell venni az elmúlt évtizedek során megjelent különféle forrásközlések apró adatait; a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum közöletlen iratanyagát; a kortárs pályatársak szaklapokban ill. egyéb helyeken közzétett véleményeit és mindenekelőtt a szegedi múzeumban őrzött leletanyaggal kapcsolatos feljegyzéseket.

A vélemények megoszlanak: az egyik oldalon Mórát a legszerencsésebb kézzel ásató magyar régésznek, a másik táborban hozzá nem értő amatőrnek tartják, az előbbi tábor tömegét a kortárs és ma élő régészek zöme mellett Móra olvasótábora alkotja; míg az ellentáborba szinte kizárólag mai szakemberek tartoznak.

I. „A magam nyomorúságára tanultam ki a régészetet”

Az első, amit Móra szemére szokás vetni, „a szakirányú egyetemi végzettség” hiánya. Eszerint: mivel nem régészként végezte el az egyetemét, eleve nem is érthetett a tudományhoz. Csakhogy a kor múzeumaiban nem ez volt az első számú követelmény az ásásra vágyó múzeumokkal szemben. Annak idején a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége évente rendezett a múzeumokban már aktívan működő szakemberek részére tanfolyamokat; s ezek elvégzését hivatalosan is elegendőnek tartották a szükséges szakmai ismeretek kívánt szintjének elsajátításához. Móra természetrajzi, néprajzi és régészeti tanfolyamokon vett részt, bizonyítványai a szegedi múzeum irodalmi gyűjteményében megtalálhatóak. Az 1908. évi kolozsvári régészeti tanfolyamra ő maga is, kortársai is úgy emlékeznek vissza, mint szakmai tevékenységük megalapozásának színhe-

lyére. A tanfolyamon készült jegyzetei tanúsága szerint a szűkebben vett régészeten belül alapos tipológiai ismeretekre tett szert. A tanfolyam anyagának ismeretében állíthatjuk, hogy az azon résztvevők széles körű tájékoztatást kaptak tudományuk addigi eredményeiről, kutatásának módszereiről.

A Kolozsvárott tanultakat Móra a már egy évvel korábban beindult csókai ásatásán azonnal és közvetlenül hasznosította, majd később újabb gyakorlati ismeretekkel bővíthette Roska Márton pécskai ásatása megtekintésekor. Csókán összesen hét szezonban dolgozott; a szegedi múzeum régészeti leltárkönyvének tanúsága szerint is nagy leletanyagot tárta fel. Későbbi ásatásaival, elsősorban temetőfeltárásaival összehasonlítva azonban valóban elmondhatjuk, hogy a többrétegű telepek ásatásának leglényegesebb elemeit, t. i. az objektumok rétegenkénti szétválasztásának, ill. a leletek objektumonkénti elkülönítésének szükségességét nem ismerte fel. Bár a leltárkönyvekben a tárgyak leírása minden elvárásnak megfelel, s helyenként helyszíni rétegrajzok is szerepelnek, a tárgyakat objektumokhoz kötni nem tudjuk, s így a csókai telep legfontosabb kérdése: két délalföldi újkőkori műveltség egymáshoz való viszonya tisztázatlan maradt.

Egyébként sem kell azt hinnünk, hogy a kolozsvári tanfolyamot megelőzően teljesen kézületlenül látott az ásatásokhoz. Saját beval-

lása szerint a pesti egyetemen régészetet is hallgatott – Hampel József és Czobor Béla előadásait. A szegedi múzeumban Tömörkény István volt a tanítómestere, aki a leltárkönyvek és a korabeli szaklapok tanúsága szerint jó példával járt elől az ásatási rajzok készítésében ill. a feltárások közzétételében. A közismert Móra-idezet, mely szerint „Mögötte a fene az olyan kutyát, amelyiket tanítani köll az ugatásra” – aligha fedí a valóságot. Bálint Alajos már 1954-ben észrevette, hogy nem is az idézett helyen szereplő Öttömös volt Móra első ásatása! A Tömörkény című Móra-sorozat XIII. részéből (1922), a múzeumi leltárkönyvekből és az Archaeológiai Értesítőben Móra által 1906-ban írt közleményből kiderül, hogy első ízben Szeged-Feketeszélen ásott, ezen a feltáráson Tömörkény is részt vett.

Gyökeresen megváltozott a helyzet a 20-as évek közepén. Hogy e váltás mögött kereshetjük-e az 1920-ban a szegedi múzeumba a numizmatikai gyűjtemény kezelésére bekerült, majd a szegedi egyetem régészeti intézetén belül 1925-től ásatásokat vezető Banner János hatását, bizonyítani nem tudjuk, legfeljebb sejtethetjük. Móra 1926 utáni dokumentációs módszere lényegesen jobb a korábbi éveknél. Vonatkozik ez elsősorban az őskori és népvándorláskori temetők feltárására. Ezeken az ásatásain Móra az egyes sírok bontása közbeni megfigyelésekről, leletekről feljegyzéseket vezet, néha sirrajzot vagy részletrajzot készít, esetleg fotóztat; a temetőkről méretarányos térképet készít, viszont megszűnnek a leltárkönyvi feljegyzések. Sajnos ez irányú feljegyzéseinek egy része bizonyíthatóan elveszett, megsemmisült; más része pedig hiányos. A feljegyzések stílusa általában megfelelő kora szokásainak; a temető-térképezéssel pedig kifejezetten kora elé vágott.

Ami szakírói tevékenységét illeti, a szemrehányások jelentős része abban marasztalja el, hogy nagyszámú ásatásához képest rendkívül keveset közölt szaklapokban.

Régészeti tevékenységének első időszakát (1905–1917) részletes leltárkönyvi bejegyzések és szakcikkek egész sora jelzi. A csókai leletek leltárkönyvi bejegyzéseit úgy készítette, hogy a későbbi anyagközlés alapjául szolgálhassanak. Az 1917–1924 közti évek teljesen kiestek a régész Móra életéből közéleti tevékenysége miatt,

ennek részletei általánosan ismertek. Az 1924 utáni időszakban (mely lényegében 1933-ig tartott) megnő ásátásainak száma, a feltárt területek nagysága. Mintaszerűen közreadja ugyan a kunágotai honfoglaló sírok leletanyagát; ugyanakkor a pitvarosi, szőregi bronzkori, s a számos népvándorlás kori temető közlése viszont teljesen elmaradt. Móra kézíratos hagyatékának vizsgálata során kiderült, hogy ez utóbbiak kiadására is készült: máig őrizzük a Fehértó-A-B, Kundomb, Makkoserdő, stb. avar temetők gépelésre előkészített sirleírásait! Ez az az időszak azonban, amikor – a korai periódussal ellentétben – tárcáiban tömegével jelennek meg a régészeti vonatkozások. Ha eltekintünk ezen írások hangnemétől, aktualizáló politikai, stb. mondanódójától, nem egy ilyen művéből komoly tárgyleírások, temetkezési szokásokra vonatkozó megfigyelések, naprakész szakirodalmi tájékozottság (!) olvasható ki. Anyagközlései pontos, a kor kívánalmainak megfelelő részletességű és stílusú információkat adnak; következtései pedig lényegre törőek, mondanivalójukkal sok esetben máig hatóak.

II. „*En mindenhová elmegyek ásatni, ahonnan hírt kapok...*”

Érdeemes néhány szót Móra ásátásainak színhelyére vesztegetni, hiszen végső soron a kortársak leggyakoribb és legélesebb támadásai Mórát nem a szakmai hozzáértés, hanem a területi illetéktelenség oldaláról érték.

A szegedi múzeum Szeged város múzeuma volt, melynek igazgatójaként működött Móra Ferenc 1917–1934 között. Ha ásátásait egy olyan térképen ábrázoljuk, mely az egykori közigazgatási határokat is feltünteti, az alábbiak derülnek ki:

1. Ásátásainak legnagyobb része Szeged város határába esik.

2. A másik nagy tétel Észak-Torontál megye régészeti lelőhelyeit öleli fel (Deszk, Kiszombor, Klárafalva, Ószentiván, Szőreg, stb.), melyek az első világháborút követő határmódosítás következtében szinte szükségszerűen kapcsolódtak a szegedi múzeum gyűjtőterületéhez.

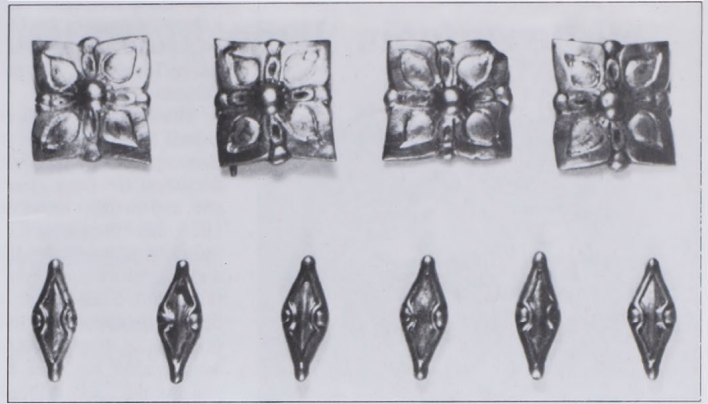
Némiképp hasonló a helyzet a Csanád megyei ásátásokkal is (Bökény, Kunágota, Pitvaros, Püspöklele, stb.).

3. A fennmaradó ásátások teljesen egyértelműen a szegedi múzeum illetékességi körén kívül eső területeken zajlottak le. Itt is lehet azonban további finomításokat végezni:

a) Csongrád megye Duna-Tisza-közi része. Papírforma szerint a Csongrád Vármegyei Múzeum (Szentés) gyűjtőterületéhez tartozott. Gyakorlatilag ez utóbbi igazgatója, Csallány Gábor sohasem ásott a szentesi járás vonalától délebbre. Az ettől délre eső területeket Móra tudatosan és majdhogynem tervszerűen kutatta, míg e vonaltól északra pusztán egy-egy alkalommal, véletlenszerűen jutott el.

b) Torontál megye területén egyetlen alkalommal merült fel nézeteltérés Móra és a szegedi egyetem régészeti intézete között: Ószentiván esetében. Közvetve e vitának köszönhető azonban a vásárhelyi múzeum régészeti osztályának felállítása: kiszorulván a szegedi múzeum gyűjtőterületéről az Intézet Vásárhely anyagi támogatásával évtizedeken át kutatta a vásárhelyi határ régészeti lelőhelyeit, így megalapozván az ország egyik legjobb vidéki őskori gyűjteményét. 1928-ban ugyan egy leletbejelentés nyomán Móra mégis beleás a vásárhelyi földbe, a tanács azonnali, rendkívül éles hangú tiltakozására azonban a vásárhelyi határban további kutatásokat már nem végzett.

c) A Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei Majsára, Kömpöcre leletbejelentés nyomán jutott el; Szabadszállásra ill. a Békés megyei Endródre a véletlen vetette el. Az országban bármerre jár is, mindig érdeklik a régészeti lelőhelyek (így bont ki egy bronzkori urnát szabadsága alatt 1932-

Honfoglaló sirleletek Kistemplomtanyáról – Burial findings from the Conquest period from Kistemplomtanya

tén. Pusztamérgestől Gyomáig, Tömörkénytől Röszkéig terjedt térben az a terület, melynek újonnan előkerülő leleteiről nagyjából folyamatosan értesült. A sok bejelentő közt is akadt azonban néhány, aki különösen szívéhez nőtt Mórának – három tanító és a kisteleki Seiler Lajos. Az előbbiekről így ír A magyar paraszt c. írásában: „Három tanítót meg is tudok nevezni, akinek mint régész, hálával tartozom: az egyik Hock Lajos dorozsmai, a másik Kiss István kétegyházi, a harmadik Jaksa János pusztaszéri tanító.”

Hock Lajos kistemplomtanyai tanító az akkor még oly nagy dorozsmai határ régészeti leleteire hívta fel Móra figyelmét; Jaksa János pedig Felsőpusztaszér környékén volt segítségére. Móra hatása mindkettőjük életét végigkísérte: Hock (később Hidvégi) Lajos haláláig Cegléd egyik vezető helytörténésze; Jaksa János pedig a szegvári múzeum megalapítója, haláláig igazgatója volt.

Móra egyik megjegyzéséből tudjuk, de így őrzi a családi hagyomány is, hogy a már említett kisteleki Seiler Lajos alakját az Aranykoporsó Benoni-ja őrzi. A közelmúltban elhunyt kisteleki kereskedő, majd benzinkutas szülőhelyének tágabb környéke régészeti lelőhelyeiről tudósította éveken át, rendszeres levelezés útján Mórát. Leletbejelentései alapján a szegedi járás északi részének számos lelőhelye vált ismerté; de neki köszönhető a kömpöci bogrács és még sok más közismert lelet bekerülése is. Mórával való kapcsolata különösen az Aranykoporsó írása idején vált bensőségessé, amikor a csöngőlei Várostantyán a regény írása közben folyamatosan gondoskodott az író élelmiszer- és szivar-szükségletéről.

III. „...nem is vagyok én olyan telhetetlen ember, hogy mindent eldolgozzak az utódaim elől...”

A Móra által felkutatott lelőhelyek feltárásáról, az ásátások tartalmi vonatkozásairól hely híján most nem szólhatunk. Valamennyi ásátását röviden ismerteti Banner János; avar temetőinek lényeges vonatkozásairól magam is írtam már.

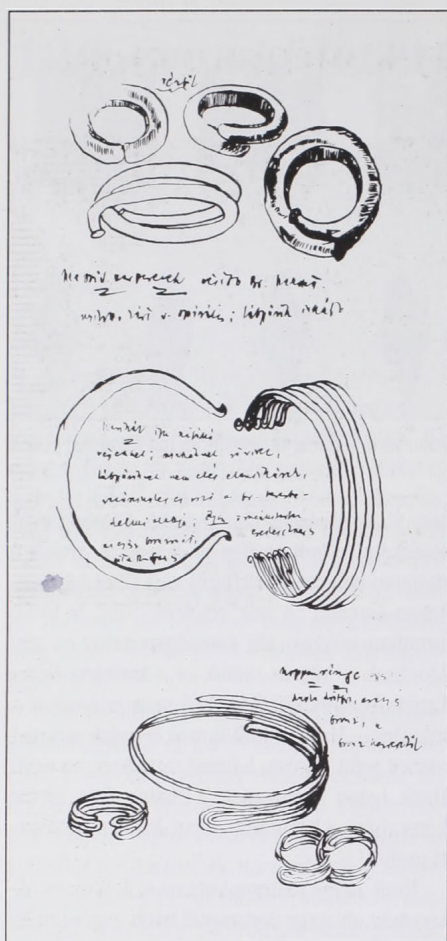
A szeged-kundombi avar sír dokumentálása közben – Documenting an Avar burial at Szeged-Kundomb

ben a Balaton mellett is).

A bejelentéseket egyébként mindig komolyan vette. Eddig kiadott levelei, ill. a Somogyi-könyvtár Irattárában és a szegedi múzeumban őrzött kiadatlan levelek jelzik, milyen széleskörű „bejelentő hálózatot” épített ki az évek során működési terüle-

Móra Ferenc rajzvázlatai (1908) – Sketches of Ferenc Móra (1908)

A Móra által feltárt leletanyag egy részét a szegedi egyetem egykori hallgatói vagy Móra kollegái, esetleg utódai tették, s teszik ma is folyamatosan közzé.

Felmerül a kérdés: milyen feladatok várnak még ránk? Szakmai oldalról a legkönnyebb a válasz, hiszen már folyamatban levő tevékenységről számolhatunk be: különböző régészeti korok (kelta, gepida, avar, honfoglaló) „corpus”-aiban szakemberek egész sora összegzi és közli Móra ásatásainak konkrét megfigyeléseit és leletanyagát. Több leletgyűjtés már közlésre került, néhánynak újraközlése folyamatban van.

Nagyon fontos lenne egy alaposan illusztrált Móra kötet kiadása is. Régészeti vonatkozású tárcái mellé önkéntelenül kíváncznak az ásatásokon készült fényképfelvételek, ill. az általa feltárt szebb és jelentősebb leletek képei. ■

The Archaeologist Móra

As a staff member of the Szeged Town Museum, Ferenc Móra attended courses (in natural history, ethnography and archaeology) arranged every year by the Museums and Libraries National Supervisory Board, and here acquired his professional skills (Kolozsvár, 1908). Notes made during the archaeological courses show that he gained a thorough

typological understanding of the field. Prior to the Kolozsvár courses he had also been a student of archaeology at the Pest University; furthermore, István Tömörkény was his professor at the Szeged Museum.

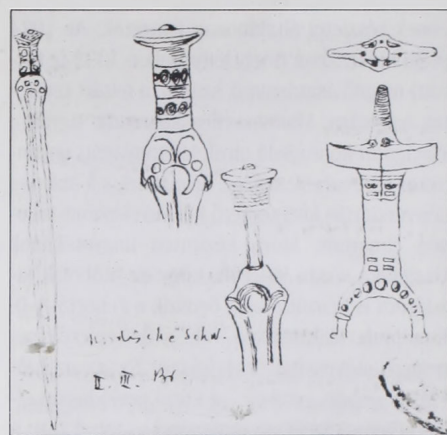
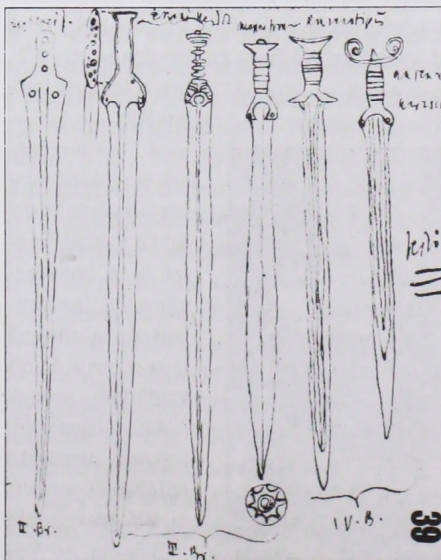
Móra was able to directly utilize his knowledge gained in his Kolozsvár studies on the Csóka dig. However, there is no doubt that he did not correctly document the inner structure of the multi-layered site, and he didn't separate material by object. After 1926 his documentary methodology changed radically, primarily for the excavation of primitive and migratory-age burial sites. At these excavations Móra made observations and notes of finds during the opening of individual graves, he made sketches or drew details of certain graves, and in some photos were taken; he also prepared scale plans of the burial grounds.

He published part of the findings himself, others being reported by his colleagues and students of the Szeged University, and successors did and still do in different "corpuses", articles and monographs. The publication of a fully illustrated Móra volume is of considerable importance, in which besides the archaeology-related portfolio, photographs and pictures of the more attractive (and important) finds from excavations could be included.

„Mögötte a fene“

Trogmayer Ottó

„Mögötte a fene azt a kutyát, amelyiket tanítani köll az ugatásra.” – Így oktatta ki a Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum nagyhírű igazgatója, Tömörkény István fiatal kollegáját, Móra Ferencet a szegedi Kultúrpalotában, amikor az a régészeti ásatás titkairól faggatta. Történt pedig az eset az 1905. esztendőben, a feketeszéli ásatás és az öttömösi középkori templom temetőjének feltárása előtt. A történet legendának is szép, és igazságnak se csúnya. Lehet

azon vitatkozni, hogy megtörtént vagy írói lelemény szülte, az azonban kétségtelen, hogy a századfordulón nem nagyon képeztek régészeket. Gyűjteményeink java mégis ezekből az évtizedekből származik, legalábbis az a része, mely a korszerű tudomány alapjait jelentette, s jelenti napjainkban is. Móra Ferenc leltárkönyvi bejegyzései, rajzai mindmáig példaként szolgálhatnak, s csak sajnálhatjuk, hogy a vesztett háború után már nem volt ideje hasonló minuciózus munkára. Valószínűleg a direktorság, a pénzcsinálás időrábló, lélekölő robotja fosztotta meg a leletekkel való pepecselés örömeitől.

Néhány évtizede kerültek kezembe azok a rajzok, melyeket a fiatal Móra készített, minden bizonnyal az 1908. évi kolozsvári nyári tanfolyam délutánjain. A szűkebb szakmája precizitását tükröző vázlatok, az északi bronzkor Montelius szerinti sémáját elevenítik fel. Ezekről a Posta Béla által szervezett nyári tanfolyamokról Banner János egyetemi előadásain hallottam először, s csak később tudtam jelentőségüket igazán felmérni. Ma már bizony tudom, hogy Móra – széleskörű olvasottsága mellett – itt sajátította el régészeti ismereteinek jelentős részét, itt rakta le azokat az alapokat, melyekre a hazai muzeológia egyik legjelentősebb egyénisége felépülhetett. Igaz ugyan, hogy a pesti egyetemen bele-behallgatott Hampel József előadásaiába, de a tudománnyal igazán Kolozsvárott ismerkedett meg, amikor már több sikeres ásatás volt a háta mögött.

Saját korát messze megelőző szemléletét tükrözi híres, ma már csaknem feledésbe merült mondása: „A régészet, megkövesedett néprajz, a néprajz, élő régészet.” 1953-ban Banner még azzal kezdte a hazai neolitikumról szóló előadását, hogy annak kutatása alig 25 éves. Ha Móra leközli századunk első évtizedében felszínre hozott csókai leleteit, melyek jelentőségével pontosan tisztában volt, ma mint európai híró régészt ünnepelhetnénk. Így megmaradt a köztudatban írónak, elsősorban gyermekírónak s tudományunk mindmáig legtöbbet idézett népszerűsítőjének. ■

Móra Ferenc a szegedi néprajzi gyűjtemény egyik megteremtője

Juhász Antal

Amikor a kiskunfélegyházi Öreg Diákok Kultúr-bizottsága 1933. január 22-én Móra Ferenc díszdoktorrá avatását megünnepelte, az ünnepelelt válaszában – többek között – a következőket mondta: „*Második pontja végrendeletnek az, hogy díszdiploma adassék ki a városi múzeumnak, amelynek alapja az édesanyám menyasszonyi ládája meg az édesapámnak a verpánkja, corholója és bőrtörő gamója.*”¹ Nyeszó Juhász Anna menyasszonyi ládáját és Móra Márton szűcsszámait fiuk, az akkor pályakezdő „könyvtárnok” 1906–1907-ben szerezték meg a szegedi múzeumnak. Végakarátának állítását az intézmény első leltárkönyve bizonyítja. Ám a leltárkönyv többről is tanúskodik: a fiatal Móra kivette a részét a múzeum néprajzi gyűjteményének megalapozásából.

Szeged város tanácsa Móra Ferencet 1904. november 28-án – Tömörkény István igazgatói kinevezésével egy időben – választotta meg a Somogyi-könyvtár munkatársává. Akkor már több, mint két éve dolgozott a Szegedi Naplónál, és fél éve gondozta a múzeum természet-tudományi gyűjteményét, mint tiszteletdíjas „szakdíjnok”. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége 1905-ben tűzte ki célul, hogy a szegedi múzeumban néprajzi osztályt kell létesíteni. Reizner János, az intézmény első igazgatója ellenezte a néprajzi gyűjtemény megszervezését. Az új igazgató néprajzi érdeklődését, mi több: népismeretét viszont tanúsították pályakezdésétől sorjázó elbeszélései, így kedvezőek voltak a körülmények a cél megvalósításához. Amint a felügyeleti szerv az államsegélyt biztosította, Tömörkény megindította a gyűjtőmunkát. Az első módszeres tárggyűjtést 1906. augusztus 30-án Kiskunfélegyházán végezték. A gyűjtő nevét ugyan nem őrzi a régi leltárkönyv, de nem lehet kétséges, hogy Móra Ferenc volt. Ugyanis Kiskunfélegyháza Móra szülőhelye. A bizonyosságot ezen kívül két adalék támasztja alá: három tárgyat – egy orsót, egy hústartó vásároskupát és egy faragott gyufatartót – Móra Márton adományozott, valamint a szerzemények között volt még öt szűcsszám, minden bizonnyal apja munkaeszközei. A gyűjtés jelesebb darabjai: egy mélyített faragású, valaha kék festésű menyasszonyi láda, egy 1835-ben készült borotvatok és egy 1825-ben szőtt bőgtálya.

Újabb félegyházi tárggyűjtés került 1906. november 28-án a szegedi múzeumba. Ebben tucatnyi konyhaeszköz, faragott lócapad, tulipános fogas, két pár *csuszabocskor*, kendertiló,

festett rokka, három gyermekfőkötő található. A leltárkönyvben Tömörkény kézírása jelöli: „Móra Ferenc gyűjtése Kis-Kun-Félegyházán”. Móra 1906-07 fordulóján gyarapította ismét nagyobb tárgyi anyaggal a néprajzi gyűjteményt. Akkor szerezte meg a múzeumnak édesanyja menyasszonyi ládáját. Erről a ládáról az *Ének a búzamezőkről* című könyvében is megemlékezett.² Nyeszó Juhász Anna menyasszonyi ládáját ma is őrizzük, de megégett födele hiányzik. Hiányosan is igen értékes darabja gyűjteményünknek, két okból: egyrészt mert Móra Márton és Juhász Anna házasságkötésének évéből tudjuk, hogy 1861-ben készülhetett, másrészt elejének szép, bemélyített díszű faragása miatt.

Móra a tárgyak koráról, készítéséről is gyűjtött adatokat, ami akkoriban még nem volt a tárggyűjtés követelménye. A szövött abroszról pl. följegyzi: „állítólag 120-130 éves”, a vésett díszű szekrényekről (ácsolt ládákrol): „állítólag 80 évesek”, a papucsrol: „csizmaszár-ból, parasztmunka”. Az 1859-ben készült jegy-ingről ezt a megjegyzést találjuk: „mellfájásról orvosság”.

1907-ben még öt ízben gyűjtött nagyobb tárggyűjtést Félegyházán. Tömörkény Istvánnak negyedévenként készített elszámolásaiból tudjuk, hogy mindannyiszor Móra rakta meg a múzeum tarisznyáját. Idézem az 1907. május 10-i elszámolás egyik tételét: „K.K.Félegyházán gyűjtött 54 db tárgyért, azok összehordásáért, vasútra szállítás, vasúti és helybéli fuvarért összesen Móra Ferenc könyvtárnoknak 93 korona, 89 fillér”.³ Ekkor hozta a múzeumba édesapja *verpángját*, *corholóját* és *kaszaszékét*.⁴ Ebben az évben Váradi Ferenc félegyházi fésűsmestertől szinte teljes szerszámgyűjtést, fésűmódelleket, félkész termékeket, gyönyörűen megmunkált kontyfésűket gyűjtött. Egyszeri, megismételhetetlen alkalom volt ez, aminek a napjainkra kiveszett kézművesség ritka gazdagságú gyűjteményét köszönheti a múzeum. A legszebb szaru kontyfésűk és anyja menyasszonyi ládája a múzeum Móra-emlékkiállításában láthatóak.

1907 végétől megrikkultak Móra félegyházi gyűjtőútjai: részint az ásatások foglalták le az idejét, részint a szépen kiterelvényesedő néprajzi gyűjtemény tárgyait kiállításon mutatták be, és a gyűjtemény gyarapítására nem volt olyan sürgető igény, mint az első esztendőben.

Móra 1906. január 29 és 1908. május 27 között 839 tárgyat gyűjtött a szegedi múzeum-

nak. Ez a szegedi néprajzi gyűjtemény megteremtésének időszaka, hősokora, amikor Tömörkény István mellett ő rendezte a régiségtárat, a természetrajzi tárat, ők látták el a könyvtárosi munkát, ők folytatták a leletmentő ásatásokat, és – néhány amatőr gyűjtő: Beek István városi tisztviselő, Szász Gyula igazgató-tanító segítségével – végezték a néprajzi gyűjtéseket.

Tömörkény István halála (1917) után a Városi Múzeum és a Somogyi-könyvtár igazgatási teendői és régészeti feltárások miatt nem tudott energiát fordítani a néprajzi gyűjtésre, de eredményes korai tárggyűjtései alapján méltán tarthatjuk Móra Ferencet – Tömörkény mellett – a szegedi múzeum néprajzi tára megteremtőjének. ■

Jegyzetek

1. Móra Ferenc: Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. Budapest, 1962. 384–385.
2. Móra Ferenc: Ének a búzamezőkről. Budapest, 1978. 283–284.
3. A Somogyi-könyvtár irattára, 133/1907. sz. irat.
4. A kaszaszék múzeumba kerülését írta meg a Daru utcától a Móra Ferenc utcáig 100–101.

Ferenc Móra, One of the Founders of the Szeged Ethnographical Collection

The Szeged Museum first received central budgetary support for the establishment of an ethnographical collection in 1905. Curator István Tömörkény commissioned Ferenc Móra, who was then working in the library department, with the collection of material. From 1906 Móra made several trips to his birthplace, Kiskunfélegyháza, in order to gather items. He managed to obtain many rare and valuable pieces for the museum, among them his mother's bridal chest and father's furrier's tools. The most valuable part of the collection is a fully equipped comb-maker's workshop. Between 1906–1913 Ferenc Móra augmented the museum's ethnographical collection with 839 items. On this basis he can rightly be called the founder – alongside Tömörkény – of the Szeged Museum's ethnographical collection, because of the above factors.

Csallány Dezső a szegedi múzeum élén

Vörös Gabriella

Alig több mint nyolc év adatott meg Csallány Dezsőnek 1936. június 22. és 1944. október 9. között, amit a szegedi Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum élén vezetőként tölthetett.

Kinevezésekor 33 éves volt, 3 éve házas és egy másfél éves kislány (Anikó) édesapja. Természetesen már mögötte vannak iskolái, sőt első szakmai sikerei is. Ahogyan 1960-ban írott önéletrajzában fogalmaz: „*Általános és középiskolai tanulmányaimat Szentesen végeztem. A szegedi egyetemen államtudományi doktorátust szereztem. A budapesti egyetemen a »Magyar föld régészete« c. tárgykörből 1933-ban egyhangú kitüntetéssel bölcsészeti doktorrá avattak. Ingyenes régészeti gyakorlatot a Magyar Nemzeti Múzeumban és a bécsi Naturhistorisches Museumban folytattam.*”

Mögötte volt továbbá két jelentős, nagy visszhangot keltő és máig is haszonnal forgatott tudományos munkája a kunszentmártoni avarkori ötvössírról, és egy Szentes-Lapistón előkerült, szintén jelentős avar leletegyüttes közzététele, valamint Csallány Gábor a Szentesen székelő Csongrád Vármegyei Múzeum akkor pályája csúcsán levő, nemzetközi hírű igazgatójának atyai támogatása.

A fiú számára egész életére meghatározó volt az édesapa példája. Ennek legkésebb bizonyítéka, hogy Csallány Gábor születésének centenáriuma (1971), illendő megemlékezéseként édesapja munkásságát, életművét méltató terjedelmes monográfiát állított össze.

Megválasztása igazi meglepetés volt Szegeden, hiszen a hét (!) jelölt között biztos befutónak Banner János egyetemi tanár számított, aki ekkor már 16 éve dolgozott az „intézetben” (így nevezték röviden, nem hivatalos nevén a szegedi Somogyi-könyvtárat és Városi Múzeumot), és akkor már 27 év állami szolgálat volt mögötte. A Nemzeti Múzeum tanácsa is első helyen jelölte a professzort, és csak a másodikon Csallányt. A titkos szavazás eredménye azonban 16:10 lett Csallány Dezső javára. A döntés mögött állítólag Banner várhatóan magas nyugdíja volt a bökkenő, amit a város nehezen tudott volna kiszorítani szűkös költségvetéséből.

Csallány indulását nehezítette, hogy a megválasztását követő néhány nappal Banner várható lemondása után elhagyta az intézetet Czögler Kálmán, a természetrajzi gyűjtemény kezelője is. A folytatás sem lett simább, nem lehetett egyszerűbb...

A nehézségekről – melyek a várossal folytatott hivatalos levelezéséből jól kiolvashatók –

kiderül a maiak számára, hogy nincs új a nap alatt. A levelek pénzügyről szólnak, az épület tatarozásának gondjairól, az üvegkupola lemosásának, az ablaktömítés szükségességének állhatatos bizonygatásáról, a beszerzések, a gyarapítás nehézségeiről. Arról, hogy kevés a munkatárs és nagy az elvándorlás. Bénítja a munkát, sőt az intézet működését teszi olykor lehetetlenné a munkatársak, főként az altisztek más városi munkakörbe helyezése, a létszám leépítése.

A háború éveit természetesen újabb, és még nagyobb gondokat jelentettek. Az első bombázások 1941-ben még nem okoztak nagyobb kárt az épületben, de az 1944. október 14-i jegyzőkönyv már ágyúzás, bombázás és a hid felrobbantása miatt bekövetkezett károkat rögzíti, amihez fosztogatás, értelmetlen rombolás is társult.

De Csallány Dezső ekkor már nem volt a városban, mert felettesei utasítására október 9-én elhagyta a múzeumot. Banner János emlékirataiban említi, hogy valószínűleg október 10-én a faddi kompnál találkozott Csallány Dezsővel, aki a szegedi múzeum aranyait tartalmazó koffert szorongatta a lába között. Amint azt a trezor mostani tartalma is ékesen bizonyítja, vissza is hozta hiánytalanul!

A múzeum történetének nehéz éveit alatt (mikor voltak könnyű éveik?) mégis sok kiemelkedő eredményt sorolhatjuk fel anélkül, hogy most részletes értékelést, elemzést végeznénk. Az intézmény életképességét és fontosságát leginkább az bizonyította, hogy még a háborús évek alatt is sokan látogatták. A múzeumban az átlagos éves vendégforgalom húszezer körüli volt. (Naponta kb. 65-70 fő.)

A gyűjtemények gyarapítására abban az időben sem volt elegendő pénz. A könyvek beszerzésére sokszorosan többet fordítottak, mint a múzeumi gyűjtemények gyarapítására: pl. 1941-ben 5934 pengőt költöttek könyvre és csak 1334 p.-t fordítottak a múzeumra. A gyűjtemények elsősorban adományozások és ásatások révén gyarapodtak. A szegedi múzeum gyűjtőköre ebben az időben nagyon nagy volt. Az 1929. évi, a vallás és közoktatási miniszter által kiadott szabályrendeletben, a XI. törvény-cikkében megfogalmazottak szerint (amit 1938-ban erősítettek meg újra), a szegedi múzeum ásatási körzete Szeged város, Csongrád vm, Csanád, Arad és Torontál k.e.e. vármegyék, érdekeltségi területe pedig Baja thj. város, Bács-Bodrog és Békés vármegyék.

Számos nyomát találtam annak, hogy a szegedi egyetem régiségtudományi intézete és a múzeum ásatások elvégzésére megállapodást kötött, melynek értelmében az egyetemi intézet a múzeum gyűjtőterületén kutatásokat folytatott.

Találkoztam az iratok között a gyűjteményfejlesztésnek egy igen figyelemre méltó formájával is. 1938-ban 22 db puska és 2 db fegyverállvány került a múzeumba, amely dr. Papp Menyhért tulajdona volt eredetileg. Az értékes együttest a város juttatta a közgyűjteménybe, miután házbértartozás fejében lefoglalta a tulajdonostól. Ugyancsak házbértartozás fejében jutott a múzeum Hódi Géza 3, Erdélyi Mihály 2, Parobek Lajos 1, Dinnyés Ferenc és Tóbiás György 3-3 festményéhez. Szemennyei Ferenc 577 pengő tartozását szintén képekkel váltotta meg.

Összességében 25-27 ezer kötettel és darabbal gyarapodott a két gyűjtemény nyolc év alatt. Csallány igazgatósága utolsó előtti évében, 1943-ban 142 ezer könyv és 128 ezer múzeumi tárgy szerepelt a kimutatásban.

Vezetésének időszakára esik a múzeumépület belső korszerűsítése: a központi fűtés és világítás felújítása, a gáz, és a telefon bevezetése.

Csallány idejében a *Szegedi Városi Múzeumok Közleményeinek* kötetei rendszeresebben jelentek meg. A saját kiadványán kívül rendszeresen hozták munkáit a *Dolgozatokban*, az *Archaeológiai Értesítőben*, a *Foliában*. A legnagyobb két munkája, az avarkori leletanyagot összegző monográfia (1956), és a gepida corpus (1961) életének és tudományos munkásságának, pályájának már egy másik szakaszhoz kapcsolódik.

Múzeumszervező és rendszerező tevékenységének bizonyítéka a hivatalba lépése után rövidesen megalkotott és nyomtatásban is megjelent Szabályzat (1937). A frissen megalakult új múzeumok előtt példa volt, sőt el is várták, hogy a sajátjuk megírásában támasz legyen. A *Szegedi Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum Szabályzata* ügy- és házirendjéből kiderül, hogy a múzeum minden vasárnap és ünnepnap 9-13 óráig állt a látogatók rendelkezésére. Szabályozta a gyűjtemények használatát, megőrzését és szakkezelését, a munkatársak kötelezettségeit. Minden egyes pontja a múzeum rendje és a gyűjtemény biztonsága érdekében született. Megalkotójának mély hivatástudatáról és elkötelezettségéről vall, és ilyen értelemben máig ható példa a mai muzeológusok előtt is.

Hogyan folytatódott Csallány pályája a nagy világgégés után? Hadd idézzem őt magát, egy

1959. március 7-én kelt leveléből kiemelt részlettel: „... Szeged óta voltam hátizsákvári se-gédmunkás, nyerges tanonc, péküzem admi-nisztrátora, kenyéridobója, üzemvezetője, cu-korrépa átvevő, melaszosztó, borszállító, cse-resznyeszedő, kút-kataszterező, napszámos, tudományos szakíró, múzeumrendező, lelet-mentő, ösztöndíjas, sakkozó, koplaló, stb.

Nyíregyházát ajánlották fel 1954-ben, miután 3 miniszter megerősített szegedi állásomban, és igazolt, mivel a szegedi városi kupaktanács illetéktelenül „B”-listázott. Szóval itt újra kezdtem régészeti pályafutásomat. (Nyíregyházán – VG.) Beszámították eddigi szolgálatomat, vissza-

vettek a nyugdíjából, minthogy a szegedi múzeu-mot államosították 1949-ben, de engemet nem vettek át kedves jóakaróim állami szolgálatba. Azóta fizetésben megnőttem, munkatársaimat is utólrtertem, a tudományokban nemzetközi nevet szereztem. Dolgozataim stb. jelennek meg. ...

Azt hiszem, elég termékeny volt a múltam, mozgalmas a jelenem, és munkával teljes a jö-vőm – legalább így látszik így öregedő fejjel-é, és ritkán nagyobb pénzekkel, amiket egy-egy nagyobb régészeti munkám után kaphatok. A legfontosabb: a humorom megmaradt a régi időkről, a gyerekekkel együtt, és hiszem, hogy ez tényleg a legfontosabb! ■

Dezső Csallány, Director of the Szeged Museum

Dezső Csallány, who trained as an archaeologist, was director of the Szeged Museum between 1936-1944. Under his directorship the museum's archae-ology collection and library grew by some 25-27,000 finds, respectively volumes. During these years the museum interior and equipment were modernized. Scientific work was conducted to a very high level, and the museum annual was regularly published. Csallány also brought out several important publi-cations. He promoted the operation of the institution with the introduction of modern regulations.

Múzeumtörténet 1945–1956

Trogmayer Ottó

1944 októberében levegőbe repült a szegedi vasúti, majd a Horthy Miklós (később Rákosi Mátvás) híd, s a várost a szovjet csapatok megszállták. Hála Isten, puskalövés nélkül. A múze-um kolonnádjá megsérült a detonációtól, s be-törttek a kupola ablakai is. Ennek nyoma ma is látható, hiszen nem volt akkoriban elég üveg az országban, így az eredeti mintázatot nem tud-ták helyreállítani. A város értelmiségének je-lentős hányada nyugatra menekült, ki hogy tu-dott, lovas kocsin, teherautón, vagy akár bicik-lin. Oktalan pánik volt, persze utólag könnyű beszélni. Tartottak a részeg katonák, s nem ke-vésbé a bosszúálló Titó-sereg atrocitásaitól.

Így esett meg az a furcsa eset, hogy Banner János professzor és családja pánicosban ve-rekedte át magát a nagybajomi csatán, hogy a hatvanas években Szegeden járva elmesélték. Az üresen hagyott lakásokat a helybeliek fosz-togatták, olyannyira, hogy Párduczék teljesen kifosztott szobáinak egyik sarkában csak a kö-kénydombi Vénusz másolata árválkodott. El-menekültek a múzeum munkatársai is. Csallány Dezső egy hátizsákban vitte az aranyakat, s hiánytalanul haza is hozta. Szerencse, hogy elvitte, hiszen lehetséges, hogy most a Grabar intézetben kellene a nagyszéksósi kincs után nyomozni.

A kiállítások nagyobb részét lebontották, s a vármaradványban halmozták fel a műtárgya-kat. A díszteremben függő nagyméretű Csók István-festményt, a Báthory Erzsébetet, állító-lag Székesfehérvár ostrománál látták utoljára, kocsitakaróknak használták, hiszen olajfestékkel impregnált vászon volt. Mindenesetre jellemző, hogy az 1937. évi zárlat szerinti 3916 darabos

képzőművészeti gyűjteményből 1954-ben már csak 1500-at regisztráltak. A hetvenes évek vé-gén az odesszai múzeum hozzám írott levelé-ben kérdezte, hogy a gyűjteményükben levő Veronese-festmény („Zsuzsanna a fürdőben”), megtalálható-e a szegedi Back Bernát-kollekci-óban, amint arról egy század eleji katalógus tu-dósít. Nem hinném, hogy két egyforma képet festett volna Veronese.

1945 tavaszáig Maróthy Géza római katoli-kus pap vette gondozásba az árván maradt in-tézményt, majd a város parancsnoksága Szőke Mihály könyvtárost bízta meg a két, pontosab-ban akkor még egy intézmény vezetésével. Csallány Dezsőt hazatérte után nem „igazol-ták”, évekig éjjeliőrként, bedolgozóként kereste kenyerét. Az aranytárgyak megmentéséért megbecsülés helyett meghurcolták. Szőke nyugnek érezte a múzeumot, s így is kezelte. Szerencsére Korek József, viszonylag rövid ha-difogság után hazakerülve, hozzáfoghatott a régészeti anyag rendezéséhez, kartonozásá-hoz, revíziójához. Ekkor még a tárgyak jelentős része kartonlapokra applikálva tárolódott, hi-szen minden tárgyat bemutattak, olyan nyilvános raktárfele volt az alsó két szint. Korek el-beszélése szerint az oroszok által épített ideig-lenes híd pálinkán szerzett deszkáiból készül-tek azok a kiállítási vitrinek, melyekben napja-inkban a természettudományi raktár madarai „laknak”. A múzeum kiállításainak újbóli meg-nyitása, akkori újjarendezése kizárólag Korek egyszerűzetének, ügyességének, életrealitásá-gának köszönhető. Az akkori polgármester, Dé-nes Leó szívesen látta volna a kultúrpalota igazgatói székében, ám feltételül szabta, be

kell lépnie a kommunista pártba. Így aztán Korek, utolsóként ugyan, de elhagyta az akkori-ban bűnös városnak kikiáltott Szegedet.

Tompá Ferenc a főváros ostromának utolsó napjaiban súlyosan megsebesült, halála után Banner János került a Pázmány Péter Tudo-mányegyetem régészeti intézetének élére. Párducz Mihályék (egyetemi magántanár) ugyancsak Pestre költöztek, s Párducz a Nem-zeti Múzeumban kapott állást. Az egyetemről Széll Márta Kanadába emigrált, a múzeumban gyakornokoskodó Foltiny István kormányzó-gyűrűs doktor pedig előbb Svájcban, majd az USA-beli Princeton egyetemen szolgált a Buda-pestről emigrált Alföldi András professzor mel-lett. Ugyanígy a fővárosba került a „szegedi fi-atalok” többsége is, élükön Ortutayval, aki so-kat tett később a szegedi múzeumért.

Korek távozásával árván maradt a múzeumi gyűjtemény. Az Akadémia tudóspótlékával ho-norálva 1949 tavaszától dr. Péczely Attila volt az első, aki újra felügyelte a gyűjteményt. Első-sorban a néprajzi tárgyakat próbálta ismét lel-tárba venni. Népdalkutatóként számos kottáját őri a múzeum, úgy tudom a fonográf hengerek között is ő tett rendet.

A 13/1949. számú tvr. döntő változást ho-zott a hazai múzeumügy egészének területén. A volt szegedi városi múzeum egy csapásra „állami múzeum” lett, a Somogyi-könyvtár pedig megmaradt városi könyvtárnak. Dr. Bálint Ala-jos, előbb a szegedi egyetem régészeti intéze-tének, majd a kassai múzeumnak munkatársa, a hazatelepítés után a kecskeméti múzeum igazgatójaként a dél-alföldi megyékben az elha-gyott javak kormánybiztosaként is tevékenyke-

dett. Néhány év után az államosítás teremtette meg a lehetőséget a Szegedre költözéshez. 1950. március elsejével foglalta volna el az igazgatói széket, ha azt Szőke Mihály átengedte volna. Hosszas huzavona kezdődött a két intézmény szétválasztására, magának Ortutaynak kellett Szegedre utaznia, hogy Dénes Leónál interveniálva, végre kiköltözzön a Somogyi-könyvtár a Kultúrpalota első emeletéről. Mindmáig nyögjük a huzavonának hatását. Szőke elégettette az irattár túlnyomó részét is, így a harmincas évekről és a negyvenes évek elejéről alig van írott dokumentumunk.

A szegedi múzeum ügyeinek rendbehozatalánál sokat számítottak a korábbi ismerősök. „Tutus”, mint vallás és közoktatásügyi miniszter, Bényi László festőművész, miniszteri titkár, Lakatos László, a minisztérium múzeumi részlegének akkori vezetője, valamint számos régi szegedi barát és ismerős. A KOF (Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége) adott pénzt arra, hogy 1950 nyarán státuszba kerüljön dr. Péczely Attila (néprajz), Rajnai Miklós (művészettörténet), Boros Ilona (grafikus, restaurátor). Utóbbi a Banner-intézetben is dolgozott, László Gyulával együtt volt Réti tanítványa a főiskolán.

Ez az év volt a múzeum Móra-kultuszának kezdete. Rövidesen a nagy író és múzeumigazgató nevét is felvette az intézmény. Péczely 1951 novemberében a vásárhelyi múzeumhoz került, Rajnai pedig még ez év januárjában visszament Budapestre. Helyére dr. Csongor Győző természetrajz szakos gimnáziumi tanár, botanikus került. Szenvedélyes magángyűjtő volt, amire korábban volt is lehetősége, hiszen a Virág cukrászda tulajdonosa volt az apósa. Szenvedélye a rosszabb anyagi körülmények között sem lankadt. A régészeti gyűjtemény sok tárgya még ma is „Confiserie Virág” címkéjű zacskóban van.

1952 májusában Szelesi Zoltán művészettörténész, júliusában pedig Nagy Dezső etnográfus kezdte meg a munkát. Előbbi szegedi származású, östehetségű festőművésznek indult, városi ösztöndíjat kapott itáliai tanulmányútra. 1945 után rövidített tanulmányok után érettségizett, majd az egyetem elvégzése után tanított az iparművészeti főiskolán. 1956-ig meggyőződéses MDP tag volt. Nagy Dezső munkásfolklorral foglalkozott, családja Budapesten élt, nem sokban kötődött Szegedhez.

1951 januárjától 1953 februárjáig a múzeum régésze volt a neves régész leánya, dr. Tompa Gabriella is, akit férje, Bónis professzor kötött Szegedhez. Ő járt először helyszíni szemlén az azóta híressé vált Gorzsán. Másodállásban az érmekeket rendezte Tölcséryné dr. Simon Ilona (1952. májustól), a természetrajzi raktár madarait pedig dr. Beretzk Péter gondozta (1952. januártól).

Az adminisztrációs munkákat Pintér Mária

intézte (1951. július 1-től). Tudni kell, hogy egészen 1963-ig minden pénzügyet a VKM, majd MMOK, később a Népművelési Minisztérium intézték Budapesten. Még a legkisebb javításra is versenytárgyalást írtak ki, melynek számláját a központnak továbbították.

1950 nyarán megnyílt az „Alföld festészete” tárlat, melyhez a Szépművészeti Múzeum is kölcsönzött műalkotásokat. A nagyvonalú bemutatón csaknem a múzeum egész kiállító felületét igénybe vette, hiszen a díszterem mellett az épület végein levő nagyobb termeket is betöltötte. Időszaki kiállításoknak (néprajz, régészet) a kupola adott helyet.

László Gyula és Banner János rendezésében 1952 áprilisában állandó régészeti kiállítás nyílt „Móra Ferenc emlékkiállítás” címmel. Csak a Móra által kiadott leleteket mutatták be. A rendezésben keveredett a László-féle funkcionalista és a Banner által képviselt tipológiai iskola.

Bálint Alajos merész húzással átrendezte a dísztermet. Itt kapott helyet a híressé vált Fehértó kiállítás, mely a budapesti Afrika kiállítást megelőzve méltán vált híressé (Koroknay-Móczár-Beretzk-Csongor szakmai irányításával).

A belsőépítészek, grafikusok (Boreczky L., Wagner I., Andor L., Marosán L.) új világot hoztak a múzeumba. Ezekkel a bemutatókkal indult a máig tartó sorozat, a szegedi múzeum 1951 óta vezeti új szemléletével a hazai kiállítási gyakorlatot.

1953 nyarán sikerült megszerezni a Horváth Mihály utcai Iparcsarnokot (Üvegsarnokot).

Az első tárlat 1953 októberében nyílt. A földszinten időszaki kiállításokat rendeztek, az első emeleten „A magyar festészet 150 éve”, a második emeleten „Szegedi festők haladó hagyományai” címmel nyílt állandó kiállítás. Ebben az esztendőben került újra napirendre a Somogyi-könyvtár kiköltöztetése, ám sokszori tárgyalás után sem tudtak megoldást találni. Bálint Alajos személyi kapcsolatainak köszönhetően került sor azután 1954-ben a törzsepület bővítésére. A lepény alapon nyugvó tömbhöz két szárnyat kapcsoltak.

1953 tavaszán és nyarán újra leltározták a múzeum egész gyűjteményét, a hatalmas kampányban részt vettek a budapesti múzeumok munkatársai is. Ekkor kapcsolódott ismét a múzeumi munkákhoz Csallány Dezső. Egyetemi hallgatóként láttam, hogy Kovrig Ilona, Török Gyula, Csallány Dezső, Párducz Mihály írják a leltári számokat, az új leltárkönyveket. A néprajz leltározása a következő évben is folytatódott. 1955-ben az aranytárgyakat újra leltározták központi utasításra, ámde félreértésből nem külön leltárkönyvbe. Így aztán későbbi revízióknál ugyanaz a tárgy kétszer, háromszor is szerepelt.

Az új épületszárnyak földszintjén raktárakat rendeztek be, így nagyjából a mai gyűjteményi rend alakult ki. A tér felőli oldalon, kisebb szo-

bákba zsúfolva lehetett a képeket, a szobrok egy részét és a numizmatikát, meg a páncélszekrényeket megtalálni. A restaurátorműhely a belső fölépítés alatt volt, Csongor Gy. munkaszobája a földszinten, a többiek az első emeleten helyezkedtek el, ott, ahol most a Lucs-gyűjtemény és a patika kiállítás van. Ez utóbbi volt Szelesi Z. szobája, később itt volt Dienes I. íróasztala is. Középen volt az igazgatói iroda az egyetlen telefontal, az első helyiségben ült Pintér Mária és mindenki, akit eddig nem említettem.

Az új részben az első szinten 1955-ben kezdtek megrendezni a „Szeged és a magyar irodalom” c. állandó kiállítást. Madácsy László egyetemi docens ugyanis másodállásban irodalomtörténészként a múzeum állományába került. Fő pártfogója, egyetemi éveik óta jó barátja, Lakatos László a minisztérium munkatársa volt. Így lett anyagi fedezet munkabérre, tárgyvásárlásra, kiállításra. Néhány hónap alatt 1600 kézirat és egyéb irodalmi emlék került a múzeumba. A kezdeti gyűjtőláz hamarosan lohadni kezdett, s évek múltán már alig-alig került be őrzésre méltó kézirat.

1954 nyaratól régészektől Szegedre került Dienes István, aki gyakornoki évét a Nemzeti Múzeumban töltötte. Mivel lakásbővséggel bíztatták, teherautón lehozatta bútorait is, melyeket a múzeum asztalosműhelyében raktároztak el. Lakás ugyanis semmilyen sem volt, jószerével még albérlés is alig.

1955 nyarán került Szegedre a friss diplomás Szabó Mátyás néprajzos és Párducz Mihály, akit büntetésből helyeztek vidékre. Párducz a Nemzeti Múzeumban hivatali vezetője volt az ott gyakornokoskodó Gazdapusztai Gyulának, aki gyakornoki évét befejezve a hódmezővásárhelyi múzeumban kapott állást. Párducz atyaian figyelmeztette: komám, ott aztán nem lehet agítani! Az ügyből feljelentés lett, a bíróságtól B. Kutzián Ida mentette meg, kinek férje miniszter volt. Száműzetésként került a szegedi múzeumba. Akkoriban még nem volt szabad szombat, se kutatónap, hétfőgeken tudott csak családjával találkozni a segítő, jó szándékú Párducz Mihály. Az ötvenes évek elején került a múzeumhoz Molnár László fotográfus. A múzeumnak akkor egy Contax gépe, meg egy síkfilmes öreg masinája volt. Molnár csak az igazgató filmjeit hívta elő, mindenki maga gondoskodott fényképei elkészítéséről.

Az időszaki kiállításokat eleinte házilagosan készítették, 1954 óta azután a Múcsarnok vándorkiállításait fogadták rendszeresen, hol a képtárban, hol a Kultúrpalotában. A város életében igen jó híre volt az 1951 nyaratól szervezett múzeumi vásárnapoknak. Akkoriban a TIT éppen csak bontogatta szárnyait, ily szintű zenei és tudományos, vagyis összetett kulturális programot csak a múzeum tudott nyújtani. A díszterem megszűntével (itt volt a Fehértó kiál-

lítás) megszűntek a múzeumi vásárnapok, majd megújultak, immár az előcsarnok lépcsőin. Az új mikrobarázdás lemezek új lehetőséget adtak komolyzenei matinéokra. Ezek a zenés hétvégek sajátos törzsközönséget vonzottak, hiszen akkoriban se külföldi utazásra, sem a ritka, nehezen hozzáférhető lemezek megvásárlására nem nyílt lehetőség.

A tudományos kutatásra igen kevés pénz lehetett fordítani. Bálint A. Nyársapáton ásatott középkori falut 1952-53-ban, ezenkívül néhány leletmentés, helyszínelés adott munkát. 1955 óta nyílt lehetőség évkönyv kiadására, akkor még senki sem gondolta, hogy néhány

évtized múlva lasszóval kell fogni a szerzőket. Magam 1956. július 16-án léptem be a múzeum kapuján, hogy szolgálattételre jelentkezsem az igazgatónál. ■

Museum History 1945–1956

In October 1944 the Soviet army entered Szeged. The then director of the Szeged Museum Dezső Csallány personally removed the museum's gold objects in a backpack, returning them intact at the end of the war. Around half of the fine arts collection was removed, part of the ethnographical items were used as firewood, but the archaeological collection

survived the war unscathed. The museum and the Somogyi library operated under a joint director from the first half of 1945. The fact that several great museologists emigrated or left Szeged was an enormous blow. In 1949 the museum was taken over by the state, and the Somogyi library continued as the town library. Archaeologist Alajos Bálint was appointed museum director in March 1950, while in the second half of the year ethnographer Attila Péczely, art historian Miklós Rajnai, and graphic artist and restorer Ilona Boros joined the museum. In the same year the museum took on the name of former director Ferenc Móra.

The "Great Plain paintings" exhibition opened in the summer of 1950, and the permanent archaeological display "Ferenc Móra memorial exhibition" in 1952. Publication of the Móra Ferenc Museum Annuals started in 1955.

Az északi néprajz és muzeológia szolgálatában

Szabó Mátyás

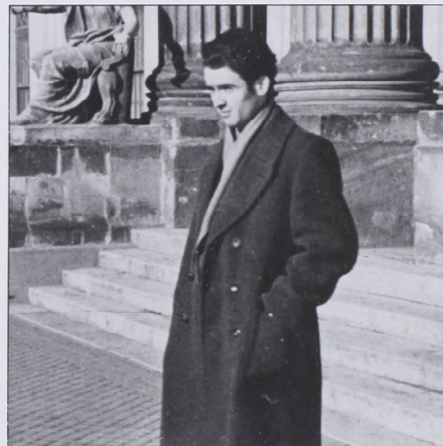
Gyermek- és ifjúkori utazási terveimben mindig szerepeltek Európa északi régiói. Lassanként, ahogyan ismeretanyagom bővült, kiterjedt az érdeklődés az ottani jóléti társadalmi berendezésekre is. Valószínűleg ez késztetett, sok minden más körülmény mellett arra, hogy 1956 decemberében az útirányt rövid ausztriai tartózkodás után, Svédország felé vegyem. Ez a választás nem volt egészen megalapozatlan. Egyetemi tanulmányaim során megtettem az első lépéseket a svéd néprajzi kutatás és azok képviselői felé: egynehánnyal már egyetemista koromban levelező kapcsolatban voltam. Erre elsősorban Gunda Béla és K. Kovács László adták meg az indítékot, akik a második világháború előtt folytattak tanulmányokat Svédországban és Finnországban, igen jó kapcsolatokat kiépítve északi és baltikumi néprajzosokkal és nyelvészekkel. Ők ismertették meg hazai kollégáikkal a finn és az ezzel szoros kapcsolatban álló svéd kutatási módszereket és bevezették a skandináv néprajzi muzeológia értékes tapasztalatait a Néprajzi Múzeumban.

Egyetemi tanulmányaimat az Eötvös Lóránd Tudományegyetem bölcsészkarán, muzeológus szakon kezdtem meg 1950-ben. Muzeológián kívül történelmet, régészetet, művészettörténetet és néprajzot hallgattam. Egy év után elköteleztem magam a néprajznak. Ezt az elhatározást elsősorban egy nagy élmény erősítette meg. 1951 telén magával vitt K. Kovács László és Diószegi Vilmos egy számomra akkor fantasztikus terepmunkára, a Baranya megyei Egyházaskozárra letelepült moldvai csángók közé. Az út célja a csángó

turkajlás szokásának filmezése volt K. Kovácsal mint operatőrrel. Ott végeztem életem első néprajzi terepmunkáját, lázasan jegyezgetve egy archaikus kultúra még élő nyomait. Néprajzi tanulmányaimat a Néprajzi Múzeumban töltött gyakorlati évvel fejeztem be. Egy szobában ültem Andrásfalvy Bertalannal, Pesovár Ferencel és Istvánovics Mártonnal.

Európa több néprajzi tanszékén szerzett oktatói tapasztalatból visszatekintve egyetemi éveimre, minden túlzás nélkül állíthatom, hogy nagyszerű kiképzésben részesültem. Kiváló előadásokat hallgattunk elsősorban Tálasi Istvántól, Ortutay Gyulától és K. Kovács Lászlótól. Más előadásokra is eljártam, pl. Marót Károly speciális kollégiumára, amit a néprajzot hallgatók kívánására indított. Jómagam közeli kapcsolatba kerültem Gunda Bélával, aki nagylelkűen ontotta magából gazdag nemzetközi tapasztalatait és felhívta figyelmemet külföldi néprajzi, így skandináv standardmunkákra is.

Már akkor észleltem, hogy milyen jó egyensúlyban volt nálunk a képzés elméleti és gyakorlati része. A terepmunkát és az arra való felkészülést stratégiai kérdésként kezelték. A Néprajzi Múzeummal már az első évektől intenzív volt kapcsolatunk. Jómagam elsősorban Fél Edittől, Balassa Ivántól és Sándor Istvántól tanultam olyasmit, aminek a későbbiekben nagy hasznát vettem. Például a tárgyak katalógizálásának körültekintő alaposságát, aminek későbbi svéd kollégáim is elismeréssel adóztak. Ilyen volt a néprajzi tárgyak alapos ismerete is. Erre az utóbbi éveken sokat

A Móra Ferenc Múzeum muzeológusa. Szeged, 1956
Curator of Móra Ferenc Museum, Szeged, 1956

gondoltam, tapasztalva, hogy a muzeológusok sok helyen – főleg biztonsági okokból – maguk is nehezen jutnak hozzá a felelősségükre bízott tárgyakhoz és ezért nem ismerik kellőképpen a múzeumi anyagot.

Államvizgám után a szegedi Móra Ferenc Múzeumba kerültem, ott tevékenykedtem egy évig. Beleköstoltam a néprajzi muzeológia minden feladatkörébe. Itt sem voltam egyedül, hiszen itt munkálkodott többek között tudományunk kiváló képviselője, öreg barátom Bálint Sándor, kinek emlékét ma is kegyelettel őrzöm. Noha meg voltam elégedve körülményeimmel, hiszen magam kértem Szegedre helyeztetésemet, szűknek éreztem a várost és a múzeum működési területét. Ezért egy fél év után megpályáztam egy brnoi ösztöndíjat, és útlevelekérelmet adtam be, hogy Újvidékre lá-

togathassak. Egyiket sem kaptam meg! 1956 novemberében, amikor lehetőség adódott, semmi kétségem nem volt: elhagytam az országot és megpróbálok kijutni Svédországba. A kivitelezés sikerült és egy hónapon belül egy központi fenyőerdő közepén találtam magam. Onnan írtam néhány levelet már név szerint ismert svéd kollegáknak. Mindenkitől meglepően gyors választ kaptam, sok bátortással és tanáccsal. Egy különösen meglepő levelet a második világháború végén Észtorozásból Stockholmba települt Gustav Ránktól kaptam, akivel azután közeli szakmai és baráti kapcsolatba kerültem. Azzal zárta sorait, hogy ne adjuk fel a reményt, meggyőződése, hogy a diktatúrák egyszer úgyszólván megdőlnek. (Emlékeztetem ezt a tudós humanistát ezekre a sorokra, amikor 1993-ban köszöntöttem őt 90. születésnapján.)

1957 februárjában a lund egyetem néprajzi intézetébe kerültem, hogy a svéd nyelv tanulásával párhuzamosan az intézet könyvtárában segédkezzek. Az akkor nyugodalmatlan egyetemi kisváros igen alkalmasnak bizonyult a svéd néprajzi karrier megalapozásához. Nagy hálával gondolok vissza Sigfrid Svenssonra, az intézet akkori professzorára. Ő állandóan egyengette utamat, többek között elintézte magyar diplomám elfogadtatását az egyetemen és ösztöndíjakat járt ki számomra (először két, másodsor három évre). Csak utólag jöttem rá, hogy milyen körültekintően győződött meg néprajzi tudásomról: nem kérdezett ki, csak itt-ott megkérdezett valamiről és hallgatott, hagyott beszélni. Mivel az ösztöndíjak csak a tanév 9 hónapjára jártak, a nyarakat pénzkeresésre fordítottam, hogy tudjak majd utazgatni.

Ebben az időben még kevesen hallgattak néprajzot, ezért a szemináriumokon mindenki tudott szerepelni. Így még tökéletlen nyelvtudással is volt bátorságom szót kérni. Jó kapcsolatokat építettem ki a híres régész professzorral, Holger Arbmannal (akivel később együtt dolgoztam középkori lelőhelyek feltárássában), a finnugor intézetben Asko Vilkunával és az észti származású, nagy tudású Julius Mägiste professzorral. Nyugodtan állítom, hogy külföldi származásom soha nem jelentett számomra semmiféle hátrányt. Mind kollegáim, mind mások érdemeim szerint becsülték meg, soha nem éreztem magam "kívülállónak".

A svéd néprajz ebben az időben kezdte el a szakma kereteinek bővítését: az iparosodás előtti paraszti kultúra mellett már irányt vettek "modern" témák kutatása felé is. Az átmenetet a változásvizsgálatok jelentették, ami a lund intézetnek ekkor összefogó témája volt. Igen közeli kapcsolatban voltunk a dán néprajzzal is, közös terepmunkák, szemináriumok és munkacsoportok létrehozásán keresztül. Jómagam megmaradtam a klasszikus népraj-

zon belül, és diplomamunkámat (filozófia licenciátus) ilyen témából írtam 1962-ben. Ezután néhány évet dolgoztam délsvéd városi múzeumokban, Landkronában és Malmöben. 1964-ben megkezdtem elmélyült kutatást igénylő doktori munkámat. Sokat utaztam, hogy megismerhessem a skandináv és a német gyűjteményeket. Így volt alkalmam ismeretséget kötni az előző generáció neves skandináv és német kutatóival, Sigurd Erixonnal, kit nyugdíjasként is a tudományosság egyik központi figurájának tartottak, és Gösta Berggel, aki akkor a Skanzen igazgatója volt. 1970-ben ő lett nagydoktori munkám opponense.

A megérkezés után. Lund, 1957 – After arrival, Lund

Észak-Európa kultúrtörténeti Mekkája a stockholmi Északi Múzeum = Nordiska museet, amelyet sokáig az északi művelődéstörténet informális akadémiajaként tartottak számon. 1966-ban az egyik osztályvezető, Albert Eskeröd felfigyelt rám, amikor egy általam kivitelezett helytörténeti múzeumot megtekintett. Szüksége volt munkatársra egy nagy mezőgazdaság-történeti gyűjtemény rendszerezéséhez, mielőtt az a Mezőgazdasági Akadémiától átkerül a múzeumához. Miatán szakmai tudásom jórészt ez a témakör alkotta, nem jelentett problémát a megbízás. E munka befejezése után szinte automatikusan a múzeum stábjába kerültem.

Ez a nagy kultúrtörténeti múzeum tulajdonképpen két-három múzeumnak is megfelelő anyagot foglal magában: a néprajzi gyűjteményeken kívül történeti, iparművészeti anyagot is tartalmaz, a polgári kultúra önálló kategóriát képez. A múzeum személyzete nagy, jelenleg kb. 50 diplomás muzeológus dolgozik itt. Ezenkívül helyet ad az intézmény külső támogatással dolgozó munkacsoport-

oknak is. Az 1960-as években még megvolt a kontinuitás az előző generáció nagyjával. Közülük sokkal szoros kapcsolatba kerültem a sok éven keresztül a Skanzenben elköltött, olykor hosszúra nyúlt ebédek során, ahol a szakmai beszélgetések olykor szinte kiselőadások formáját öltötték. A nagy létszám ellenére családias volt a hangulat, a könyvtárban és gyűjteményekben minden formalitás nélkül lehetett éjjel-nappal dolgozni.

Már régóta nem így van: a gyűjtemények megközelítése igen nehéz, nem beszélve arról, hogy a tárgyi anyag nagyobb része helyszűke miatt és biztonsági szempontból kitelepült vidékre, 160 km-re Stockholmtól a már 1942-ben a múzeum tulajdonába került Julita kastély mellett épült központi raktárba. A anyag költöztetésének előkészítésében én is részt vettem. Julita ismert szakmai körökben, így a magyar néprajzosok és mezőgazdaság-történészek körében is.

A múzeumban töltött első évtizedben részt vettem a néprajzi muzeológia és a néprajzi kutatás szinte valamennyi mozzanatában. A múzeum elsődleges célkitűzése a népnevelés, amit az intézmény megalapítója, Arthur Hazelius a múzeum szabályzatában is lefektetett. Ez többek között azt jelentette, hogy a múzeumhoz befutó minden levelet (akár intézménytől, akár magánszemélytől jött) nagy gonddal kellett megválaszolni, a kéréseket teljesíteni. Ez a feladatkör, ami szinte mindenki számára kötelező volt, sok időt vett igénybe. Számos kiállítási munkában vettem részt, néhányért én voltam felelős. Kettőt emelnék ki: egy állandó kiállítást, Falu, tanya és munka (ami többek közt Sigurd Erixon és Albert Eskeröd életművét foglalta össze), a másik pedig a múzeum fennállásának 100. évfordulójára rendezett, már modernebb koncepcióra épülő monumentális kiállítás volt 1973-ban.

Gösta Berg professzorral, Ulrika, 1963. – With Professor Gösta Berg in Ulrika

Hajózástörténeti kiállítás rendezésekor. Északi Múzeum, Stockholm, 1969 – Preparing the exhibition on the history of navigation. Nordiska museet, Stockholm

amire sok múzeumi látogató mind a mai napig emlékezik. Noha végeztem terepmunkát, a múzeum egyes tárgycsoportjainak kiegészítésére, tennivalóim mindinkább az íróasztalhoz kötöttek. Némi kárpótlást kaptam 1974-75-ben, amikor részt vettem egy kanadai néprajzi munkaközösségben Kiplingben (Saskatchewan tartomány). A települést és mindenekelőtt az ezt körülvevő farmvilágot elsősorban magyar bevándorlók hozták létre e század első éveiben. Jómagam a települést, az építkezést és a gazdasági életet dokumentáltam fejlődésük különböző szakaszában. Ez a munka élmény volt számomra és egyben ösztönzést adott későbbi migrációs kutatásaimhoz.

1970-ben megjelent doktori munkám után előadói megbízást kaptam a stockholmi, majd az uppsalai egyetem néprajzi tanszékén. 1976 és 1980 között docensként oktattam Uppsalában a folklorista professzor, Anna-Birgitta Rooth mellett. Az 1970-es évek fordulópontot jelentettek a néprajzi oktatásban és kutatásban: új irányzatok voltak kialakulóban. A szociológia, antropológia és a szociálanropológia elméletei nyomán kiszélesedtek a szakma keretei. Főleg a modern jelenségek felé fordulás jellemezte a korszakot. Ezt serkentette a társadalom igénye a néprajzi felméréseken keresztül szerzett ismeretanyagra. Ez bizonyos mértékben sajnálatos tendenciát is magával hozott. Miután az új néprajzi irányzat a kultúrtermékek helyett a kulturális folyamatokat helyezte a kutatás középpontjába, amit mindenütt – elsősorban helyben – lehetett tanulmányozni, leszűkültek a korábbi nemzetközi kapcsolatok. A szakmai megújulás némi késéssel megjelent a múzeumok néprajzi tevékenységében is. Az 1970-es évek elején megfogalmazódott a néprajzi jelenkutatás koncepciója és kutatási modellje. Létrejött a SAMDOK néven nemzetközileg ismert dokumentációs tevékenység, ami mögé lassan, de biztosan felsorakozott Skandináviában az egész múzeumi gárda. Miután a SAMDOK a

közvetlen közelemben jött létre, magam is belekerültem az előkészítő-szervezési munkába. Számos intézményben és múzeumban előadásokon keresztül járultam hozzá a modell bevezetéséhez. Nem kétséges, hogy a pragmatikus svéd társadalomnak valóban nagy szüksége volt és van a modern, hétköznapi életvitelt feltáró információs anyagra, és erre a SAMDOK igen alkalmasnak bizonyult.

Az Északi Múzeum is keresztülment ebben az időben bizonyos változáson. Míg korábban a néprajzi és a múzeumi munka hajtóereje a kultúrtörténeti dokumentáció volt, és a múzeum kiterjesztette működését az egész országra, a 70-es években az egyre jobban kiépített és megerősített megyei múzeumok vették át a felelősséget minden, területükön folyó kultúrtörténeti jellegű munkáldoklásért. Ami a sok újonnan létesített múzeumban hiányzott, az a dokumentáción túltekintő és elvi alapokra épülő tudományos kutatás volt. Uppsalai éveim alatt sokszor vettem részt regionális tudományos kutatási programok kidolgozásában.

Ebben az időben kerültem be egy német régészeti vállalkozásba is, az ún. Eisenhof munkaközösségbe. A schleswigi német régészek már az 1960-as években egy terjedelmes *terp* település nyomára bukkantak igen gazdag leletekkel Eiderstedt közelében, Eisenhof község határában a tengerparton.

Az 1900-as évek eleji magyar farmvilágban (Kipling, Kanada, 1975) feleségemmel – In an early century Hungarian farm with my wife, Kipling, Canada, 1975

Különösen a fából készült tárgyak voltak gazdagon képviselve, mivel nagyszerűen konzerválódtak a tőzeges talajban. A 700 és 900 közé datált paraszti, elsősorban állattartó jellegű műveltség párhuzamai Skandinávia felé mutattak. Így a munkálatokat vezető A. Bantelmann múzeumunkhoz fordult segítségért. Én kaptam a megbízást, minthogy a faanyag alapuló néprajzi eszközvizsgálat volt egyik erősségem, hogy egy kis munkacsoport megszervezésével dolgozzuk fel az elisenhofi ásatások leleteinek kb. felét, a fa- és a bőranyagot. Ez az évekig tartó feladat nagyon inspirálónak mutatkozott. Munkánk 1983-ban jelent meg.

Uppsalai működésem utolsó évében jött létre az egyetemen egy migrációs kutatásokkal foglalkozó munkaközösség, ami néhány éven belül neves intézménnyé fejlődött. Az

előzményekben én is részt vettem, amikor a munkaközösség intézményi státuszt kapott, vezetőségi tagként dolgoztam az ottani munkákban az elmúlt év elejéig. Az ügy megértéséhez tartozik a svédországi migrációs folyamatokra való utalás. Az egykor teljesen homogén svéd társadalom, noha már a második világháború alatt és után sok menekültet fogadott be, később jelentős bevándorló ország lett, ahol a világ minden részéről százezrek kaptak új hazát. Manapság a nyolcmillió országban több, mint egymillió a bevándorlók 1-3 generációja. Ez új helyzet elé állította a társadalmat, mivel migrációs tapasztalatokban nem bővelkedtek. Óriási volt az igény a bevándorló kultúrák és az ezzel kapcsolatos folyamatok kutatására, hiszen a jövevények elhelyezése és a társadalomba való beilleszkedése számtalan problémát vetett fel, mind a népességnek, mind a velük foglalkozó hatóságoknak. Mivel a svéd néprajz egyik célkitűzése a „kulturális variációk dokumentálása és tudományos kutatása”, így a kutatási kapacitással rendelkező múzeumok hamarosan felvették programjukba a bevándorló kultúrák felmérését. Amikor 1980-ban elhagytam Uppsalát és átvettem az Északi Múzeum Kultúrtörténeti Osztályának vezetését, nem volt nehéz az osztály működését részben a migráció adta problémák felé irányítani. 1983-ban, más intézmé-

Az 1900-as évek eleji magyar farmvilágban (Kipling, Kanada, 1975) feleségemmel – In an early century Hungarian farm with my wife, Kipling, Canada, 1975

nyekkel karöltve nagyobb szabású életsors-kutatási projektet indítottunk, ott is szerepeltek a bevándorló kultúrák: a svédországi észtek és az 50-es években bevándorolt olaszok is. Az évtized végén megalakult egy migrációs centrum Botkyrka helységben Stockholmon kívül (ahol a bevándorlók aránya igen magas), ezzel átkerültek bizonyos funkciók, pl. tárgyak gyűjtése, ebbe az új intézménybe. Ennek kialakításában szintén részt vettem. Több tanulmányt írtam a kutatási irányzatokról és modellekről, és egy uppsalai kollégával közösen írtunk egy kézikönyvet kifejezetten a bevándorló kultúrák dokumentálásáról.

A Kultúrtörténeti Osztály munkája sokrétű. Többek között egy régebbi munkamegosztás alapján ide tartozott a településtörténet és az építkezés. Ezért a népi építészet legjelesebb szakértői ezen az osztályon dolgoztak. Együtt-

Nordiska museet, 1907.

Fotók-Photos: Nordiska museet

működtünk a Skansen kutatóival is. Megpróbáltuk követni azoknak a kis településeknek a fejlődését, sorsát, ahonnan a Skansen tanyái, házai és építményei származnak. Hozzánk tartozott a kérdőíves dokumentációs munka is, aminek az országot átfogó stábjában kb. 500 adatközlő vett részt. 1988-ban teljesen átszerveződött és egyben modernizálódott a múzeumunk. Az addigi hét osztályt új célkitűzések alapján négyre vonták össze. Ekkor jött létre a múzeum tudományos tanácsa, ahol két másik, velem egykorú kollégával én is helyet kaptam. Így további munkaköröm a tudományos kutatás és ennek a múzeum munkatársai körében való szorgalmazása, azaz a kutatómunka jelentőségének emelése lett. Továbbra is tartottam a kapcsolatot a migrációs központokkal. 1996-ban ismét rám bízta a múzeum egyik osztályának vezetését. Ebben a minőségben hagytam el a múzeumot véglegesen 1997 februárjában. Utolsó feladatomban a Nordiska Museet alapításának 125. évfordulójára szerkesztett emlékkönyvben való részvétellel volt, ebbe a dokumentációs munka és a kutatásról szóló fejezetet írtam meg.

Az északi múzeumban töltött évtizedekre úgy tekintek vissza, mint egy kiváltságra. Az

intézménynek népi gyökerei vannak. Működése történetében soha nem szakadt meg a lakossággal való szoros kapcsolat: hatalmas önkéntes adatközlői tábora, adományok tömege, a múzeum tekintélyes baráti köre, a múzeum látogatottsága – volt olyan évünk, amikor közel félmillió volt a látogatók száma. Az „ismerd meg önmagad” mottó, a múzeum alapítójának jelszava, a jelenkutatások bevezetésével a mai napig megtartotta időszerűségét. A lakosság a múzeumot saját tulajdonának érzi, ami már szinte nimbuszt ad az intézménynek. Ezt többször volt alkalmam tapasztalni „felderítő útjaim” során az ország minden részén. A múzeum nevével megjelenni valahol – otthonokban, munkahelyeken, hivatalokban, hatóságoknál, stb. szinte – „Szezám nyíl ki!” hatást váltott ki.

A magyar néprajzi, muzeológusi gárdával mindvégig – noha nem egyenletesen – tartottam a kapcsolatot. Azok a kollégák, akiket az 1950-es években megismertem, szinte valamennyien meglátogattak. Ilykor cikkeket, könyvismertetések is írtam magyar folyóiratokba, elsősorban az Ethnographiába. Hasonló tevékenységet fejtettem ki a svéd szakfolyóiratokban, azaz a magyar szakirodalmat

Az Északi Múzeum Kultúrtörténeti Kutatóosztályának munkatársaival, 1982 – In the company of the colleagues in the Department of Research on Cultural History, Nordiska museet, Stockholm, 1982

Fotó-Photo: Eva Fagerborg

ismerttettem meg skandináv kollégákkal. Remélem, ezt a tevékenységet az elkövetkező időben is lesz alkalmam folytatni! ■

In the Service of Northern Ethnography and Museology

I took my state examination in ethnography at the Budapest Eötvös Loránd University of Sciences in 1955. I then worked for a year as an ethnography museologist at the Móra Ferenc Museum, Szeged. I left the country in the wake of the October 1956 Revolution and settled in Sweden. With the support of professor Sigfrid Svensson, I continued ethnographical studies at the University of Lund, and in 1962 I took my philosophy licentiate. After this I worked in several museums in southern Sweden and began my doctoral thesis. Scholarships lasting several years provided an excellent opportunity to examine Scandinavian and larger German collections. In 1966 I was commissioned to organize an agricultural collection in the Stockholm Northern Museum, and I was taken on as a permanent member of the museum in the department directed by Albert Eskeröd. In 1970 I presented my doctoral thesis "Herders and domesticated animals". In 1974 and 1975 I took part in the work of a Canadian research team at Kipling (Saskatchewan province), where I documented the settlements, architecture and farming life of Hungarian and Scandinavian farmers who had emigrated there at the beginning of the century. As commissioned teacher, from 1971 I held lectures and seminars at the faculty of ethnography, University of Stockholm, and between 1976-80 I taught ethnography at the University of Uppsala as associate professor. Besides the tuition I also took part in the drafting of regional research plans. Then from 1973, along with my museum work I joined a German archaeological team centred in Schleswig. The several-year project involved drawing ethnographical parallels from a collection of large wooden implements which German archaeologists had excavated from a Viking settlement near Elisenhof (Eiderstedt, Schleswig) in the 1960s.

In 1980 I was appointed head of department of the Cultural History Department of the Northern Museum. This department conducted the work of museum documentation partly through field work and partly with questionnaires. Settlement history and architecture also came under this department. During the first half of the 1970s a nationwide documentation project regarding current research was carried out under the aegis of the SAMDOK organization, which meant that the museum's documentation activities were primarily engaged in the present everyday discoveries. This department gave me far more scope to conduct field work. During this period interest in migratory phenomena started in ethnographical and museum work. Thus the documentation of immigrant cultures became one of the important tasks of museums. In 1983 the Cultural History Research Department together with other institutions launched a major project tracing the fate of various groups, including Swedish Estonians and Italians. In addition, I was appointed to the board of two Swedish migration research institutes. Together with an Uppsala colleague we jointly wrote a handbook on the methodology of researching immigrant cultures. In the last years that I spent at the museum I wrote a book on the connection between citizenship and integration. When in 1988 the Northern Museum was reorganized, a scientific committee was created, and I was appointed to this committee together with two of my colleagues. I was made a head of department again in 1996, and it was in this capacity that I finally retired – after 30 years in the service of museums.

Számvetés

A szegedi Történelmi Gyűjtemény

Zombori István

A hazai múzeumi gyakorlatnak megfelelően Szegeden is először a régészeti, numizmatikai, képzőművészeti anyag indult gyarapodásnak. A történelmi jellegű tárgyak eleinte csak alkalomszerűen, főleg adományozás révén kerültek be a múzeumba, s a régészeti tárgyak közé leltározták be őket. A várostörténelmi jelentőségű tárgyak, pecsétnyomók, viseletek, céhzászlók is csak lassan gyarapodtak, tudatos gyűjtésükre nem gondoltak.

Az első világháború megrázó élményére, az olasz fronton életüket áldozó szegedi katonákra emlékező közvéleményre volt ahhoz szükség, hogy némiképpen megváltozzon a helyzet. A frontról visszatértek, a 46-os gyalogezred katonái és tisztjei számos olyan tárgyat, emléket hoztak haza, amely ott kint őket a városokra, Szegedre emlékeztette, vagy a háború viharában a haza védelmének szimbólumává lett. Ezeket a relikviákat 1918 őszén ünnepélyesen a városi múzeumra bízta. Az intézmény igazgatója, Móra Ferenc a megnövekedett létszámú anyagnak külön leltárkönyvet nyitott 1918. december 6-án. A ma már dokumentum értékű vékony kis kötet nemcsak Móra kézírása miatt féltett kincse a gyűjteménynek, hanem azért is, mert az első összegzését adja az addig összegyűlt anyagnak. Az első oldalakat kitölti a katonaság ajándékainak jegyzéke. A múzeumi tárgyak között eladdig szokatlan „kortárs” anyagokról volt szó: zászlókról, sapkajelvényekről, egvenruhákról, fényképekről, kitüntetésekéről, oklevelekről, iratokról, fegyverekről. Akadtak zsákmányolt darabok, hadifogságban készített eszközök, és ott volt a legendássá vált *doberdói-fa* is, egy szederfatörzs, csonkán, golyótpetten, amely a 46-osok állásán állt, és forgácsolódott nap mint nap, az ellenség ágyútüzében.

Amikor Móra az ezredtől átvette a tárgyakat, megígérte, hogy a múzeum kellő tisztelettel megőrzi azokat, és a Szegedi Napló 1919. január 23-i számában megjelent tudósítás szerint ígéretet tett arra, hogy amint lehet, külön helytörténelmi osztályt fog berendezni belőle. A leltárkönyv további részébe beletárolták azokat az anyagokat, amelyeket ma a Történelmi Gyűjtemény törzsananyagként tartunk számon. 1919 áprilisában került ide a híres szállodatu-

lajdonos, Kass János fegyvergyűjteménye, majd hamarosan a kétéves francia megszállás dokumentumai is – fényképek, plakátok, fegyverek. A család jóvoltából e gyűjteménybe került a Tömörkény-hagyaték (ruhák, kéziratok, személyes tárgyak), majd 1943-ban a múzeum másik igazgatójának, Mórának számos személyes használati tárgya, kézírata is.

A két háború közti időt általában úgy jellemezhetjük, hogy tudatos, célszerű gyűjtés nem folyt. A gyarapodás java ajándékozásból származott, elvétele akadt vásárlás vagy olyan eset, mint 1938 júniusában, amikor egy városi polgár fegyvergyűjteménye lakbértartozás (sic!) fejében jutott a múzeumba. Ebből következően az anyag színvonala heterogén, jelentős hányada igazán nem a helyhez kötődő. Az első leltárkönyv 1943-ban az 1784-es számmal szakadt meg.

Móra egyik 1927-es írásából tudjuk, hogy a történelmi anyagot – összesen 704 tárgyat – akkor már négy teremben állította ki a múzeum. Igaz, ő ezt "művelődéstörténelmi osztály"-ként említi, de a felsorolás nem hagy kétséget, hogy miről van szó. Az első teremben helyezték el a világháborús emlékeket, a másodikban a régi fegyvereket, a derest és a hóhérpallost. A harmadikban mutatták be a város gazdag céhemlékeit, a zászlókat, céhládákat, egyházi emlékeket, a negyedikben pedig irodalmi emlékszóbat rendeztek be Dugonics, Tömörkény, Pósa Lajos és Mikszáth relikviáival. Móra halála (1934) után az ő tárgyai is odakerültek.

A második világháború végén, a zűrzavaros viszonyok ebben a gyűjteményben is okoztak károkat. A következő évek sem kedveztek a történelmi anyagnak. Az 1950-es évek elején a

A szegedi Fekete-ház – The Black House in Szeged

városi könyvtár és múzeum különválása után mégis megindult a gyűjtemény lassú fejlődése. 1955-ben nyitották meg az új elvek szerint készített várostörténelmi leltárkönyvet. Rövid ideig Nagy Dezső kezelte az anyagot, de távozta után sokáig nem volt önálló gazdája a történelmi gyűjteménynek. Jelentős változás csak 1962-ben következett be. A gyűjtemény kezelője Csongor Győző lett, aki 1975-ig látta el ezt a feladatot. Állandó kiállításon csak a szegedi irodalmi személyiségek – Dugonics, Tömörkény, Juhász Gyula, Móra Ferenc – relikviái voltak láthatók, a várostörténelmet pedig a Vár-épületben 1961-ben megnyitott történelmi kiállítás reprezentálta, amíg 1969-ben be nem zárt. Az 1960-as évektől folyt tervszerű gyűjtés. Egyrészt Szeged várostörténelmi emléktáráját, másrészt az egyes társadalmi osztályok életmódját tükröző tárgyakat, illetve a város haladó mozgalmainak dokumentumait sikerült begyűjteni. 1975-ben Zombori István lett a gyűjtemény kezelője.

Döntő változást az 1978-as esztendő hozott, amikor a múzeumi szervezet módosítása révén létrejött a Történelmi Osztály, amely magába foglalta a Történelmi Gyűjteményt. Az osztály megalakulása személyi fejlesztést is jelentett, két újabb történész, Nagy Ádám és Sipos József került ide. Megnövekedett a gyűjtőmun-

Polgárőr tarsoly, XIX. század – Civil guard haversack, 19th century

ka, bővült az anyag. A város szanált negyedeiből épülettartozékok, lakatos- és kovácsmunkák, bútorok, lakberendezési tárgyak, munkásmozgalmi veteránoktól fényképek, dokumentumok, rölapok és sajtótermékek kerültek a múzeumba. 1978-tól kezdve a Történelmi Osztály kiemelt feladata az ópusztaszeri (egykori sövényházi) Pallavicini uradalomban élt agrárproletáriátus tárgyi emlékeinek az összegyűjtése, és a nagybirtok történetének a kutatása.

1980-ban a Történelmi Osztály megkapta a Somogyi utca 12. szám alatt lévő *Fekete-házat*, gyűjtemény, kiállítás, kutatóhely céljára. Ezzel egyidőben Dömötör Mihály személyében önálló fényképpésszel gyarapodott az osztály. Az épületben lévő lakások kiürítése után megkezdődött az átalakítás, amelynek befejezése után állandó kiállítás és külön időszaki kiállítás megrendezésére alkalmas tér jött létre (1985). A korszerű raktárkialakítás megkönnyítette a különböző típusú anyagegyüttesek tárolását.

1979-ben nagy kiállítással emlékezett meg az osztály a szegedi árvíz 100. évfordulójáról. 1978-ban lakatos- és kovácsmunkákat bemutató állandó kiállítás, 1981-ben a felújított Várépületben új, állandó várostörténelmi kiállítás nyílt, amely felújítás miatt 1998-ban zárt be.

A Történelmi Gyűjtemény 1979-től jelentős mennyiségű fényképpel gyarapodott. Sikeresen megszerezni egy régi amatőr fényképpész, Benedek László közel 200 negatívból álló, igen fontos várostörténelmi jellegű hagyatékát, Kerny István hatalmas fotóhagyatékának több száz szegedi vonatkozású részét, és vásárlás útján Liebmann Béla több ezer negatívból álló politikai és kultúrtörténelmi vonatkozású gyűjteményét. Ezzel egyidőben került sor az osztály önálló fotótárának a felállítására, korszerű nyilvántartási rendszerrel együtt. A Történelmi Osztály létrehozta saját adattári rendszerét is.

A gyűjtési kör időben a késő középkortól napjainkig terjed. Fontos feladata a várostörténelmi anyagok gyűjtése és dokumentálása a késő

középkortól kezdve napjainkig. Gyűjti a városban élt, vagy innen elszármazott jeles személyek anyagait, a városi munkásság kialakulásának, harcainak bizonyítékait a betegsegélyező egyletektől kezdve a szakszervezeteken át egészen a szociáldemokrata és a kommunista párt vezette küzdelmekig. Gondot fordít Szeged ipari létesítményeinek, országos fontosságú gyárainak a történetére, megkülönböztetett helyet biztosítva az építőipari munkások tevékenységének, a nagybirtokos cselédség életkörülményeinek. Az 1970-es évektől jelentős anyag gyűlt össze a munkásmozgalmi veteránokkal, az 1945-ös földosztás résztvevőivel és a Pallavicini birtok egykori tisztségviselőivel készült beszélgetésekről (hangszalag).

A múzeumi szervezet kialakítása során a Történelmi Osztály hatásköréből kikerült a Numizmatikai és az Irodalomtörténelmi Gyűjtemény. A Történelmi Gyűjtemény az alábbi anyagegyüttesekből áll:

I. Történelmi tárgyi gyűjtemény

Textil- és viselettörténelmi anyag: azok a tárgyak, amelyek nem a Néprajzi Gyűjteménybe sorolandók (városi ruházatot, egyenruhák, céh- és katonai zászlók, zászlószalagok, zászlórudak és zászlócsúcsok, bútortextília, stb.).

Bútoranyag: egyrészt kiemelt személyek tulajdonát képező darabokat (Mikszáth szekrénye, Móra-bútorok, Tisza Lajos kályhaellenzője), másrészt az egyes társadalmi osztályok, rétegek jellegzetes bútoregyütteseit tartalmazza.

Iparművészeti anyag: ide soroljuk az egyedi készítésű használati és dísz tárgyakat, óra- és ötvöztárgyakat, műszereket, üveg, kerámia és porcelán darabokat, amelyek számuknál fogva nem képeznek külön gyűjteményt. Ezeket 1952-től kezdve külön leltárkönyvben tartják nyilván.

Fegyveranyag: részben eredeti, részben másolati anyag, kézi és lőfegyverek, katonai és vadászpuskák, páncélok, lőportartók, ágyúgolyók és tüzérségi lövedékek, kardok, török, a késő középkortól a XIX. század végéig.

Pecsetnyomók és bélyegzők: Szeged város, céhek, különböző hivatalok, magánszemélyek pecsetnyomói, illetve az ezeket felváltó bélyegzők, az első és második világháború szükség-bélyegzőim át napjainkig.

II. Történelmi dokumentumgyűjtemény

Irat-, plakát- és nyomtatványgyűjtemény: ide tartoznak a céhíratok, oklevelek, eredeti fényképek, metszetek és nyomatok, egyes pártokra, személyekre vonatkozó iratok, sajtóanyagok, rölapok és plakátok, térképek, meghívók és gászjelentések, képeslapok. Itt talál-

hatók az egykori polgári ill. munkásdalárdák dokumentumai, középületek tervrajzai és makettjei, szegedi nyomdák és régi könyvek kliséi, bélyegek stb.

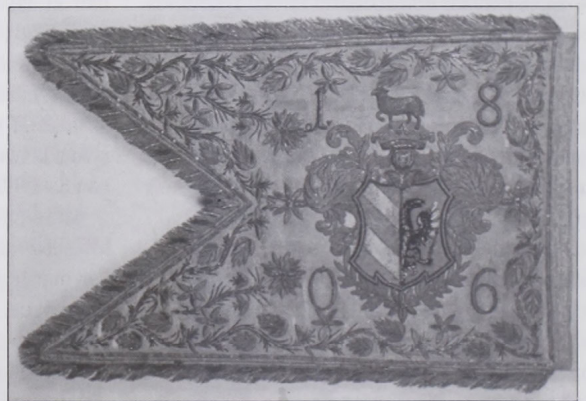
Fotótár: a már névszerint felsorolt szerzők fotóin túl tartalmaz régi várostörténelmi anyagot (részben üvegnegatívok), az 1879-es árvíz és az újjáépítés, a két világháború, az 1918-19-es forradalmak és a francia megszállás, valamint a 20-as, 30-as évektől napjainkig terjedő időszak várostörténelmi, politikai és kulturális eseményeit megőrkítő negatívokat, diapozitívokat és mozgófilmet. Ezek áttekintése a fotókarton gyűjtemény révén történt.

Hangtár: hangszalagok, kazetták, lemezek.

Adattár: a múzeumi dokumentáció, kiállítási forgatókönyveken stb. kívül tartalmaz egy alfabetikus rendben tárolt, az országos és helyi sajtóból kigyűjtött, Szegedre illetve a múzeumra és munkatársaira vonatkozó cikkgyűjteményt.

A Történelmi Gyűjtemény tárgyainak számát: gyarapítja az ún. *közigazgatás-történelmi gyűjtemény*, amelyet a pártállami időszakban a megyei vezetés utasítására hoztunk létre. Az egész hazai közigazgatás történetét kívánták reprezentálni ebben, és valóban, az összes megyéből érkeztek iratok, bútorok, névtáblák, helységjelző táblák, érmek, plakettek. A gyűjteményhez önálló tudományos munkatársat is biztosítottak. A gyűjtés az 1980-as évek végén lelassult, 1990-től gyakorlatilag leállt.

A Történelmi Osztály 1995-től kezdve önálló kötetben jelenteti meg munkatársai publikációit: *Történelmi tanulmányok*, *Studia Historica* címmel. Az első kötet 1995-ben jelent meg, a második most van sajtó alatt. ■

Szeged-felsővárosi lovas polgárőr zászló, 1806 – Flag of a civil guard horseman, Szeged-Felsőváros, 1806
Lásd még a borító 2. oldalán
See also cover 2.

The Historical Collection – Szeged

In 1980 the Historical Section's collection ranged from the late Middle Ages to the present day. One of its important tasks is the collection and documentation of material related to the town's history. It collects personal effects and documents of important figures who lived or were born here.

Tornyai János Múzeum

Dömötör János

Hódmezővásárhelyen a múzeumalapítás az 1904-ben rendezett ipari és mezőgazdasági kiállításához kapcsolódik. Korábban is felmerült már a múzeum létesítésének gondolata. Tornyai János festőművész már 1892-ben sérelmezte azt, hogy a református egyház az ő-templom lebontott berendezését, köztük a festett kazettás karzatot az Iparművészeti Múzeumnak adta át. Erre a festőművész szerint nem kerülhetett volna sor, ha van saját múzeuma a városnak.

A fentebb említett ipari és mezőgazdasági kiállítást előkészítő bizottság ülése javasolta a városi vezetésnek egy pilhenő, „csevegő“ szoba létesítését a látogatóknak. Ezt tervük szerint népművészeti tárgyakkal rendezték be, miután a városi vezetés egyetértett a javaslattal. A tárgyakat Tornyai János festőművész irányításával Kiss Lajos a későbbi neves néprajzos gyűjtötte össze. A „csevegő“ szobában hímezések, ruhák, népi bútorok kerültek elhelyezésre. A városháza tanácstermében viszont háztartási eszközöket és a pásztorélet tárgyait helyezték el. A kiállítást megnyitó Zsilinszky Mihály oktatási államtitkár célzott arra, hogy kár lenne, ha a tárgyak szétszóródnának. Tornyai János hatóságos érvelésének eredményeképp Juhász Mihály polgármester augusztus 15-én javaslattal élt a Városi Tanácshoz, melyben néprajzi múzeum létesítését indítványozta. A Tanács augusztus 17-én elfogadta a polgármesteri előterjesztést. Ezután fél évig szunnyadt a múzeum ügye és csak február 15-én hozta meg a törvényhatósági bizottság döntését a múzeumalapítás ügyében. Kiss Lajos nagy újszerűséggel folytatta gyűjtőmunkáját, és egy év alatt több, mint 600 tárggyal vetette meg a múzeumi gyűjtemény alapját. Ezen kívül előadások tartásával is népszerűsítette a múzeum ügyét. A nagyközönség részére a múzeum 1907 őszén nyílt meg, akként azonban, hogy csak vasárnap délután 2-4 óra között volt látogatható.

A városi vezetésnek az alapítás után nem vált szívügyévé a múzeum. Különböző bérelt helyekre szinte évente költöztették. Többek közt ez is arra készítette Kiss Lajost, hogy 1912-ben elfogadta a nyíregyházi múzeum ajánlatát, és elköltözött a városból. (Meg kell jegyeznünk, hogy szellemekben hű fia maradt szülővárosának, hiszen életművének nagyobbik fele – Szegény emberek élete, Vásárhelyi híros vásárok, Vásárhelyi hétköznapok, Vásárhelyi művészet – mind elhagyott városához kötődnek). A múzeum 1914-ben kapott végre állandó helyet. A kultuskormány által biztosított

70.000 Ft felhasználásával a ma is használt Szántó Kovács János utca 16. szám alatti dr. Imre József-féle egyemeletes házat vásárolták meg. Ebben, a lakosság által „kulturpalotának“ nevezett épületben azonban a múzeum osztozott a könyvtárral is.

1928-ban állandó néprajzi kiállítás nyílt, és még ugyanebben az évben a város megbízta dr.

Banner János szegedi egyetemi tanárt a régészeti osztály szervezésével. Ennek eredményeként 1929-től évenként 1.000 pengő városi támogatással folytak az ásatások Kökénydombon, Batidán, Gorzsán, Kopáncson, Szakállhátton, Kotacparton. Az 1936-os év szintén komoly jelentőséggel bír a múzeum történetében. Ez év júniusában Tornyai János két ajándékozási szerződéssel egész munkásságának jelentős részét kitevő 923 művét (562 festmény, 361 grafika) adományozta a városnak.

Önállóvá, saját költségvetéssel és személyzetel 1946 februártól vált a múzeum, amikor dr. Galyasi Miklóst nevezték ki a múzeum igazgatójává. Az ő színes egyénisége, kulturáltsága, vendégszeretete döntő mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Képzőművészeti Főiskola művésztelepi gyakorlaton levő növendékei közül a vásárhelyi művészet olyan kiemelkedő alkotói telepedtek le a városban mint Németh József, Kajári Gyula, Szalay Ferenc, Fekete János, Végvári Gyula. A Szociáldemokrata Párt beolvastása után visszakapta a múzeum régi épületét, sőt a könyvtár elköltözése és a szomszédos egyemeletes Klein-ház államosítása után kedvező változás következett be a múzeum helyzetében.

Az akkori legkorszerűbb rendezési elvek szerint Wagner Richard terve szerint 1949-ben nyílt meg „A neolitikortól a honfoglalásig“ c. régészeti állandó kiállítás. Az intézmény 1951-ben vette fel Tornyai János festőművész nevét. A Vásárhelyi Őszi Tárlat 1954-ben nyílt meg először, és azóta minden évben, legutóbb 45-ként került megrendezésre. Az eltelt évtizedek alatt kialakult és műhelyé szerveződött a tárlat „törzsgárdája“. A sajátos jegyei: hagyománytiszteltet, tájszeretet, humánus és a szélesívrűen vett realista látás- és megjelenítési mód. Eredetileg a helyhez kötődés, a couleur locale volt a fő szervező elve az Őszi Tárlatnak. Nem jelentett ez merev elzárkózást, hiszen az a Kondor Béla, aki Budapesten nem állíthatott ki, itt bemutathatta alkotásait. A két évtizeden át

A Tornyai János Múzeum központi épülete, Hódmezővásárhely – The main building of the Tornyai János Museum, Hódmezővásárhely

kényszerűen „hallgató“ Tóth Menyhért első 45 utáni kiállítását is megrendezte a múzeum. Mivel a városban nem létezett megfelelő képzőművészeti kiállítóhely, a múzeum lett a helyi képzőművészeti élet központja. A földszinten és az emeleten 7 helyiségben évente 16-20 kiállítás nyílt meg, túlnyomóan képzőművészeti jelleggel. Az ötvenes években két jelentős gyűjteményegységgel gyarapodott a képzőművészeti anyag, Medgyessy Ferenc és Kallós Ede szobrászművészek adományaként. Ugyanebben az időszakban kezdődött meg a múzeum anyagának a muzeológia szabályainak megfelelő nyilvántartásba vétele, olyan országos szak tekintélyek bevonásával, mint Kiss Lajos, Korek József, Bodnár Éva.

Az ötvenes években Gazdapusztai Gyula vezetésével folytak ásatások Kishomokon és a Cukor majorban. Később, 1965-től 87-ig Székkutas-Kápolna-dűlőben B. Nagy Katalin folytatott ásatásokat, mellyel 555 kőso ávar kori sírt tárt fel. Szakmai szempontból és a kulturális közvéleményt illetően is emlékezetes eseménye volt az intézménynek az 1963-ban a szikáncsi határreszen előkerült 1400 db-os bizánci (II. Theodosius, III. Valentinianus) aranylelet (22 karátos). Valószínűsíthető, hogy az Attilának szánt éves adó került a föld alá valamilyen módon. Bármennyire korszerű volt is 1949-ben régészeti kiállításunk, eljárt az idő két évtized alatt felette. Ezért 1969-ben Boreczky László egyéni tervei (önálló plexihásabok egy-egy tárggyal) szerint „Az újkőkor és rézkor művészete“ címmel megnyitottuk újabb régészeti kiállításunkat.

A kiállítás hangsúlyát a tárgyak esztétikai értékére helyeztük. Ezek között olyan nemzetközileg ismert idolk, mint a Kökénydombi és a Gorzsai Vénusz, továbbá a Szegvár-Tűzkövesi Sárlos Isten és az Oltár is szerepelnek.

A hetvenes évek fontos eseményei a néprajzhoz és népi műemlékvédelemhez kapcsolódnak. Vásárhely az egyike volt a legnagyobb

tanyavilágú városoknak. A lakosság 40 %-a, 24 ezer ember élt a külterületen 1945 előtt. Természetes volt tehát a társadalmi és szakmai igény, hogy egyet megmentsünk ebből a települési és egyben életformából. Ennek a jegyében avattunk 1975-ben tanyamúzeumot a Szeged-Vásárhely közötti 47-es főút mellett. A tanya kiválasztásában nem az építészeti esztétikai érték volt az elsődleges, hanem a tipikusság (12 holdas gazdaság) és az egyszerű megközelítés által a szegedi kisugárzó idegenforgalom bekapcsolása.

Miután a város a XIX. században a magyar fazekasság egyik központja volt, hiszen több mint másfél száz önálló mester működött ekkor itt, elemi kötelességként jelentkezett legalább egy műhely megőrzése. Ez 1974-ben Vékony Sándor műhelyének megvásárlásával és kiállítóhelykénti berendezésével és megnyitásával megoldódott. Ugyanígy értékmentésként vásárolta meg a múzeum 1975-ben és újította fel az Erzsébeti úti Papi szélmalmost. Ennek a nagyközönség számára történő megnyitása még a jövő feladatai közé tartozik.

Önálló emlékszobát rendeztünk be a múzeum első „órának”, alapítójának, Kiss Lajos néprajztudósának. Ebben használati tárgyak, fotók, könyveit kedvelt néprajzi tárgyai által követjük életútját a Rigó utcai szülői háztól a Kincses temetőig. Az intézmény épületének emeletén három teremben népművészeti állandó kiállítás nyitottunk 1990-ben Nagy Vera rendezésében. Ebben helyet kaptak a vásárhelyi fazekasság, a hímzés és a fafaragás válogatott, esztétikus tárgyai.

Külön részét képezik gyűjteményünknek a Plohn József fotográfus által a századforduló idején üveglemezre készített, részben néprajzi, részben helytörténeti, városképi felvételek, szám szerint 1615 db. Ezek közül az 1902-ben még élt 174 fő 48-as honvédról készített fotókkal a Zrínyi Kiadó 1992-ben önálló albumot jelentetett meg.

Az országos múzeumi szervezet megszűntével, 1962-ben megyei múzeumi igazgatóság alakult meg. Ezzel lehetőség nyílt a helyi anyagi források jobb kihasználására, ugyanakkor azonban szűkültek az országos társintézményekkel fennállott kapcsolataink. Galyasi Miklós 1956-os forradalmi tevékenysége miatti le tartóztatása és börtönbe zárása után, rövidebb időn át Szelesi Zoltán, Osváth Béla, majd utána a nemzetközileg is ismert művészettörténész, Végh János vezette a múzeumot. 1961-től kezdődően három évtizeden át e sorok írója, 1992-től pedig Nagy Imre művészettörténész, kandidátus vezeti az intézményt. Régész-ként korábban Gazdapusztai Gyula, majd Zalotay Elemér, 1963-tól pedig B. Nagy Katalin tevékenykedik a múzeumban. E területtel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy bár nem intézményünk munkatársa, hanem a Móra Ferenc múzeum régésze, Horváth Ferenc vezeti a 7 ha területű Gorzai neolitikus telep feltárását, mégis szót kell ejtenünk róla, mert az ásás a város területén van, és mert reményeink szerint múzeumunk gyűjteményét gyarapítja majd az igen gazdag és értékes leletegyüttes.

A raktárba is bevezetve az olvasót, tájékoztatásul közlöm, hogy 55242 db régészeti, 7953 néprajzi, 3647 képzőművészeti és 6610 helytörténeti tárggyal rendelkezik intézményünk. A látogatottságnál is illik legalább egy mondatban elidőzni: a múzeumban 18784, egyéb kiállítóhelyeinken 3519 látogatót fogadtunk 1998-ban. (Zárójelben meg kell jegyezni, hogy a szocialista brigádok előírt kulturális programja idején a fentiek dupláját is elérte a látogatók száma.) Intézményünknek nincs a katalógusokon és kiállítási vezetőknél kívül önálló kiadványa. A muzeológusok tanulmányai a Móra Ferenc Múzeum Évkönyveiben, a város és községtörténeti monográfiákban, egyéb publikációi pedig szakfolyóiratokban és az országos és helyi sajtóban jelennek meg. Emellett munkatársaink rendszeres szereplői az elektronikus sajtónak is.

Intézményünk nemzetközi kapcsolatai rendszeres cserekiállítások és tanulmányutakban realizálódva, legintenzívebben mindkét esetben három évtizedes múltra visszatekintő, a franciaországi Vallaurissal és a jugoszláviai Zentával alakultak ki.

Az intézmény legfőbb feladatai a fentiekből következően is adóttak: Az *Alföldi Galéria* bővítése és ezzel összefüggésben a múzeumban komplex régészeti, néprajzi, helytörténeti állandó kiállítás rendezése, valamint a tragikus sorsú jeles fotográfus, Plohn József néprajzi felvételeinek közkinccsé tétele.

Tornyai János Museum

The Hódmezővásárhely museum was established in 1905; its first curator was the renowned ethnographer Lajos Kiss. The first ethnographical exhibition was organized in 1928. From that very year János Banner, professor of archaeology at Szeged University, conducted a series of excavations, and the resulting 40,000 Neolithic objects went to form the basis of the archaeology collection. In 1936 János Tornyai, the painter born in Vásárhely, donated more than 900 works to the town, and this still forms the basis of the fine arts collection. In 1946 the museum was given its independence, and named Dr. Miklós Galyasi as curator, who deserves much credit for the revival of artistic life. The exhibition "Art of the New Stone Age and Copper Age" has been running since 1969. The nationally significant Vásárhely Autumn Collection was first organized in 1954. Some 120-130 regularly exhibiting artists take part.

The archaeology traditions were carried on first by Gyula Gazdapusztai and then Katalin B. Nagy, with excavations at Kishomok, Cukor farm and Székkutas. The workshop of potter Sándor Vékony was purchased in 1974 and transformed into an exhibition gallery. In 1975 a 6 hectare farm with outbuildings was renovated and the Papi windmill on Erzsébet Road was rescued. The institution paid tribute to the museum's founder, Lajos Kiss, with a memorial room. The museum houses 1,615 glass plates by photographer József Plohn. In 1961 cultural historian János Dömötör took charge of the museum, and from 1991 art historian Imre Nagy has filled the post. As regards international contacts, the museum can look back on three decades of cooperation with the French Vallauris museum and the Yugoslav Zenta museum.

Lásd még a színes betétlap 2. oldalán
See also colour page 2.

A makói múzeum

Halmágyi Pál – Tóth Ferenc

A millennium méltó megünneplésére készülve Lonovics József főispán 1884-ben kezdeményezte a Csanád vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat létrehozását. Ez a szervezet célul tűzte ki: a vármegye történetének szakavatott kutatóval való megíratását, régészeti és történeti emlékek összegyűjtését, egy várme-

gyei múzeum létrehozását, régészeti ásások szervezését, valamint fölolvadó üléseken fölkelteni az érdeklődést múltunk értékei iránt.

Mindezt tett követte, Borovszky Samu tollából elkészült a megye két kötetes monográfiája. Megkezdődött a gyűjtemény kialakítása is, amelyből a főispán is kivette részét. Egyik leve-

lében írta: „A látszólagos csend dacára is, én működöm, és mint a méh gyűjtök, kérek és kolodulok”. Jól látta: „a gyűjtemény becsét nem annak sokasága vagy nagysága, de a darabok minősége szerint lehetvén csupán megbecsülni”. A kis múzeumi gyűjteményt a megyeháza kisebb tanácstermében helyezték el. Gondozója

a múzeumőr, Farkas János rajztanár lett. Leggyorsabban a numizmatikai gyűjtemény gyarapodott. A fölölvasó üléseken olyan történészek is közreműködtek, mint Karácsonyi János, Szentkláray Jenő, Reizner János. A főispán visszavonulása, majd halála után a társaságban nagyfokú érdektelenség mutatkozott, 1903-ban föl is oszlott.

A tetszhalál állapota több, mint három évtizedig tartott. 1935-ben sikerült a társulatot újra indítani. Négy célt tűztek maguk elé: műemléki helyreállítást, régészeti feltárást, Borovszky monográfiájának tovább íratását és múzeum létesítését. A nehéz gazdasági helyzet, majd a háborús évek ellenére eredményesen dolgoztak. 1938-ban megüresedett a DMKE internátus épülete, Ferenczy Béla alispán kezdeményezésére ebben kulturális centrumot hoztak létre. Itt helyezték el a megyei levéltárat, a megyei és városi könyvtárat és a muzeális gyűjteményt. Üvegszekrényekben helyezték el a restaurált régészeti anyagot, és 1943 decemberétől a régészeti kiállítást – valójában rendezett raktárt – iskolás csoportok látogathatták. Az új kulturális centrum irányítója Árva János vármegyei főlevéltáros lett. Az alispán négy gyűjteményt kívánt létrehozni: a régészeti mellett a mezőgazdasági osztályt (a makói hagyma, a mezőhegyesi állami ménésbirtok, a ciroktermesztés, a bánkúti uradalom mintagazdaságának bemutatására), a képzőművészeti osztályt (át kívánta adni a törvényhatóság tulajdonát képező 180 festményt) és etnográfiai osztályt.

A szép terveket a háború, a meglévő muzeális anyag jelentős részét a csőcselék semmisítette meg. A Múzeumok Országos Központja a megmaradt régészeti edénytöredékeket 1950. január 1-ével múzeumnak nyilvánította. Ezzel lezárult a hosszú előtörténet, de a tényleges kibontakozás csak döccenőkkel, interregnumokkal valósulhatott meg. A mai múzeum helyén állt kismemesi udvarház szolgál múzeumi épületül. Az intézmény már az induláskor fölvette a *József Attila* nevet. Főhivatású és részfoglalkozású vezetők váltogatták egymást, míg végül Péter László személyében két évre rátermett igazgatója tett a múzeumnak. Állandó kiállításokat hozott létre, gyűjtött, fotografált, publikált, de kulcsszámát részfoglalkozásává minősítették, majd azt is megvonták.

Miután országosan kiépült a megyei múzeumi hálózat, a szegedi Móra Ferenc Múzeum – mint a Csongrád Megyei Múzeumi hálózat irányítója – 1963-ban ismét életre keltette az intézményt. Ez főhivatású vezető és részfoglalkozású mindenest (takarító, teremőr) jelentett.

A makói múzeumnak fokozatosan négy nagyobb gyűjteménye alakult ki: a történeti, a néprajzi, az irodalmi és a képzőművészeti, amelyekhez jelentős segédgyűjtemények kapcsolódnak. A helytörténeti gyűjtemény erőssége az igen gazdag kéziratos térképtár, a plakátgyűj-

témény, néhány család (Tettamanti Béla, Eperjessy Kálmán, Diósszilágyi Sámuel stb.) hagyatéki anyaga és az Erdei Ferenc gyűjtemény. Tíz év alatt a néprajzi gyűjtemény hétezer darabra gyarapodott. Ezen belül jelentős a népi kerámia, a parasztbútor, a hagymatermelés, kismesterségek, a háztartási témakör és az ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkba telepített ház tulajdonosának, Diós Sándornak teljes eszköztanyaga. Az irodalmi gyűjtemény gerincét a József Attila gyűjtemény képezi. A Petőfi Irodalmi Múzeum után a makói múzeumnak van a legnagyobb József Attila kéziratgyűjteménye. A képzőművészeti anyag kizárólag a makói vagy itt működő művészek munkáit foglalja magába. Ezen belüli gyűjteményegységek: Csanád megye közgyűlési termékek történeti arckép sorozata, Szilvásy Nándor Munkácsy-díjas teljes plakátgyűjteménye, a Maros Menti Művésztelep, A Makói Grafikai Telep teljes kollektívája stb. A fotótár igen nagyszámú anyagából kiemelendő a kb. húszezernyi üveg-negatívából álló *Homonnai-gyűjtemény*, a József Attila és főleg az Erdei Ferenc gyűjtemény.

A mikrofilm állomány nagy értéke a Petőfi Irodalmi Múzeum József Attila gyűjteményének másolata, Justh Gyulának a bukaresti levéltárban őrzött irattárának ötezer darabos csíkmásolata. A hangarchívum Erdei anyaga magába foglalja a Magyar Rádió és az MTA hanganyagát; a József Attilára vonatkozó is igen gazdag.

A múzeumi tevékenység fontos részét képezi a helytörténeti és néprajzi kutatások, valamint a publikációk. Négy könyvsorozat indult, legismertebb a múzeumi füzet-sorozat, amely elérte a 91. számot.

A régi múzeumi épületet igen hamar kinőtte az intézmény. A múzeum épületeit teljes mértékben a város építette. 1979-ben készült el az *Espesit-ház*, a múzeum irodalmi kiállítóhelye. 1980-ban adták át az ópusztaszeri emlékparkban a makói *hagymás házat*, amely az itteni kertészeti életmódot reprezentálja. 1981-ben avatták föl a múzeum főépületét, benne a „Makó 700 éve” című várostörténeti állandó kiállítással.

Az évtizedek óta hiányzó várostörténeti kiállítás megvalósulása és a földszinti időszakos kiállítási tér fellendítette a múzeumi életet. Beköszöntött a nagy kiállítások kora. Varga Imre Kosuth-díjas szobrászművész nem csak az új épület homlokza-

tának fakompozícióját készítette el, de gazdag életmű-kiállítással is bemutatkozott a városban. Őt követték Somogyi József, Hadik Magda, Kiss Jenő szobrászok, Ábrahám Raffael, Szekeres István, Pásztor Csaba, Karsai Ildikó grafikusok, Benes József, Prokop Péter, Péli Tamás, Szilvásy Nándor, Torok Sándor, Véső Ágoston festőművészek, Kubinyi Anna, Füleki Zsuzsanna textilművészek, Nemes Fekete Edit kerámia, Jámborné Balog Tünde batikművész, Eifert János, Jung Zseni, Szabóky Zsolt fotóművész, hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki.

A modern magyar grafika meghatározó műhelye volt a 70-es, 80-as években a makói grafikai művésztelep. Nyári tárlatai, az itt készített munkákat bemutató mappák kiemelkedő jelentőségűek. Hosszú évekig vissza-vissza járt Makóra Bak Imre, Banga Ferenc, Barabás Márton, Baranyay András, Bálványos Huba, Benes József, Bikácsi Daniela, Bukta Imre, Eszik Alajos, Gaál József, Gémes Péter, Hajas Tibor, Halász Károly, Károlyi Zsigmond, Karsai Ildikó, Kéri Ádám, Kovács Attila, König Frigyes, Lengyel András, Lux Antal, Pásztor Gábor, Pataki Ferenc, Pinczehelyi Sándor, Rácmolnár Sándor, Schmal Károly, Swierkiewicz Róbert, Szabados Árpád, Szabó Ágnes, Széchy Beáta, Szikora Tamás, Szirtes János, Tolvaly Ernő, Torok Sándor, Ujházi Péter, Várnagy Ildikó, Veszely Ferenc, Záborszky Gábor.

A népi hagyományokat olyan kiállításokkal mutattuk be, mint a Csilléry Klára által megnyitott „Makói parasztbútorok”, vagy a „Népelet negyvennyolcban, negyvennyolc a népeletben”

A makói József Attila Múzeum homlokzata (Varga Imre szobrászművész alkotása) – Facade of the József Attila Museum, Makó (made by Imre Varga)

című kiállítás, amit Felföldi László nyitott meg.

A rendszerváltást előkészítő országos megmozdulások kiállításai is eljutottak Makóra. 1988-ban Szabóky Zsolt „Erdélyi fatemplomok” című kiállítása szinte a Hősök terén zajló tüntetéssel egy időben volt látható Makón. Mái emlékezetes az „Egyházi művészet a Maros mentén” című kiállításunk, mely először mutatta be állami intézményben a történeti vallások művészi ízléssel megformált tárgyait. A nagy történelmi évfordulókra, eseményekre és kiemelkedő személyekre emlékeztünk a Márciusi Front, Juhász Gyula, Pulitzer József, Szabó Pál, Széchenyi István és kora, Negyvennyolcas honvéd portrék - Plohn József fotói, 100 éves a makói

gimnázium, Régi dicsőségünk, A török-magyar háborúk című kiállításokkal. Időközben a múzeumkertben tovább bővült az állandó kiállítások sora. Megnyílt az apátfalvi népművészetet bemutató ház, felépült a kovács- és bognárműhely, a putri és Erdei Ferenc szülőházának hásonmása. Ebben az épületben mutatjuk be a makói hagyaték történetét.

Az Espersit-ház folyosóján az 1990-től főleg a határon túli magyar képzőművészek Mekkájává vált Maros-menti Művésztelep válogatott munkáit tárjuk a nagyközönség elé. Az utóbbi években a főiskolát befejező fiatal grafikus nemzedék ismét el-ellátogat Makóra, reméljük telepük rövidesen a nagy elődök nyomába ér. ■

History of the Makó Museum

The predecessor of the Makó Museum was the Csanádvár County Historical and Archaeological Society established in 1884. The Society was formed by Lord Lieutenant of the County József Lonovics in honour of the Millennium, although following his death it was dissolved in 1903. Attempts at restarting it met with success in 1935. In 1938 a cultural centre was set up in a vacant property, and the county archives, library and museum collection moved here. Scholarly groups were permitted to visit the archaeological exhibition from 1943. The remaining archaeological collection was declared a museum by the National Centre for Museums on 1 January 1950, taking as its name that of poet Attila József. László Péter, literary and cultural historian, was its most qualified curator. A new chapter in the life of the museum started in 1963 with the extension of the county museums organization. Under the leadership of Ferenc Tóth some collections have undergone significant development and expansion.

A szentesi Koszta József Múzeum

Vörös Gabriella

Ha az Olvasó járt már valaha Szentesen a múzeumban, első benyomásaként bizonyára egy hatalmas fák között álló, a fákhöz képest kicsi épület képe marad meg emlékezetében. Száz évvel korábban ez még egészen biztosan nem így volt: alacsonyabbak voltak a fák, és hozzájuk képest óriási lehetett a három osztatú, oszlopsoros épület, benne a mostaninál jóval szérelyebb múzeumi gyűjteménnyel. Abban az időben egészen más volt az élet Szentesen, mint ma, és Csallány Gábor múzeumőr napi beosztása, munkája is eltért a mai utódokétól.

Az elmúlt évben ünnepeltük a múzeum fennállásának, megalapításának 100. évfordulóját. A számvetés, a megemlékező cikkek, az emlékkiállítás jelentették az ünnepet, de előtte és utána folytatódott az a szürke, munkával töltött napok, amik eredményeképpen ma olyan ez a vidéki múzeum, amilyennek a látogató és a szakma érzékeli.

Gyűjteményei közül a régészeti a legnagyobb, különösen újkőkori leletei és népvándorlás kori – szarmata, gepida, avar – temetőinek emlékei a legismertebbek határainkon innen és túl. A szegvár-tűzkövesi *Sarlós Isten* például ott van minden történelemkönyvben és majdnem minden olyan közleményben, amely a korszakkal foglalkozik. A Szentes-nagyhegyi vagy berekháti gepida sírleletek legszebb darabjai ugyanúgy közismertek és állandóan idézettek, mint a publikációkban szerencsére folyamatosan közreadott nagy avar temetői leletanyaga. Csak sajnálni tudjuk, hogy ritkán van arra alkalom – néhány külföldi kiállítást és ka-

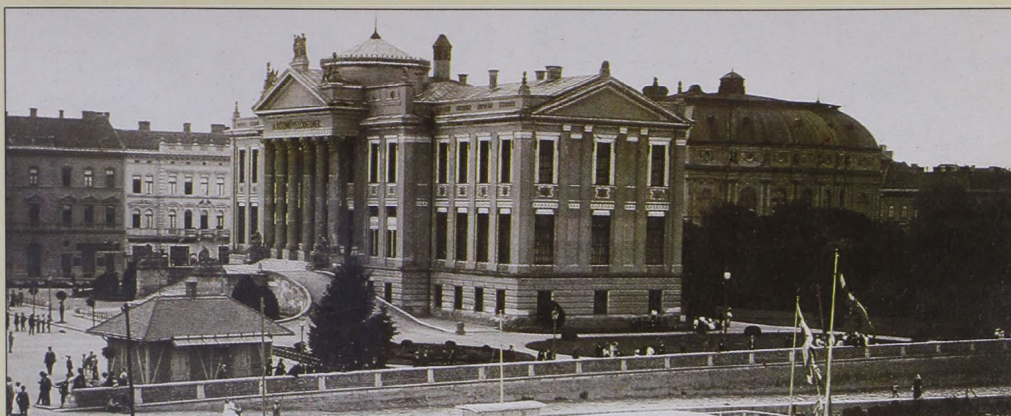
talógust leszámítva —, hogy a régi, közismert leleteink mellett a frissek is bekerülhessenek a köztudatba.

A gyűjtemény alapjait Csallány Gábor (1872–1945) rakta le, aki amatőr gyűjtőként került a millennium lázában mihamarabb múzeumot akaró szentesiek élére. Az alapító okirat programja megfelel a mai múzeumi munkalényegének is: a feladatunk „ásatásokat rendezni, régiségeket ... összegyűjteni, s azokat saját múzeumban elhelyezni, ...”. A Történelmi és Régészeti Társulat 1906-ban Egyesületé szerveződött, majd 1925-től Csongrád Vármegyei Múzeum és Könyvtár lett. A mai megyei múzeum elődje tehát a szentesi volt, hiszen 1950-ig ez a város volt megye központja. A múzeumalapító több, mint harmincéves szolgálat után lehetett végre főhivatású, csak a múzeum gondjaival törődő állami alkalmazott. A harmincas-negyvenes évek hozták el a múzeumi kutatómunka legkiemelkedőbb eredményeit, ásatásait és egyéb gyűjtéseit. A második világháború, ugyanúgy, mint a legtöbb közgyűjteményt, a szentesit is tragikusan érintette. A menekített anyag egy része ugyanis nem került vissza, Szekszárdon nyoma veszett. Az intézmény nemcsak értékes gyűjteményének nagy részét veszítette el, hanem igazgatóját is. Csallány Gábor 1945. január 31-én, távol Szentestől, valószínűleg múzeuma miatt is érzett kétségek és reménytelenség közepette, súlyos betegségben elhunyt.

A múzeumi élet újjászervezője Zalotay Elemér lett, aki már korábban, 1927-től könyv-

tárosként dolgozott Csallány mellett. Itteni működése alatt kevés ásatást végzett, inkább különböző források, adatok összegyűjtésén dolgozott, melyeknek eredményeit – legtöbbször máig kiadatlan – kéziratokban foglalta össze. Igazgatósága alatt, 1951. január 1-jén államosították az intézményt. Távozása után rövid ideig Mérey Kádár Ervin, majd Szabó János Győző állt a múzeum élén. Az ezt követő másfél évtized újabb kiemelkedő időszaka lett a múzeumnak. Csallány József kiváló szakemberként – fő kutatási területe az újkőkori volt – ismét be tudta kapcsolni az intézményt a hazai és a nemzetközi kutatás vérkeringésébe. Az 1954–1969-ig tartó hosszabb időszak után Visy Zsolt igazgatásának rövid korszaka következett 1969-70-ben. Hegedűs Katalin az elődök munkáját követve, jelentősen gyarapította a környék megkutatott lelőhelyeinek számát, és több ezer tárggyal tette gazdagabbá a régészeti gyűjteményt. Működésével egy olyan korszaka kezdődött meg a múzeumnak, amelyre a rendszeres és intenzív feltárások a legjellemzőbbek. A megye több régészét is bevonó ásatások során többek között a nagy kiterjedésű, gazdag szkíta (Csanytelek-Újhalastó), a több száz síros avar és az Árpád-kori (Szegvár-Oromdűlő) temetők mellett újkőkori telepnyagok (Szegvár-Tűzköves) és többek között szarmata település (Nagymágocs-Paptanya) is gyarapították a szakma eddigi ismereteit a környékről. Közben megkezdődött és mára csaknem be is fejeződött a volt szentesi járás régészeti terepbejárása a JATE Régészeti Tanszékének hallgatói be-

1

2

3

4

5

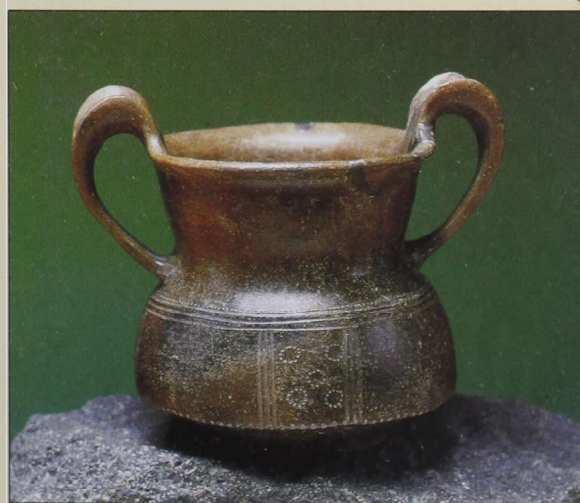
6

7

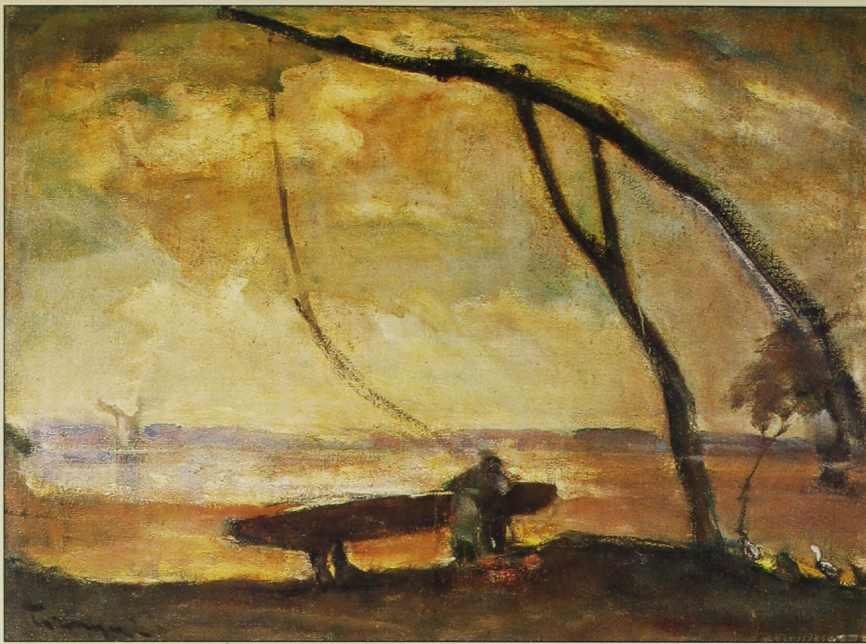
SZEGED

1. A Kultúrpalota. Archiv felvétel
The Palace of Culture. Archive photo
2. Szeged Magyar Királyi Város címere
The coat-of arms of the Royal Borough of Szeged
3. Aranyékszerek a nagyszéksósi hun-kori kincsleletből
Golden jewels from the Hunnish treasures of Nagyszéksós
4. Vágó Pál: A szegedi nagy árvíz
Pál Vágó: The great flood in Szeged
5. Tömörkény István írótolla
The writing pen of István Tömörkény
6. Menyecskefejes duda
Pipe with bride-head
7. Kőművesek és ácssegédek címere
Sign-board of masons and journeyman carpenters
8. Középső bronzkori edény a szőregi C temetőből
Mid Bronze Age dish from the Szőreg-C burial

8

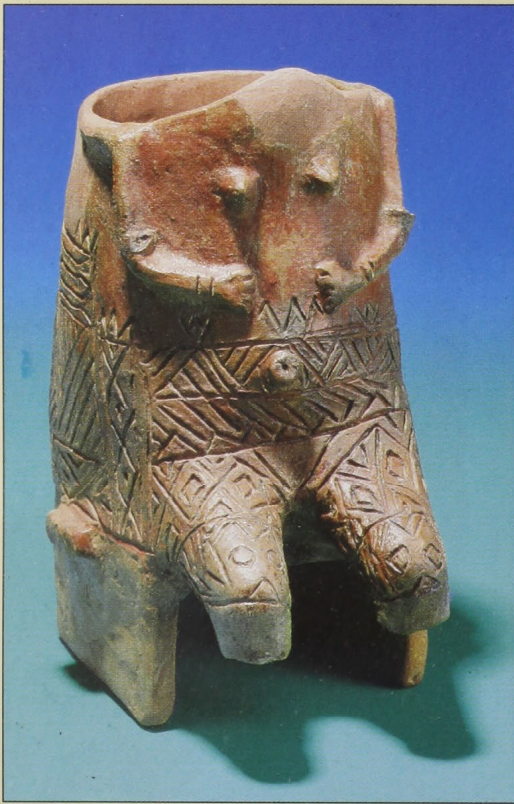

1

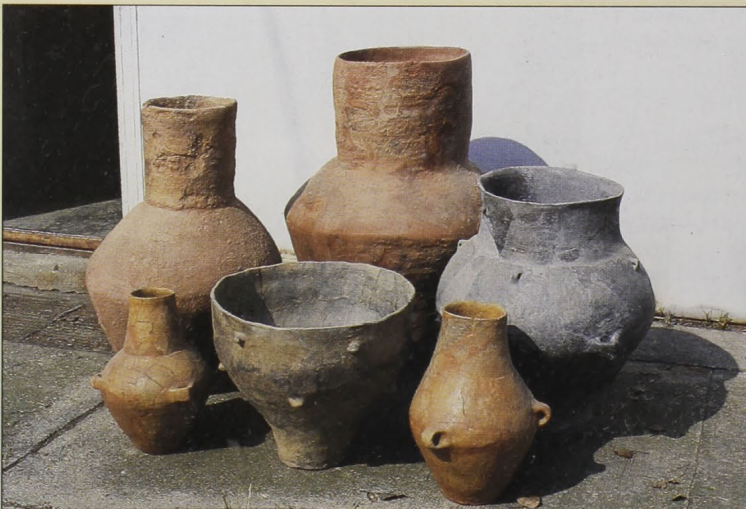
2

3

5

6

7

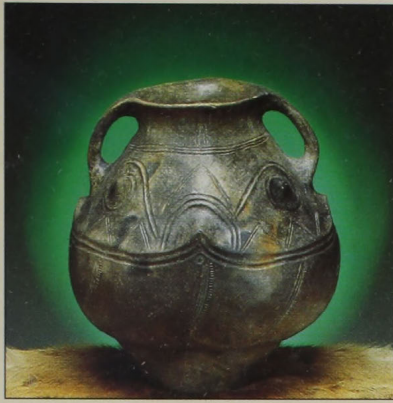
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

1. Tornyai János: Gémeskút
János Tornyai: Sweep-well
2. Falitka, 1855-ből
Wall cabinet from 1855
3. Kökénydombi Vénusz
The Venus figure of Kökénydomb
4. Gyertyamártó, 1826
Candle-marker, 1826
5. Arany fülbevaló a székkutas-romdűlői
késő avar temetőből
Golden earrings from the late Avar burial
of Székkutas-romdűlő
6. Gorzsai bronzkori edények
Bronze Age dishes from Gorzsa
7. Vásárhelyi hímett párnavég
Embroidered pillow-end from Vásárhely

SZENTES

1. Kétfülű bronzkori kerámia
Two-handed pottery-piece
from the Bronze Age
2. Szegvár-tűzkövesi istenpár
God couple from Szegvár-
Tűzköves
3. A nagyrévi kultúra edény-
töredékei a szentesi el-
kerülő út nyomvonalán
Pottery fragments of the
Nagyrév-culture in the
track of the Szentes round-
about road

1

2

3

CSONGRÁD

1. Tajtékipa
Meerschaum pipe
2. Csongrádi kincslelet
Coin find from the
18-19th centuries
3. Övgarnitúra a csong-
rád-ellési ásatásból
Set of belts from
the Csongrád-Ellés
excavation
4. Citera 1898-as
évszámmal
Zither with the date
1898

1

2

3

4

1

2

3

4

5

SZENTES és MAKÓ

1. Hombár a makói József Attila Múzeum udvarán
Granary in the court of the József Attila
Museum, Makó
2. Részlet a József Attila Múzeum állandó
kiállításából
Detail of the permanent exhibition,
József Attila Museum
3. Szobasarok az Apátfalvi-házban, Makó
Room-corner in the Apátfalvi-house, Makó
4. A Friedrich-féle fényírda homlokzata
Szentesen
Facade of the Friedrich photographic atelier
in Szentes
5. A Péter-Pál-polgárház, Szentes
The town-house Péter-Pál, Szentes

A múzeum a Széchenyi-ligetben (Koncz Margit grafikája, 1984) – The museum in the Széchenyi Garden (graphics by Margit Koncz, 1984)

vonásával. Nem tudtuk elkerülni a várost nyugatról elkerülő út építését megelőző kutatómunkát sem, aminek eredményeképpen az intézmény kinőtte a raktárait, és a város hozzájárulásával a régi megyeházába települt, egyelőre csak ideiglenesen.

A múzeum igazgatói az elmúlt száz évben mindig régészek voltak, ennek volt bizonyára legnagyobb szerepe abban, hogy gyűjteményei közül a régészeti gyarapodott a legintenzívebben. Már a kezdetektől nyilvánvaló volt azonban, hogy a néprajz, a helytörténet és a képzőművészet értékei sem mehetnek veszendőbe ott, ahol múzeum létezik. Csallány Gábor, a kor gyakorlatának megfelelően, mindent gyűjtött. Az intézmény gyűjtőköre mára letisztult, a megyében működő többi társ múzeummal összehangoltan szerveződött, így például természetudományi jellegű anyag ma már nincs a múzeumban. Az intézmény, története során, egészen a 70-es évekig „egy emberes” volt. Mostanra a régész mellett már néprajzos és történetész is dolgozik a gyűjteményben.

A szentesi Széchenyi ligetben, a hatalmas fák alatt megbúvó épületben jelenleg négy kiállítás látható. Első helyen kell említenem a névadó kiállításának termét, ahol a világ legnagyobb Koszta-gyűjteménye tekinthető meg, a festő életének legfontosabb dokumentumaival,

tárgyi emlékeivel együtt. Bár nem Szentesen született, hanem Brassóban, és életében nem sok szál fűzte az intézményhez, halála után, a város ajándékként, a hagyatékát jelentő közel félszáz festmény a múzeum gyűjteményébe került. Ezek a munkák pályájának utolsó szakaszában születtek, Szentés határában – ma már sajnos csak romjaiban – található tanyáján. A hagyatékot ugyan alig néhány darabbal sikerült az elmúlt ötven évben gyarapítani, mégis messzi földről zárandokolnak el ide műértők, műgyűjtők, szakemberek, festők.

A néprajzi kiállítás a múlt századi táj természetföldrajzi környezetét, gazdálkodását, életmódját idézi. A Tisza és Kurca folyók által szabdalta terület a vízi életnek kedvezett, a füves legelők, puszták az állattenyésztésnek, ezen belül is a juhtartásnak. A kiállítás a pásztorfaragványok és a halászat jellegzetes eszközein kívül a hagyományos földművelés – ma már sokszor csak magyarázó feliratokkal érthető – tárgyait és a szövés-fonás eszközeit is bemutatja.

A ma virágzó és fejlődő kisváros múltját, legjellegzetesebb kézműves iparágait a várostörténeti bemutató tárja hitelesen a vendégek elé. Még ma is van élő hagyománya az úgynevezett szentesi fekete kerámiának, aminek népi gyökereiből kisarjadt iparművészeti emlékei is megtalálhatók a gyűjteményben.

A régészeti kiállítás pár hónapig még a centenáriumi ünnepek hangulatát idézi. A 100 év asatásainak legszebb tárgyai helyét azonban hamarosan új, időszaki kiállítás foglalja el. Mint már évek óta, az idén is a JATE Régészeti Tan-székének hallgatói bizonyítják be, hogy az elmélet mellett a szakmai kiállítás-rendezés gyakorlatát is értik. Ez alkalommal arról szólnak majd a kiállítás, hogy milyen is volt a terepbejárás Szentés határában, és hogyan írt történelmet a szakember a föld felszínén talált emlékekből.

Nem sok város büszkélkedhet azzal, hogy az utóbbi években két új múzeumi létesítménnyel is gyarapodott. A *Fridrich fotótörténeti kiállítás és gyűjtemény* alig egy éve nyílt meg a közönség előtt. Reményeink szerint a 2000. év kiemelkedő eseménye lesz a helytörténeti gyűjtemény és kiállítás megnyitása a *Péter Pál Polgárház Múzeumban*. ■

Lásd még a színes betétlap 4. oldalán
See also colour page 4.

Koszta József Museum, Szentés

Last year the Koszta József Museum, Szentés, celebrated its 100th anniversary. The museum always had one expert who also acted as curator of the museum. Without exception they were archaeologists, and perhaps this is one explanation why this collection grew so well. The collection, the second largest in the county after Szeged, is based on the half century of endeavour (1897–1945) of Gábor Csallány. His successors Elemér Zalotay, József Csalogh, Ervin Mérey Kádár, János Győző Szabó, Zsolt Visy and Katalin Hegedűs conducted numerous, and since world-famed excavations in the area, which are now known to science through their studies. József Koszta, after whom the museum is named, bequeathed the institution his enormous Koszta collection. The local history exhibition revives memories of the handicrafts of a typical provincial town, skills now long gone. The current archaeology exhibition conjures up the centenary mood with a display of the last 100 years' most beautiful finds.

Lásd még a színes betétlap 3. oldalán – See also colour page 3.

Csongrád – Tari László Múzeum

Szűcs Judit

A múzeum a múlt század közepétől többszöri kezdeményezés után 1956-ban – a helyi Múzeumbaráti Kör tevékenységének is köszönhetően – jött létre. Már ekkor az Iskola utca 2. szám alatti eklektikus polgárház egy részében kapott helyet.

Az intézmény 1988-ban vette fel *Tari László* (1901–1982) amatőr régész, helytörténész nevét, aki polgári foglalkozását tekintve fogorvos volt. Köztisztelőnek örvendett a Csongrád és

környéke régészetének és történetének kutatójaként, helyismeretével szakkutatók munkájának segítőjeként.

A hivatalos múzeumalapítás előtti gyűjtés Farkas Sándor gyógyszerész (1862–1926) és dr. Tari László fogorvos nevéhez fűződik. Tari László, mint a Múzeumbaráti Kör vezető egyénisége, a kialakuló helytörténeti és néprajzi gyűjtemény mellett legtöbb tétellel a régészeti egységet gyarapította. A hivatalos múzeumala-

pitás évétől, 1956-tól lelkes tanárok és művelődésügyben dolgozók képviselték a régészet ügyét is. 1968–69-ben Bálint Csanád kezdő diplomás régészként Tari László közreműködésével összegyűjtötte a honfoglalás kori anyagot, melyet később kandidátusi értekezésébe beépített. 1970–1973 között Szénászkó Júlia múzeumvezető és Goldmann György régészek a helyi bronzkori telepet és temetőt ásták meg és publikálták. Csongrád-Belsővárost 8 kutató-

ponttal megásták. 1973-1983 között B. Nagy Katalin és dr. Hegedűs Katalin régészek felügyelték Csongrád határát. Közben a Tisza 3. vízlepcső-területének előzetes régészeti feltárását Simon Katalin és Horváth László András végezték el. Simon Katalin a Gyója középkori falu történetéből és régészeti leletanyagából doktorált, ezt publikálta.

Lőrinczy Gábor régész 1986-tól 1996-ig felügyelte Csongrád város és környéke határát a Csongrád-várháti tégláregőt, Csanytelek vatya temetőt (dr. Trogmayer Ottóval közösen), Csongrád környéki avar és honfoglaló lelőhelyeket azonosította és szondázta. Mindezekről az ásatásairól publikációi jelentek meg, és nagy időszaki kiállítást rendezett.

1997-től Szalontai Csaba régész felügyeli a területet. 1997-ben a teljes revíziót elvégezte.

Pávai Éva 1990-től folyamatosan vezeti Csongrád-Ellés monostor ásatását. 1996-tól Németországból hazajárva Szalontai Csabával közösen, majd 1998-ban dr. Szabó Gézával egymást váltva vezették a munkálatokat. 1990 és 1998 között sikerült feltárni a monostor templomát, a később hozzáépített sekrestyét, a monostor épületeinek egy részét, egy külön kápolnát, majd a templomhoz tartozó sáncárkot. Közben a dortmundi főiskolából dr. Szabó Pál irányításával hallgatók töltötték nyári gyakorlatukat Ellésen, munkájuk eredménye a monostortemplom alapjának konzerválása.

Csongrádon két kiemelkedő tevékenységű magánygyűjtőt is lehet említeni – Fekete Sándort és Tari Lászlót –, akik értően foglalkoztak szűkebb hazájuk tárgyi örökségével. Ily módon van nyoma még a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyarapodásában is a Csongrádról származó régi pénzeknek. Külön történetük van a település körüli ásatásokból származó leleteknek, amelyek a háború előtt – a helyi múzeum hiányában – a szentesi vagy a szegedi múzeumba kerültek. Ezek között római pénzeket és magyar középkori vereteket találunk. Ugyanigy – átmenetileg – a szegedi múzeumba került két kincslelet is rendezés, feldolgozás és őrzés céljából. Az egyik a Tari László által gondozott, az 1960-as évek elején előkerült XIII. századi bracteata lelet, a másik a város központjában 1980-ban feltárt másfélzeternyi XVIII–XIX. századi arany- és ezüstpénz-együttes. Az 1990-től folyó Csongrád-Ellésmonostor ásatásáról XI–XVI. századi éremleletek kerültek elő. Csongrád megyében van az ország egyik legnagyobb vidéki éremtani gyűjteménye, amelyet a numizmatikával foglalkozó Nagy Ádám muzeológus folyamatosan karbantart. A megyei anyag részeként a Csongrád város és környéke éremleleteit is gondozza.

A múzeum *helytörténeti-történeti* gyűjteményébe sorolható 15 000 tételt meghaladó anyag előzményéről egy 1927-es átvételi-átadási jegyzőkönyv (tehát nem szakszerű leltár) nyújt

információkat. E szerint a csongrádi lakosok által a múzeumnak ajándékozott és Farkas Sándor 1924-26-ban gyűjtött helytörténeti tárgyai három fő csoportba oszthatók: fegyverekre és katonai felszerelésekre; emléklapokra, nyomatokra, fényképekre és bútorzatra. A későbbi adományozók sorából ki kell emelnünk Tari Lászlót, aki a város híres szülöttjének, Váry Gellért tudós piarista tanárnak személyes tárgyait, a település XIX. századi pecsétnyomait és az 1920-as, 30-as években készített városfényképeit hagyta a múzeumba.

A különböző gyűjteményrészek elsősorban csongrádiak (fényképészek, hajósok, kereskedők, nyomdászok, tanárok stb.) hagyatékának múzeumba kerülésével gyarapodtak az elmúlt fél évszázadban. Ezek között jeles történeti emlék az a *kilenc Kossuth-levél*, amely szinte kizárólagos forrása a politikus 1840-es évebeli ügyvédi működésének.

Szerény képző- és iparművészeti gyűjteményegységünk a Csongrádon született vagy itt élt alkotók műveit őrzik. Említést érdemel a különböző egyleti, egyesületi és iskolai könyvtárak anyagából összeállt kétezer kötetes régi bibliotékánk. A helytörténeti anyag leltározása, rendezése, feldolgozása 1986-tól Erdélyi Péter tanár helytörténetész-muzeológus felállású állományba kerülésével vált szakszerűvé és folyamatossá.

A *néprajzi gyűjtemény* 1956-tól a múzeumbaráti körök keze alatt lassan gyarapodott, majd 1976-tól 1982-ig Juhász János vezetésével tematikus gyűjtés kezdődött. 1983-tól ezt folytatta dr. Szűcs Judit, a múzeum igazgatója, és egyetlen főállású muzeológusa. 1990-ig nagyobb lendülettel a paraszti gazdaság, háztartás, lakberendezés, mezővárosi iparok szerzőségeinek, termékeinek, a vízi- és a kubikosélet tárgyainak gyűjtését végezte. A kilencvenes évek elejétől visszafogottabban válogatva folyt a kialakult gyűjtemények kiegészítése. 1997 végére 12 000 tételtől állt a néprajzi gyűjtemény.

1974-től 1994-ig állt a Kubikosok című állandó kiállítás, 1985-ben megnyílt a *Gyökér utca 1. számú múzeumbázis*. Ezek mellett többségükben a helyi és megyei anyagból régészeti, helytörténeti és néprajzi időszaki kiállításokat rendeztünk. A múzeum 1986-tól napjainkig 3 főállású (1 igazgató, 1 adminisztrátor, 1 asztalos), 4 mellékállású (1 történész-muzeológus, 3 múzeumőr-takarító) létszámmal rendelkezik.

A Gyökér utca 1. számú ház az 1974-től kialakított, 1985-ben 23 házból álló, műemléki védett egység része, melyben ez az egyetlen múzeumbázis. (A védett városrész a kor színvonalán rendezést, felújítást igényel.) A dr. Juhász Antal megyei néprajzi osztályvezető és Geönczeöl László főmérnök által 1980-ban múzeumbázisnak kiválasztott ház két utcára, az Öregvár és a Gyökér utcára „szól”. Az Öregvár és a Várköz utcanevek a valamikori vár léteire utalnak. A „gyökér” elnevezés a kiskertekben

és a Bökény nevű határrész földjén termett zöldségfélék egyikének nevét őrzi.

A múzeumbázis a harmincas években lett faoromzatú. Így állították helyre 1983-1985-ben. A telken két épület áll egyvonalban. A hátsó „őregház”-at építették korábban, a „nagyház”-at később. Az előbbi sarkos elrendezésével, festett bútoraival, a szabadkéményes konyhával a századforduló lakberendezését idézi. A „nagyház” a harmincas évekből állapotot tükrözi. Csongrádon ekkor még gyakori a sarkos elrendezés. Ennek megfelelően a „tisza ház”-at a következőképpen rendezték be. A kemencével ellentétes sarokban a kanapé az asztallal, a másik két ellentétes sarokban az ágyak; a gerenda alatt, közelében a szublát áll, fölötté tükrökkel. Újabb bútordarabként megjelent a „tornyos kaszli”. A külön épületként álló „mélyített kamrá”-ban három nemzedék tárgyait, a szőlőművelés, fafaragás és a kubikos élet néhány jellegzetes eszközét állítottuk ki. A múzeumbázis május 1-jétől október végéig látogatható. A házat Szűcs Judit 1985-ben szóbeli emlékezések és Váry Gellért leírása alapján rendezte be munkatársaival.

A gróf Széchenyi István Általános Iskola Gát László tanár, majd igazgató vezetésével, a tanterület tagjai közreműködésével kialakított helytörténeti és néprajzi gyűjteményéből rendezett pinckékiállítás jól kiegészíti a Tari László Múzeum tevékenységét.

Jelenleg a múzeum új állandó és időszaki kiállítási termei festése, mázolása folyik. Legkésőbb 2000-re kész lesz a Csongrád megye bronzkori kultúrája, Csongrád város története és népelete című állandó kiállítás. Tervezzük az eklektikus polgárház udvari és utcai homlokzatának helyreállítását is. ■

Tari László Múzeum, Csongrád

The museum was established in 1956 in a part of the house at Iskola Street 2. It took on the name of amateur archaeologist and local historian László Tari (1901–1982) in 1988. Collecting work prior to the official foundation of the museum is related to pharmacist Sándor Farkas (1862–1926) and Dr. László Tari. In 1968–69 Dr. Csanád Bálint, and then between 1970–1973 Júlia Szénászy and György Goldmann, and finally between 1986–1996 archaeologist Gábor Lőrinczy supervised the area, identifying and analysing Avar and Conquest-period sites. Csaba Szalontay took over from 1997. Éva Pávai has been directing the Ellésmonostor dig since 1990. Students from Dortmund conserved the monastery's church foundations under the guidance of professor Dr. Pál Szabó. The nine Kossuth letters represent an important historical source, detailing the legal practice of the politician during the 1840s. Péter Erdélyi has managed the local history collection and library since 1986. Each of the three main collections, the archaeology, local history and ethnographical collections, comprises 10–15,000 pieces. The majority of the archaeology collection is made up of material from Ellés. The ethnographical collection has been conducted thematically and methodically by János Juhász and Dr. Judit Szűcs, and comprises peasant farming, household implements and furniture, market town industry tools and products, and items which once belonged to labourers and boatmen.

Kiállítások, kiállítóhelyek

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc emlékei a tárgyi kultúrában

Markos Gyöngyi

Az 1848-49-es polgári forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából kiállítást rendeztünk a makói József Attila Múzeumban „Népélet 48-ban – 48 a népéletben” címmel. A kiállítás a Csongrád Megyei Múzeumok, a szentesi levéltár, a Néprajzi Múzeum kerámiagyűjteménye, az orosházi múzeum és néhány magángyűjtő anyagából áll össze. Ez a kiállítás jelenleg (március 14-től) a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban tekinthető meg.

Kiállításunk rendezésében kettős cél vezérelt. Egyrészt szándékunkban állt bemutatni a múlt század közepének mindennapi tárgyait, amelyek között a forradalom és szabadságharc időszakában a magyar parasztság a Dél-Alföldön élt. Másrészt szerettük volna szemléltetni, hogyan maradt fenn a forradalom és a szabadságharc emléke, eszmeisége a parasztság hagyományában. Harmadik tematikai egységként a forradalom és szabadságharc tárgyi emlékeit (kokárdák, zászlók, fegyverek, sapkák stb.) állítottuk ki.

Jelen rövid tanulmányban a szabadságharc utóéletének Csongrád megyei tárgyi emlékeiről lesz szó. Vajkai Aurél a forradalom és a szabadságharc 100. évfordulójára készült tanulmányában megállapította, hogy az 1848–49-ben készült tárgyak többsége nem kötődik a forradalomhoz és szabadságharchoz. Az ebben az időben készített tárgyat legtöbbször csak az évszám köti össze a korával.¹

A forradalom és a szabadságharc eseményeit, emlékeit idéző tárgyak részben közvetlenül a szabadságharc bukása után, többségében a múlt század végén keletkeztek. Elsősorban népművészeti alkotások, ritkábban használati eszközök. A tárgyakon leggyakrabban alkalmazott szimbólum a címer, amely önállóan, hazafias szöveg vagy évszám kíséretében található. A szomorúfűz ábrázolása vagy szövegben említése a szabadságharc bukására utal. Népművészeti tárgyainkon ritkábban találkozunk katonák, honvédek ábrázolásával.

A magyar címer díszítőelemként negyvennyolc előtt is előfordult. A reformkorban egyre határozottabban a nemzeti önértet kifejezésére szolgált. Az 1848. március 15-i forradalom eredményeképpen sikerült kiharcolni az 1848.

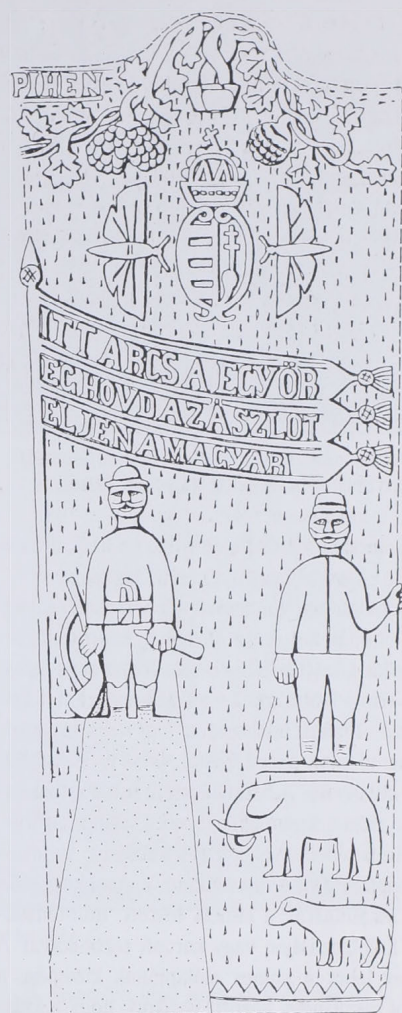
évi XXI. törvénycikket, melyben a Habsburg uralkodó első alkalommal mondta ki, hogy „A nemzeti szín és az ország címere ősi jogaiba visszaállíttatik”. E szimbólumok hamarosan a szabadságharc mozgósító hatóerejévé váltak. A koronátlan, un. Kossuth-címer 1849 tavaszán vált hivatalossá. Selmeczi Kovács Attila szerint a köztudatban megrögzött hiedelemmel ellentétben a korona eltávolítása az ország címeréről nem köthető Kossuth Lajos nevéhez. Ez csak később, a XX. században alakulhatott ki.²

A népművészeti tárgyak magyar címerei a hivatalos állami címer leegyszerűsített változatai. A pajzs alakja szerint lehet kerek talpú, csücskös talpú, de van ovális, kerek és gyakori a reneszánsz tárcsapajzs-forma is. A hivatalos címet körbeölelő cserfaág és olajfaág szintén fellelhető a cserép- vagy fatárgyak címerén is, gyakran átváltozva egyszerű leveles ággá. Ez néhol virágban, például tulipánban végződik.³

Tárgvainkat anyaguk szerinti csoportosításban mutatom be, melyek többségét a fazekas ill. famunkák alkotják. Cserépedényeink közül a leggazdagabb tárgycsoportot a *butellák* alkotják. A butellák egy részén a címer az egész oldalt kitölti, esetleg rövid szöveg (pl. „Éljen a haza”, „magyar korona”) kíséri. A címerábrázolások mellett gyakori volt a butellaverseket befejező rövid mondatok, feliratok alkalmazása, mint „Éljen a hazán”, „Áldás legyen szép hazánkra”, „Éljen a magyar még a neve fent tart”, „Éljen a haza, éljen a nemzet, éljen a köztársaság”.

Hosszas hazafias szövegek is megfigyelhetők a butellákon. Kortársaira is nagy hatást gyakorolt a vásárhelyi Maksa család. Közülük Maksa Mihály (1851–1908) mind címerábrázolásával, mind hazafias szövegű butelláival tűnik ki.⁴ Butellái legfőbb díszjele a szöveg, amely két részre oszlik. Az egyik a tréfás hangú ajánlás, amelybe belefoglalja a tulajdonos nevét. A butellaszövegek másik csoportja, amelyben áldást kér a hazára. Maksa Mihály butelláin a hazafias verseknek hat fajtája található. Ezek közül a két legismertebb:

„Szentseges Úr Isten Magyarok Istene
áraszod el áldásodat a magyar nemzetre
hogy el ne ronthassa semmiféle veszedelem
a nemzet jólétét s boldog lehessen.”

Botvég kiterített rajza (Szántó Kovács János Múzeum, Orosháza) – End of a stick, projected drawing (Szántó Kovács János Museum, Orosháza)

„Jó Istenem azt add érni nekem
hogy szép hazám szabad legyen
Hozd rá a szabadság napját
Áld meg a magyar hazát”.

A *Nemzeti dal* első négy sorának butellára karcolására gyakori volt Maksa Mihálynál. Feltételezhető, hogy a Maksa család kezéből került ki a *Szózat* első versszakának butellára karcolása is. Vásárhelyi fazekasmester 1874-ben a következő verset írta a makói múzeum gyűjteményében található butellára:

„Isten áldja meg a magyart
tartson neve míg a földtart,
paraditsom hazájába éljen,
mint hal a dunába.”

A butellák másik sajátos csoportját a makói mesterek készítették. Az 1880-as évektől Kiss Antal és Szabó György makói fazekasok jellegzetes motívuma a *szomorúfűz*, amelyben a katonák a bukott szabadságharc jelképét látják: az elválás, kivándorlás, elvándorlás kifejeződését.

Honvédbutellák (Kosztza József Múzeum, Szentes)
Soldier shaped bottles (Kosztza József Museum)

A szomorúfűz mellé igen gyakran írták a mes-
terek: „Éljen a haza”, „Éljen az igazság”.

A makói butellák másik részén csak szöveg-
ben utalnak a szomorúfűzre. A szomorúfűzes
butellák között sajátos helyet foglal el az, ame-
lyet Vörös Lászlónak készített Kiss Antal. Egyik
oldalán fűzfára felakasztott fegyverek láthatók.
Másik oldalán címer fölött „Áldás és béke” föl-
irat olvasható. A butellák sorát két honvéd bu-
tella zárja a szentesi múzeum gyűjteményéből.

A cserépedények közül a kulacsok, tintatar-
tók díszítésére a butellákhoz hasonlóan gyak-
ran alkalmazták a címert festett, dombormű-
ves kidolgozásban vagy karcolt technikával. A
címer lehet a kulacs előlapjának közepén, a
többi díszítmény között. Gyakori, hogy a kula-
cson egyedüli dísz a címer. Előfordul, hogy a cí-
mer alatt „éljen” felirat található.

Más stílust képvisel a *perekulacs* barok-
kosba hajló, indás-leveles címerképével, ami
áttört technikával készült. Mint a butellákon is
gyakran előfordult, a kulacson is rövid mondat-
tal utalt a mester hazafias érzelmire („Éljen a
nemzet”). Vásárhelyi fazekas készítette a vörös
mázás boroskancsót, helyi nevén *mihókot*. Rá-
tétés, festett címerét hazafias szöveg veszi kör-
ül „...legyél vidám lelkes magyar, míg gyász
sírboldod el nem takar”.

Másik nagy tárgycsoportunkat a *famunkák*
alkotják. A fa megmunkálása során is gyakran
alkalmazott díszítőelem a címer. A különböző
díszítő technikák (faragás, karcolás, vésés,
spanyolozás) mindegyikénél találkozunk vele.
Ebben a tárgycsoportban található a legtöbb
olyan munka, amelyeket specialisták, paraszt-
vagy pásztorfaragók készítettek. A borotvatok-
kok, mézeskalács ütőfák, hangszerek és egyéb
egyedi tárgyak tematikai, formai, és technikai
sokszínűségről tanúskodnak.

A borotvatokok karcolt, faragott vagy spa-
nyolozott technikával készült tárgyain a címer
mindig a központi helyet foglalja el. Közülük ke-

rült ki a legkorábban, 1853-ban készült tárgy.
A könyv alakú borotvatokok között találjuk a fi-
gurális ábrázolás egy ritka példáját.

A Nyugat-Európából származó mézeskalács-
csos mesterség kedvelt termékei: a baba, a
szív és a huszár. A hódmezővásárhelyi, szente-
si és makói mesterek a szabadságharc bukása
után gyakrabban készítették a vásárfiába vitt
huszár, kard és ló figurája mellett a címeres
darabokat is. Érdekes az a vásárhelyi kard
nyomódúca, amelynek markolata állatfejen
végződik, pengéjén leveles ág, virág, közöttük
a korona.

Festett fatárgyunk kevés van, amelyen nyo-
mát találnánk a forradalom és szabadságharc
utóéletének. Ezek közé tartozik a Tótkomlósról
a szegedi múzeum gyűjteményébe került, hal-
ványkék alapon díszített pipatórium. Két
szempontból is érdekes. A címer közepén van
ugyan, de nem a központi helyet foglalja el.
Leginkább szembetűnő a faragvány tetején lát-
ható honvéd figurája, amely két kezével el-
nyomja a kétfejű sást. Szimbolikája egyértel-
mű. Vajkai Aurél 50 évvel ezelőtt a békéscsabai
múzeum gyűjteményében találta meg ennek
párhuzamát, s mint egyedi tárgyat említi.³ Ősz-
szehasonlítva ezeket, elképzelhető, hogy ugyan-
az a mester alkotta mindkettőt. Festett kisláda,
előlapján színes címerrel, csontberakással ki-
alakított címeres tekerő, faragott címeres kis-
szék, polc és törülközőtartó képviseli még vidé-
künk fatárgyait.

Az előzőeknél lényegesen kevesebb *bőrből*
és *textiltől* készült tárgy maradt fenn, ami az
1848-49-es forradalom és szabadságharc em-
lékét őrzi. Ennek oka elsősorban maga az
anyag: mind a bőr, mind a textil nehezebben
viseli az idő múlását, mint például a cserép.
Néhány címeres dohányzacskó, egy asszony-
suba (egyedül koronázatlan címerrel) és egy
kocsis szűr képviseli ezt a tárgycsoportot.

Említést kell még tenni a vidékünkön élő
Kossuth-kultuszról. Kossuth Lajos (1802–1894)
személyét és tetteit már a szabadságharc alatt
folkloralkotások örökítették meg. A kiegyezés
után a helyi képviselők évtizedeken át 48-as,
függetlenségi programokkal kerültek a parla-
mentbe. Városaink díszpolgárrá választották
(pl. Hódmezővásárhely 1880, Makó 1887). Ha-
lála, temetésének díszes körülményei újabb lö-
kést adtak kultuszának, amit tovább erősített
születésének 100. évfordulója. Fellendült a
Kossuth Lajos személyéhez fűződő tárgyak
gyűjtése, amelyekből később múzeumaink
gyűjteményeibe is kerültek. A parasztság kultú-
rájában található tárgyak sokasága is jelzi a
Kossuth-kultusz megerősödését. Példaként
említem a makói József Attila Múzeum gyűjte-
ményében Csanádalbertiről került szövésszéklet.
A tulajdonos nevét jelző monogram és az 1902-
es évszám mellett a szövésszékre címer is fa-
ragott készítője.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy térsé-
günkben viszonylag gazdag tárgyi anyag ma-
radt meg, amely a nemzeti öntudat meglétét,
erősségét tükrözi. Különös jelentőséggel bírnak
azok az emlékek, használati eszközök, amelyek
közvetlenül a szabadságharc bukása után, az
elnyomatás éveiben keletkeztek. Ezeknek mind
elkészítése, mind megőrzése komoly büntetés-
sel fenyegetett. Úgy vélem, a kiegyezés után
sem volt „hivatalos” a forradalom és a szabad-
ságharc éltetése.

Bár a bemutatott tárgyakon keresztül a tár-
sadalmi-gazdasági változások, a polgári átala-
kulás folyamata nem követhető nyomon, meg-
állapítható, hogy a forradalom és szabadságharc
emléke mélyen beépült a parasztság tuda-
tába. Elmondhatjuk, mind a parasztkészítők,
mind a mesteremberek kezeiből kikerült alkotás-
ok a készítők hazafiségéről, honszeretetéről
tanúskodnak. ■

Fotók-Photos: Dömötör M.

Perekulacs (Kosztza József Múzeum, Szentes) –
Pretzel shaped flask (Kosztza József Museum,
Szentes)

Lásd még a borító 3. oldalán
See also cover 3.

Jegyzetek

1. Vajkai Aurél: 1848 emlékei a népi díszítőművészet-
ben. Bp., 1998. 8. o.
2. Selmezi Kovács Attila: Gondolatok a Kossuth-cí-
merről, Magyar Múzeumok, 1998/2. 8.
3. Nagy Vera: Magyar címer Vásárhely népművészet-
ében, Promenádné, 1991. március 15.
4. Kresz Mária: Maksa Mihály tálas. MFMÉ 1964/65,
Szeged, 1966. 115–152.
5. Vajkai Aurél i. m. 22–23.

Objects from the 1848-49 Revolution and War of Independence

The Makó Museum's exhibition "Folk life in '48 – '48
in folk life" marks the 150th anniversary of the
revolution. The rich collection witnesses the
national self-esteem manifest in Southern Great
Plain peasant folk art. We can see the national
colours, Hungarian coat of arms, the Hussars and
patriotic inscriptions on many objects, preserving
the memory of the 1848 War of Independence.
Items bearing the national symbols have been
grouped according to their material, among which
the greatest collections are represented by the
different ceramic dishes and wooded objects.

Várak, erődök, vitézek

Kovács Vilmos

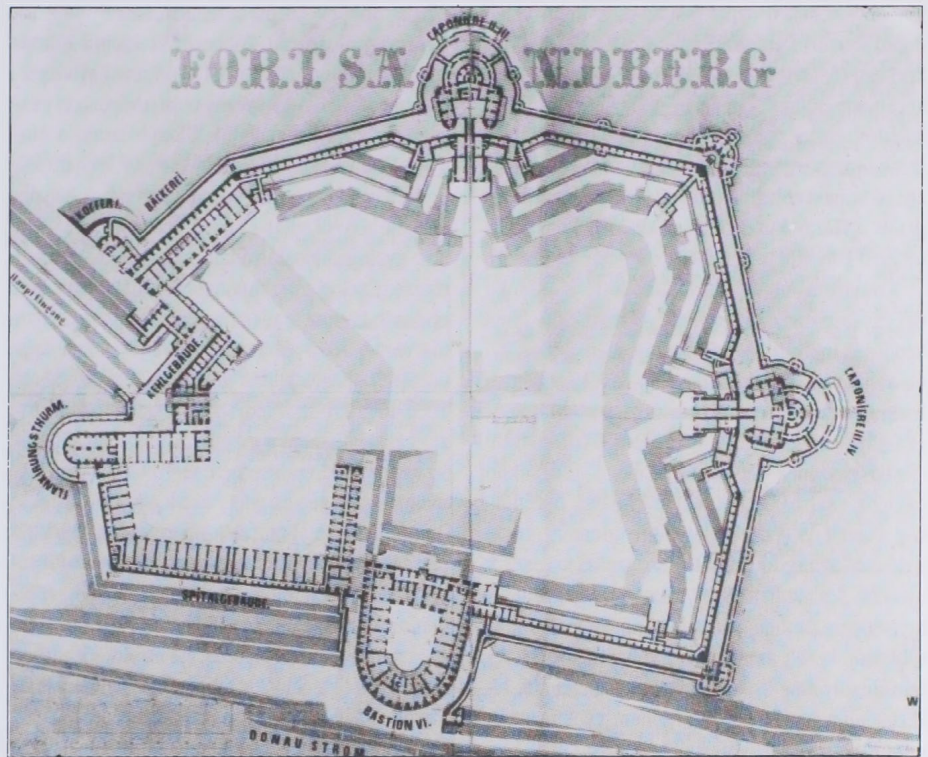
A kiállítás 1998. szeptember 12-én nyílt meg a komáromi Monostori erődben mintegy 250 m²-en. A kiállítás első része a *Naszádások, vitézek Komáromban a XV–XVII. században* címet viseli.

Komárom rendkívül előnyös földrajzi fekvésének köszönhetően már a rómaiak alatt stratégiai fontosságú légiószállal rendelkező Brigetio kőerődítménye a Vág-Duna és a Duna összefolyásánál épült s tárgyi emlékei az Igmándi-erődben berendezett kőtárban láthatók. A honfoglalás után földvár, majd IV. Béla uralkodása alatt erős kővár épült a katonailag is fontos helyen. Hunyadi Mátyás (1458–1890) Komáromban pompás várat és palotát építtetett, a város mellett állomásoztatta dunai hajóhadának jelentős részét. 1476-ra a dunai flotta 364 egységén mintegy 10.000 katonát tartozott a királyi sereghöz. Az ágyúkkal felszerelt naszádokon teljesített szolgálatot a királynaszádosok bátorságukról közismert hadinépe. A dunai hajóhad egyik legfontosabb kikötője Komárom lett.

A vár 1527-ben került a Habsburgok kezére, és évszázadokon keresztül birtokukban maradt. Buda 1541. évi török megszállása I. Ferdinándot (1503–1564) új végvárrendszer kiépítésére ösztönözte. A komáromi Öregvár tervét Pietro Ferabosco készítette el, az építése 1550-ben kezdődött, de végleges formáját csak 1592-ben nyerte el. A komáromi végvárban naszádosok, huszárok, tüzekek és gyalogosok teljesítettek állandó szolgálatot. A vár őrségének legnépesebb csapatát a naszádosok alkották. A naszádosok (sajkások) főparancsnoka a naszádos fővajda volt, aki csak a vár főparancsnokának tartozott engedelmességgel. A naszádosok mellett a huszárok szintén a magyarok közül kerültek ki, szervezeti egységük a kb. 100 főt számláló huszárszázad volt.

A komáromi vár komoly tüzérővel rendelkezett, kb. 40–60 várvédő ágyú, 40–80 sajkán elhelyezett sajkási ágyú igen jelentős tüzerőt képezett. Viszonylag nagy létszámú erőt jelentett a vár idegen zsoldosokból (főleg németekből) álló gyalogsága. Parancsnokuk a gyalogság kapitánya, aki a vár főkapitányának alárendeltje volt. Tisztjei egy-egy gyalogos századot irányítottak. Fegyverzetük dárda vagy puska, hosszú egyenes kard vagy szablya, sisak és mellvert.

1584-ben a kiváló képességekkel rendelkező Pálffy Miklós került a komáromi vár élére. Kapitánysága alatt rendszeressé váltak a török elleni portyázások, főleg a török kézen lévő várak Esztergom, Tata s még Buda ellen is. Pálffy kiváló emberi tulajdonságaira és vitézségére még VIII.

A Monostori erőd alaprajza – Ground-plan of the Monostor fortress

Kelemen pápa is felfigyelt. 1594-ben Győr elfoglalása után Szinán basa százezres sereggel Komárom ellen vonult, október 7-én megkezdte a vár ágyúzását. A súlyos harcok során a vár védői sikerrel állták az ostromot, s közel három hetes küzdelem után a török sereg kénytelen volt elvonulni. A komáromi várat a XVII. sz. közepén tovább erősítették. Az ún. Újvár építésének első üteme 1663-ban indult, teljesen pedig 1673-ban készült el, s ezzel már egy erődesoport uralta a környéket. A török háborúk után Komárom az ország közepén elvesztette jelentőségét.

A kiállítás második termében a *Komárom honvédei 1848/49-ben* címet viselő rész áll.

A XIX. század elején, a napóleoni háborúk közvetlen hatására, Komárom újra a figyelem középpontjába került. 1809-re helyreállították az Öreg- és Újvárat, majd megkezdték a Nádorvonal építését, melyet József nádor személyesen irányított, I. Ferenc uralkodó naponta megsejmelte. A király Komáromban hozta meg döntését a 200 000 katonára befogadására alkalmas erődrendszer létrehozásáról. Az 1810-es tervek alapján Chasteler altábornagy irányításával indultak meg az új erődítési munkálatok, melyek a kőből készült erődítések egész sorát hozták létre. 1847-re a Nádorvonal nagy része elkészült.

A hivatalba lépő magyar kormány az ország legfontosabb várának tekintette, majd 1848 szeptemberében a forradalmi vívmányok megvédésére szerveződő honvédsereg felállításának idején, megkülönböztetett figyelmet fordított az erődrendszernek az önvédelmi harcok szolgáltatába való állítására. Majthényi István tábornok nevéhez fűződik a vár védelmi erőinek megszerzése, a szükséges készletek felhalmozása. 1848 decemberében bekövetkezett a császári királyi hadsereg főerőinek nagy erejű támadása, ami az ország nyugati felének elvesztését eredményezte. Komárom elszigetelődött, s a vár parancsnoka ebben a helyzetben elbizonytalanodott, fontolóra véve a vár feladását. A megalakult várvédelmi bizottság ekkor leváltotta Majthényit, s helyébe az addigi erődítési igazgatót, az igen tehetséges mérnökkari tisztet, Török Ignác ezredest állította. A parancsnokváltás után megszilárdult a vár védelme, s az Országos Honvédelmi Bizottság tábornokká léptette elő Törököt. A vár ostroma 1849 márciusában vett nagyobb lendületet, amikor elkezdődött rendszeres bombázása, szoros ostromgyűrűt vontak köré Simunich altábornagy csapatai.

A tavaszi hadjárat második felének hadműveletei Komárom felmentésére irányultak, hogy

együttal a császári főerők hátát is veszélyeztették. Április 26-án került sor a Duna jobb partján az ostromzár utolsó részének szétzúzására, de a visszavonuló császári főerőket már nem tudták megakadályozni a Győr felé történő elvonulásban. A nyári hadjárat legfontosabb eseményei Komárom körzetében zajlottak. Görgői itt szeretne volna végrehajtani a honvédsereg legjelentősebb erőinek összpontosítását, s megvéinni a döntő csatát a császári csapatokkal. A sikerrel kecsegtető terv megvalósítására azonban nem került sor. Július 2-án és 11-én így is két nagyon jelentős csata zajlott le Komárom falai alatt a Duna jobb partján, de ezt követően a honvédsereg főerőinek el kellett hagyniuk Komárom térségét és a Tisza-Maros körében kijelölt új összpontosítási körzetbe vonultak.

Komárom újból elszigetelődött, s Klapka György tábornok vezénylete alatt 18000 főnyi védőrség maradt az erődrendszerben. Július 29. és augusztus 3. között egy rendkívül szellemes hadművelettel Klapka honvédei szétzúzták a császári ostromzárát, s megkezdték a Dunántúl északi részének felszabadítását. A meginduló újoncozással 5000 katonával emelték a védőrség számát. A hadműveletek folytatása azonban a délvideki magyar csapatok sorozatos vereségei nyomán kialakult helyzet miatt abbamaradt. A honvédsereg utolsó győztes hadműveletére már túl későn került sor. Feltétel nélküli fegyverletételre a várőrség azonban nem volt hajlandó, sikerült amnesztiát kicsikarnia nem csak a saját, de a Komáromba menekült politikusok, katonák számára is. A vár átadására 1849. október 2-5. között került sor.

A harmadik terem a *Monarchia garnizonja 1867–1918* címmel a császári és királyi csapatok komáromi történetét mutatja be.

Az 1848/49-es szabadságharc után tovább folytatódott az erődrendszer kiépítése. 1850-ben Simunich altábornagyot nevezték ki a vár parancsnokának, s ezzel egyidőben elkezdődött a

homokhegyen a Monostori erőd építése, a Csillagerőd újraépítése. A Monostori erőd egyik legfontosabb elemeként az északi védmű (Tüzér bástya) épült meg, melynek lövegei uralmat biztosítottak a dunai hajóforgalom fölött. A Monostori erőd építését 1871-ben, a Vágvonalat 1870-ben, az Igmándi erődöt 1877-ben fejezték be. Az erődben békeidőben sok katonai alakulat állomásozott, többek között a császári-királyi 42. (V. György) gyalogezred. Többször szolgált Komáromban a császári-királyi 12. (Vilmos) gyalogezred zászlóaljai. A kiegyezés után a városban császári és királyi alakulatok állomásoztak, a Magyar Királyi Honvédséghez tartozó csapatokat nem helyeztek el az erődrendszerben. A helyőrségben helyezkedett el az V. (pozsonyi) hadtest 33. gyaloghadosztályának parancsnoksága és törzse. Ezek a csapatok azonban háború esetén elvonultak, nem úgy, mint a tüzércsapatok jelentős része. 1850-től a császári-királyi tüzér csapatoknál megalakultak a vartüzér zászlóaljak. 1867-től 1870-ig a morva kiegészítésű 7. vartüzér zászlóalj, majd a magyar 5. zászlóalj állomásozott az erődrendszerben, melyet 1891-ben a 6. magyar vartüzér-ezred 1. zászlóalja váltott fel.

Komárom a Monarchia tüzérségének jelentős bázisává vált, a vartüzérségen kívül 1885-től tábori tüzérek is állomásoztak a városban. Kezdetben az V. hadtest tüzérezrede, 1894-től pedig a 15. hadosztály tüzérezrede. Az erődrendszerben a tüzérség lövegeinek széles skálája megtalálható volt, a tábori és várlövegek egyaránt.

Rendszerint az erődökbe települtek a műszaki csapatok, melyek folyamatosan karbantartották a falakat, sáncokat. Így Komáromban mindig állomásoztak utászok, árkászok, hidászok.

Az erődrendszer mintegy 12 km-es kerületét – a korabeli számítások szerint – mintegy 30000 katona kellett, hogy védje. Az erődrendszert védőkörletekre osztották. Az I. védőkörlet a Nádorvonalat, a II. a Vágvonalat a III. az Igmándi, a IV. a Monostori körzetet foglalta magába. A véde-

Fotók-Photos: Szamódy Zs

A Óregvár főbejárata, az ún. Ferdinánd-kapu – Entrance to the Old Castle, the so called Ferdinand Gate

lem döntő szerepe a tüzérségre hárult, melynek az erődrendszeren kívül (2-3 km-re) főleg északi, észak-keleti (orosz irányban) előretolt állásai is voltak. Komárom erődrendszerével ugyan számoltak egy elkövetkező háborúban, de a katonaság zömét ún. elvonuló alakulatok képezték.

A kiállítás negyedik része a *Két háború katonái 1914–1918* címet kapta.

A I. világháború előtt 1914-ben a következő alakulatok állomásoztak a városban és az erődrendszerben: 12. gyalogezred 3. zászlóalja; a 19. vadász zászlóalj; az 5. Radetzky huszárezred törzse és 2. zászlóalja; a 15. tábori ágyús ezred törzse 1. és 2. osztálya; az 5. lovagló tüzér osztály; az 5. nehéz tüzér osztály; a 6. vartüzér ezred törzse és 4. százada; az 5. árkászzászlóalj; a 6. árkász zászlóalj póttartalék százada. A csapatok zöme a 33. gyaloghadosztályhoz, azon keresztül az V. hadtesthez tartozott. Az V. hadtest csapatai a háború kitörésekor elvonultak. A komáromi kiegészítésű ezredek, zászlóaljak, osztályok részt vettek a nagy háborúban. A komáromi bakák az orosz hadszíntéren, majd az olasz arcvonalban egyaránt küzdöttek, s a háború végére súlyos vereséget szenvedtek el.

A trianoni békediktátum Komáromot határvárossá alakította, az erődrendszer nagyobbik részét Csehszlovákiához csatolták. A Magyar Királyi Honvédség Komáromba települt csapatai a Csillagerődöt, a Frigyes főherceg lovassági lakatanyát, a Monostori erődöt és a mellette elhelyezett városi barakkbort vették birtokba. 1932-ben a városban állomásoztak a 3. gyalogezred, a 3. huszárezred és a 2. tüzérezred egyes zászlóaljai, illetve osztályai. A hadseregfejlesztés egyre jelentősebb helyőrséggé tette a várost. 1938-ban a békehadrend szerint a II. hadtest és a 6. vegyesdandár törzse, a 22. gyalogezred 1. II. zászlóalja, a 6. tüzér osztály, a II. lovas század,

Feljárát az Igmándi erőd lövegállásaihoz – Way to the gun platform in the Igmánd fortress

a 22. árkász század, ezen kívül híradó század, vonatosztág, hidász századok állomásoztak Komáromban.

1938 novemberében az I. bécsi döntés eredményeként Komáromot visszacsatolták Magyarországhoz. A magyar csapatok 1938. november 5-én szállták meg az erődrendszert. 1939 szeptemberében megkezdődött az Öregvár és Csillagerőd lőszerraktárrá való átépítése. Lengyelország német megszállása után a lengyel-magyar közös határon tömegesen menekültek át lengyel katonák. Egyrésztük a Monostori és az Igmándi erődben nyert elhelyezést.

1942-től a komáromi csapatok is bekapcsolódtak a háborúba. A 2. hadsereg III. hadteste 6. könnyű hadosztályát komáromi alakulatok alkották. Ezen belül a 22. és 52. gyalogezred a 6. tábori tüzér ezred, a 6. híradószázad, a 6. huszár-század, a 6. légvédelmi gépágyús üteg, a 6. fogaltott vonatoszlop, az ezredek közvetlen alakulataival együtt. A hadosztály elvonult katonái közül csak kevesen érkeztek haza. A vérvesztés hatalmas volt.

1945-ben a város erődrendszere már harctérre változott. A várost az 1. huszár és a 23. gyaloghadosztály megmaradt erői védték. A szovjet hadsereg március 28-án foglalta el Komáromot.

Ezt követően a szovjet csapatok vették igénybe az erődelemek és laktanyák jelentős részét. A szovjet Déli-hadseregcsoport legjelentősebb lőszerraktárát alakították ki a Monostori erődben, mely közel 45 évig birtokukban maradt. A szovjet hadsereg 1990-91-es kivonulása során az erődből közel 1400 vagon lőszerrel szállítottak el.

Komáromban 1991-től sem hazai, sem idegen katona nem állomásozik. Az erődvárost elhagyták katonái.

Castles, Fortresses, Brave Warriors

In September 1998 a new exhibition entitled 'Castles, Fortresses, Brave Warriors' were opened in Komárom's Monostori Fortress.

The town, thanks to its very favourable geographical location, had housed a strategically important legion camp already in Roman times. After the Magyars' conquest a ground fortress, during the reign of Béla IV a strong stone fortress stood here. King Matthias had a castle and the majority of his fleet also stationed here. From 1527 the fortress belonged to the Hapsburgs and later became part of the line of fortresses against the Ottomans, having heavy artillery. In 1594 the defenders forced back the Turkish army after three weeks' siege. In the middle of the 17th

century, after extensive improvements, a whole group of fortresses built here, dominated the region.

The exhibition presents the history of the Honvéds (soldiers) of Komárom in 1848-1849. The revolutionary government intended an important role to the Komárom fortresses. After repeated sieges the fortress finally was handed over to the Austrian troops only in October 1849.

An other part (entitled 'The Garrison of the Monarchy') depicts the history of the K.u.K. troops in Komárom. The building up of the fortress system continued, in 1870 the Vág Line, in 1871 the Monostori Fortress, in 1877 the Igmándi Fortress was finished. After the Compromise of 1867 only K.u.K. troops stationed here. Komárom became an important base of the Monarchy's artillery and the fortress system's contours (about 12 kms) were defended by nearly 30.000 soldiers.

The final part of the exhibition presents the history of the fortress during and after World War One. Greater part of the town was given to Czechoslovakia by the Trianon Treaty and only in 1938 (after the first Vienna Verdict) was taken back by Hungary. In the next year the Old Castle and the Star Fortress were reconstructed as ammunition stores.

The Red Army, after capturing the place in March 1945 also used it as ammunition stores. They left it in 1990-1991. From that time on neither Hungarian, nor foreign soldiers can be found in the fortresses of Komárom.

A Móra Ferenc Múzeum Természettudományi Osztályának állandó kiállításairól

Gaskó Béla

Kissé közhelyszerűen hangzik, de a hatékony múzeumi közművelés egyik legfőbb alappillére az állandó kiállítás. Az új kiállításoknál – amennyiben finanszírozásuk nem központi forrásból történik – a legfontosabb dolog a szponzorok megtalálása. Ilyen szempontból szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hiszen az elmúlt másfél évtizedben eredményes munkakapcsolatot sikerült kiépítenünk a különböző erdészeti szervezetekkel és erdőgazdaságokkal. A témaválasztás sem könnyű feladat, sok minden motiválhatja. Ásotthalmon az 1883-ban létesített alapfokú erdészeti iskola különben pusztulásra ítélt tárgyanyagát igyekeztünk megmenteni. Bugacon új kiállítóhely létesítése volt a szponzor elsődleges célja. Szegváron évfordulós kiállítást rendeztünk. Ahhoz mindvégig ragaszkodtunk, hogy az elvárások összhangban legyenek a természettudományos muzeológia gyűjtési és kutatási profiljával. Ezt a tényt azért kell külön is kiemelni, mert kiállításaink eddig

viszonylag mostohán kezelt interdiszciplináris területeket érintenek. A „Pusztaszeri TK élővilága” kivételével elég nehezen illeszthetők bele az egyes tájegységek élővilágát feldolgozó hagyományos kiállítások sorába.

A terjedelem szabta korlátok miatt mindössze két állandó kiállítás bemutatására vállalkozhatunk. Ezek a Móra Ferenc Múzeum épületében lévő „Csak egy Földünk van” c. állandó kiállítás, valamint az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkban található „Erdő és ember” c. kiállítás-együttes. A természettudományi osztály munkatársai végezték el az ópusztaszeri szabadtéri erdészeti bemutatóhely teljes felújítását, és tevékeny részt vállaltak a bugaci „Pásztormúzeum” restaurálásában is.

A *Csak egy Földünk van* c. környezetvédelmi állandó kiállítás 1990-ben követte a hasonló tematikájú, 1978-tól 1988-ig látható „Ember és környezete” c. állandó kiállítást. A körbejárható időspirállal ellátott forgó földgömb nyitja. Ez-

után a kommunikációs sarok következik, ahol az egyes témakörökkel kapcsolatos videofilmeket vetítjük. A teret úgy alakítottuk ki, hogy ott kisebb szakmai konferenciákat is tudjunk tartani. Mivel az élet kialakulását követve az egyszerűbb rendszerek felől a bonyolultabbak irányába haladunk, időutazásunkat az élettelen természet birodalmában kezdjük. Fantáziavilágba illő csodái közül a különféle ásványok és kőzetek egyedi szépségükkel vonják magukra a figyelmet. Az Alföld geológiai szerkezetének ismertetése szakmailag rendkívül érdekes színfoltja kiállításunknak. Furatmintáink a dél-alföldi kőolajkutatások során kerültek elő. Rég elpusztult őslények mézsvázai emlékeztetnek a múlt időre.

A galéria felső szintjén lépünk át a vízi és a szárazföldi élőhelyek hajdan mérföldkönek számító határát. Kárpát-medencei körképünket – kissé önkényesen – szűkebb pátriánkkal, a Dél-Alfölddel kezdjük. A megjelenítés során egysé-

ges szempontok szerint jártunk el. A jelzett diorámák élő képei után az adott biotóptípus termőhelyi fotókkal ellátott, tablóa rendezett növényei következnek. A Dél-Alföld folyamtszabályozások előtti természeti viszonyait Zacharias Johann Sax 1787-ből származó térképe érzékelteti. A Duna-Tisza közi összikesek legnagyobb tava a Szegedtől 8 km-re fekvő Fehér-tó, melynek 280 holdját Szeged törvényhatósága 1938-ban védetté nyilvánította. A védettséget 1939-ben a földművelésügyi miniszter megerősítette és a terület nagyságát 350 holdra növelte. Gazdag madárvilágából a leginkább veszélyeztetett fajokat állítottuk ki.

Csongrád megye másik meghatározó élőhely típusa a hullámtéri fűz-nyár ligeterdő. A Tisza völgy önmagában is különleges természeti értéknek számít, hiszen a közép-európai madárvonulás egyik legfontosabb útvonala. Diorámánkban az odvas, lábom halódó botolófűzesek madárvilága tárul a látogatók elé. A kiskunsági „homokország” jelenlegi erdei kevés kivétellel telepített társulások. Madárfaunájuk meglepően gazdag, bár nem túlzottan karakterisztikus. Archív fotók, publikációk és dokumentumok segítségével emlékezünk meg azokról a hivatásos és amatőr kutatókról, akik szabadidejüket feláldozva szolgálták a természetvédelem ügyét a Dél-Alföldön.

A Kárpát-medence biotóptípusainak ismeretét a hegyi erdők madárvilágával zárjuk. Dél-Amerika fogvatkozó trópusi esőerdeivel kapcsolatban az első dolog ami eszünkbe jut, a hallatlan biológiai sokszínűség. Rosenfeld Richárd, Deák Ábrahám Ferenc és Hidasi József ajándékai szerencsére bőséges tárgyatanyagot biztosítottak jelzett diorámánk berendezéséhez. Az aprócska kolibriktól a hatalmas nandúig sokféle madárban gyönyörködhetünk, és megfelelő az emlősanyag is. Az őserdők színpompás pillangóiból viszonylag apró, de reprezentatív gyűjteményt állítottunk össze.

Az *Erdő és ember* című állandó kiállítás a pincékkel és a galériával együtt 1053 m² alapterületű erdőtörténeti összeállítás. Helyszíne az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark,

ahol a kiállítások 11, jurtaszerű pavilonban találhatóak. A pavilonok két ötos blokkra tagolódnak, melyekhez építészeti stílusában is eltérő, különálló pavilon csatlakozik.

I. Az erdők kialakulása. Bolygónk fás növényzetének fejlődését a szilur kortól napjainkig követjük nyomon. A különböző korok növényi kövületeit ősszállatcsontokkal, rekonstrukciókkal és térképekkel tesszük érzékletesebbé. A tárgyanyag látványos eleme a Mikófalváról származó, miocén kori kövült fenyőkből álló fa csoport. A fák oldalán jól kivehető a gyantafolyások és az egykori fakárosítók kővé dermedt rágásképei. A dél-amerikai ósvadon sejtelmes világába jelzett diorámák segítségével pillantathatunk be.

II. Alföldi erdők. Kiállításunkban a homokvidék gyeptársulásai és Tisza ártér vízparti élőhelyei egyaránt helyet kaptak. Az előbbi a puszták védett és jellegzetes növényei képviselik, az utóbbi tájegységet egy jelzett diorámában látható gémtelap lakói. A préselt növényeket termőhelyi fotóik teszik szemléletesebbé. Mindenképp érdekességnek számít a 630 példányból álló dél-alföldi „bogárfal”. A homokfásítás szakembereinek az ásothalmi Kiss Ferenc Emlék-erdő „földiorámájával” állítunk emléket.

III. Hegyvidéki erdők. A domb- és hegyvidéki erdők abban különböznek az alföldiektől, hogy rendszerint képesek az önregenerálódásra. A természetközeli állományok aránya eléri, sőt egyes vidékeken meg is haladja az 50%-ot. Ez részben a domborzatnak, részben a klimatikus viszonyoknak köszönhető. Bemutatásuk két részre tagolódnak. A felső szinten megismerkedhetünk a hegy- és dombvidéki erdők jellegzetes lágyszárú növényeivel és cserjéivel. Színes grafika foglalja össze a növényzetnek a tengerszintfeletti magasság növekedésével bekövetkező változásait. A pavilon pincéje egyetlen óriás méretű, körbefutó dioráma, amelyben meg elevenedik erdeink élővilága.

IV-V. Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Minőségileg új fejezetet nyitott a gazdálkodás történetében Mária Terézia 1769. évi erdőrendtartása. A századvég tárgyanyaga rendkívül gazdag, bőséges a választék makettkből, térképészeti műszerekből, továbbá kézi ültető és kitermelő eszközökből. A trianoni béke új helyzetet teremtett Magyarországon, fában bővelkedő országból erdőben szegény állam lettünk. Előtérbe került az Alföld fásítása. A történeti részt hazánk klimazonális erdeinek jelzett diorámái zárják.

VI. Műszaki tervezés és oktatás a századfordulón (1879-1918). 1763-ban Mária Terézia elrendeli, hogy Selmecebányán az egész birodalom számára német tannyelvű bányászati akadémiát kell felállítani. 1770-ben ugyancsak Mária Terézia indítványozza, hogy az erdészeti tudományok oktatására is gondot kell fordítani. Ettől az időtől kezdve a fa továbbításához

szükséges tanulmányok az erdőhasználatlan részét alkotják. A műszaki tervezés a hegyvidéki erdők rentábilis művelésén túl a XIX. század közepe után nyer különös jelentőséget. Sorra létesültek az erdőőri szakiskolák, melyek: Ásothalom (1883), Temesvár-Vadászerdő (1885), Liptóújvár (1886), Görgényszentimre (1893). Makettjeik a középső tárlóban egymás mellett láthatók.

VII. Magyarország talajtípusai – Fa a bányászásban. Talán egyetlen hazai kiállításban sem látható ennyire teljes talajminta-gyűjtemény, mint itt. A történelmi Magyarország talajtípusaiból összeállított monolitokat színes termőhelyi fotóik teszik még látványosabbá. A topográfiai eligazodást a Bedő Albert-féle 1885. évi erdőterkép és (a történelmi) Magyarország talajrajzióinak térképe segíti. A pavilon pincéjének körfolyosóján élethű bányaenteriót alakítottunk ki.

VIII. A fakitermelés és a fagemunkálás kézi eszközei. Nyomon követhetjük a fa útját Máramarostól a szegedi fűrészgyárakig. A feldolgozás folyamatát követve jutunk el a rönkök szétfűrészelésétől a végtermékig. A különféle faipari kézi eszközök bemutatása a megmunkálás sorrendjében történik.

IX. Közlekedés és szállítás. Kiállításunkban egy kocsi összeállításához szükséges valamennyi fából készült alkatrész megtalálható. A készterméket a tápai lócsöskocsi makettje szemlélteti. A folyón bógóshajók úsznak, a búzapiacra kofahajók érkeznek az árusok. Bógós- és kotróhajó makettjeink mutatják, hogy a mesterek szaktudásukra méltán lehetnek büszkéek.

X. Fa az építészetben. Kiállításunkban a dél-alföldi organikus építkezés három, időben egymástól távoli korszakából láthatók településrekonstrukciók. A tiszai kultúrába tartozó ie. 4000 körül létesült Öcsöd-kovácsalmi telep épületei hosszabb technológiai fejlődésről tanúskodnak.

XI. Tülevelű erdők. A kiállításunkban látható közel 1800 éves mamutfenyő a Mountain Home Forest területén lévő Springville város (USA) közeléből származik. Átmérője tővénel elérte a 6,1 métert. Az impozáns méretű fakoronghoz szervesen kapcsolódik a galérián lévő „Tülevelű fák” c. összeállításunk. ■

On the Permanent Natural History Exhibitions of the Móra Ferenc Museum

In the central building of the museum in Szeged, a permanent exhibition entitled "There is only one Earth" was opened in 1990. It focuses on the main problems of the protection of the environment, and at the same time, shows the natural values of the Southern Plain region, as well. In eleven pavilions of the National Historical Memorial Park at Ópusztaszer, another thematic permanent exhibition entitled "Forst and Man" can be seen on the history of forest use in Hungary.

A kiállítás pavilonjai – Exhibition pavilions

A Homonnai-gyűjtemény

Két makói történet

Halmágyi Pál

A Homonnai-műterem

1904 tavaszán kötött házasságot Makón Homonnai Nátán és Spitzer Berta. A vőlegény a messzi Székelyudvarhelyről érkezett, míg az ara a helyi neológ közösség tagja volt. A nagy terveket dédelgető fiatalember családja kereskedelmi kapcsolatai révén került Makóra, s megtetszett neki az akkor élénk, lüktető város. Jól mérte fel lehetőségeit, hogy szaktudását – a Kolozsváron kitanult fényképezést – itt kamatoztatni tudja.

A múlt század végén gyakran fordultak meg a városban hosszabb-rövidebb ideig fényképcé-
szek, így Auerbach Miksa (1866), Plohn Illés (1868–69), Ravasz Imre pedig 1886-ban volt itt. Az első állandó műterem azonban csak 1895-ben nyílt meg Huszthy László vezetésével. 1904-ben már özvegye vezette a vállalkozást és így neki lett kor- és kartársra a fiatal Homonnai Nándor. Ugyanekkor kezdte meg működését a városban Schwartz Samu műterme is. Néhány év elég volt, hogy Homonnai mind népszerűségben, mind minőségben a többiek fölé emelkedjen és elismerten a város legjobb fényképészévé váljon. Érthető ezek után, hogy szinte minden fontos eseményről, neves személyiségről találunk Homonnai fotót. Juhász Gyulát 1913-ban, József Attilát és Etelkát 1923-ban örökítette meg. Híres fényképe, ahol együtt van Juhász Gyula, Móra Ferenc, Espersit János, József Attila, Károlyi Lajos, Réti Ödön és Vertán Endre. A jól menő fényképészeti üzlet a korábbi bérelt műteremből 1914-ben saját, újonnan épült emeletes házába és az ott kialakított legmodernebb napfény műterembe költözött.

A szépen felfelé ívelő pálya hirtelen megszakadt. 1927-ben 47 éves korában Homonnai Nándor meghalt. Az üzletet özvegye előbb alkalmazottal, majd 22 éves Zoltán fia – aki tanult fényképész volt – segítségével tovább vezette. Zoltán 1931-ig működött Makón, majd Budapestre költözött. Ettől az időtől Róth László – aki Homonnai Nándornál szerezte szaktudását – vette át a műterem vezetését. Az új mestert ekkor már házassági kötelék is a Homonnai-Spitzer családdhoz kötötte. 1936-ban elhunyt Homonnainé és a családi cég vezetését ismét Homonnai Zoltán vette át, ám néhány hónap múlva végleg feladta makói működését és visszatért Budapestre. 1936-ban tehát a Homonnai műterem megszűnt. A megüresedett műterembe ezután Róth László költözött és folytatta a fényképezést, ám ez már egy másik történet.

A hagyatéék 1953–1994

Az oly sok értéket megsemmisítő 50-es években – szerencsés véletlenek és Péter László akkori múzeumigazgató előrelátó gondoskodása nyomán – került több mint 20 000 darab üvegnegatív a makói múzeumba. A működését 1936-ban befejező Homonnai fotóműterem anyagai voltak az eredeti dobozokban megőrzött üvegnegatívek. Az akkori szűkös és mostoha körülmények között működő múzeum a hatalmas anyagot elraktározta és jobb időkre várva csöndben őrizte. A jobb időkre igen csak várni kellett.

1994-ben végzős főiskolásként egy fiatal makói grafikus, Szűcs Tibor kopogtatott az intézmény ajtaján. A beszélgetés során kiderült, hogy nagyon érdeklik a legújabb grafikai technikák és kimondottan a fotózás. Éreztem, itt az az ember, aki tud valamit kezdeni az üvegnegatívjainkkal. (A makói múzeumnak sem fotósa, sem fotóműterme soha nem volt, nincs és ...).

Szűcs Tibor remegő kezekkel kezdte bontogatni a dobozokat. Egymás után fújta le a félvszázados port a negatívról és mind csillogóbb szemmel nézte a lemezeket. Az anyag megfogta és nem is eresztette el többé. Az első pályázatot már néhány hét múlva beadtuk, s mikor megjött a kedvező válasz, elkezdődött a munka. Kialakítottunk egy sötétkamrát, Tibor beszerzett egy korabeli kontakt másolót, mellyel ismét pozitív képeket kapott. A negatívok lenvő számkok alapján rendezett dobozokból – köszönet érte a mindezt sok évvel ezelőtt elvégző dr. Kapus Istvánné Gizikének – megpróbálta a legjellegzetesebb, legfontosabb, legértékesebb képeket kiválogatni és újra előhívni. Hosszú hónapok munkája nyomán – hiszen közben Pesten be kellett fejezni a főiskolát – lassan kialakult egy közel 4000 képből álló áttekintő válogatás a fotóanyagból. Nem elégedtünk meg mindezzel, hanem közönség elé is kívántuk tární az anyagot. Az első kiállítás Miskolcon volt – hála Bán András baráti segítségének – majd Budapest és végül 1997-ben Makó következett. Míg a korábbi helyszíneken 30-50 kép szerepelt, Makón mind a 4000 képet kiraktuk. (130-at a falra, a többi hatalmas lapozható albumokban asztalokra.) Reméltük, hogy sokan eljönnek és végiglapozva a gyűjteményt családtagjaira, társaikra ismernek és így segítik a személyek, helyszínek és időpontok beazonosítását. (Minderre azért volt szükség,

József Attila és Etelka (Homonnai Nándor felvétele, 1923) – Attila and Etelka József, photograph by Nándor Homonnai, 1923

mert a műterem regiszterkönyve nem került be a múzeumba, s azóta is lappang, vagy megsemmisült). Így is történt. Sokan nem csak megadták az általuk felismert személyek adatait, de behozták a meglévő eredeti képeket is. A kiállítás nyomán úgy tűnt alig van olyan makói család, akinél ne lenne Homonnai felvétel.

A kiállítás újabb lendületet adott a kutatásnak és kezdett kijegecesedni a következő feladat: könyvben közzétenni a gyűjtemény legszebb darabjait és mellette bemutatni a műterem történetét, a város életében betöltött szerepét és fotótörténeti jelentőségét.

Szűcs Tibornak itt már Kincses Károly, a kecskeméti fotómúzeum agilis igazgatója segített, aki múzeuma fotótörténeti sorozatába illesztette be e kötetet. Az 1998 decemberére megszületett könyvben Szabó Magdolna a fényképész család pályáivét rajzolja meg, Szűcs Tibor Homonnai Nándor fényképészeti törekvéseiről, mesterségbeli tudásáról, eredményeiről ír, Bán András egy híres makói család – a Diósszilágyiak – fényképeim keresztül mutatja be a város történetének egy szeletét. A tanulmányokat széles válogatás zárja, mely meggyőzően villantja fel a Homonnai műterem magas színvonalú munkáját. ■

The Homonnai Collection Two Makó Histories

Following his marriage, Transylvanian photographer Nándor Homonnai moved to Makó in 1904. In just a few years he became the town's best photographer, taking pictures of every important event and personage. He died in 1927, and his legacy of 20,000 glass negatives was passed to the Makó Museum in the 1950s. In 1994 Tibor Szűcs made a selection of 4,000 pictures. Several exhibitions have been created from this great treasury, and in 1998 the Kecskemét Photo Museum published an album of the photographs.

Espersit-ház

Irodalmi kiállítóhely

Tóth Ferenc

Vidéki városaink között alig akad még egy, amely olyan gazdag irodalmi hagyományokkal rendelkezne, mint Makó. Korunkra többeket már csak az irodalomtörténet tart számon. Így Dobsa Lajost, akinek a XIX. század második felében tucatnyi színművét mutatta be a Nemzeti Színház; Makai Emilt, a Hét köréhez tartozó költőt, műfordítót; Cserkó Papp Józsefet, a Dante-fordítót; Szirbik Antalt, a magyar Rabin-dranath Tagorét, akit 1943-ban Nobel-díjra ajánlottak stb. Persze sok ismert személy is akad: Tömörkény István három évig a makói al-gimnázium növendéke, Juhász Gyula 1913–17-ben a makói gimnázium tanára, Móra Ferencet mély baráti szálak kötik ide, József Attila a gimnázium felső osztályait itt végzi; az élők közül a Kossuth-díjas Lator László szellemi szülővárosának Makót tekinti. Az egyházi irodalom tagjai közül Szikszai György az itteni reformátusságnak legnagyobb alakja volt, ezzé emelte városunkban írt, száz kiadást megért Keresztényi tanítások és imádságok c. könyve. A Maros-parti városban született hazánk első irodalmi mecénása, Marczibányi István. Ugyancsak makói szülők gyermeke Pulitzer József sajtókirály. A magyar irodalmi szociológia markáns alkotása Erdei Ferenc Parasztok c. műve.

Makó irodalmi hagyányaiból kiemelkednek az 1920-as évek, amikor *Espersit János* vonzaskörében virágba szókkent a város irodalmi élete. Lakása ekkoriban a Dél-Alföld egyik fontos szellemi központja lett. Ekkor nevezte József Attila Makót „Maros-menti Konstantinápoly”-nak. A baráti körnek sok kiváló alakja volt: Diósszilágyi Sámuel főorvos, Könyves Kolonics József és Kiss Károly ügyvéd, Kesztnér Zoltán mérnök, Fried Ármin fogorvos és mások. József Attila a makói öreg barátok közül Espersitnél lakott legtovább. Juhász Gyula is az 1920-as években itt szállt meg. Az épületről így vallott: „A Músa áldja ezt a szép lakot, Hol napjaim dús öröme’ folytat...”

Az 1970-es évek második felében megüresedőben volt a ház, ekkor a város irodalmi múzeum céljára megvásárolta és a följújtották. A helyreállítást az eredeti tervrajz alapján végezték. Mivel a múzeum nem csupán kiállítóhelynek tekintette az épületet, nagyobb tárgygyűjtés kezdődött. Ekkoriban lezárulóban volt már a József Attila relikviák gyűjtése, mégis, jó lelet-együttesekre sikerült szert tenni. Mindenek előtt három, József Attila által is használt bú-

tort, Espersit festményeit, dedikált versesköteteket és mintegy nyolcvan verskéziratot. Egyértelművé vált, hogy ebben az épületben nem Makó irodalmi múltját tárjuk a közönség elé, hanem a ház szellemét, a genius locit igyekszünk föltárni, vagyis a város irodalmi életnek azt a szakaszát, amely az épülethez kötődik.

A kiállítás a főépület öt helyiségében kapott helyet. Az első helyiség Ady szavaival: „hősi bajnok” címet kapta. József Attila öreg barátaai ugyanis valamennyien Kossuth-pártiak és polgári demokraták voltak. Rendíthetetlen harcosai voltak a köztársasági eszmének. Az Országos Köztársasági Párt alelnöke Espersit volt. Az egyik közgyűlést 1913. április 14-én, a debreceni trónfosztás évfordulóján Espersit lakásán tartották. A rendőrség behatolt az épületbe, föl-oszlatta a gyűlést, és többeket letartóztatott. A brutális beavatkozás országos fölháborodást váltott ki, Ady Csillagos vén csatalovak c. versében Makót hősi bajnoknak nevezte. Még abban az évben megalkották a királyság védelmére az 1913. XXXIV. törvénycíkket. A makói közgyűlés rendezőit – köztük Espersitet – tizenöt napi fogházra és 200 korona pénzbírságra ítélték. Ez a terem a korabeli Makó művészeti életét is fölvilantja. Espersit kezdeményezésére Rudnay Gyula növendékei három nyarat töltenek itt. Innen indul művészi pályája Barcsay Jenőnek, Vén Emilnek, Istokovics Kálmánnak és másoknak. Élénk színházi élet is zajlott akkoriban Makón. A Hollósy Kornélia Színházban évi 100–150 előadást tartottak. A hangversenyélet különösen magas szintű volt. Az egyik alkalommal Bartók Béla is fölépelt.

A második szoba, a meghitt kultúrbarlang, korabeli bútorokkal és festményekkel berendezve a korabeli hangulatot idézi. Juhász Gyula így nyilatkozott erről: „*Ennél szebb, hangulatosabb, munkára, alkotásra serkentőbb lakást még nem láttam. Dolgozószobáját engedte át nekem, és ebben a meghitt kultúrbarlangban írtam meg legtöbb dolgomat, kisregényemet, egyfelvonásosomat, novellákat és sok-sok verset.*” A falak tele voltak festményekkel, a könyvespolcok pedig roskadoztak a könyvektől.

Juhász Gyula, Móra Ferenc, Espersit János, József Attila, Réthy Ödön és Vertán Endre (Homonnai Nándor felvétele. Makó, 1924) – Photograph by Nándor Homonnai, Makó, 1924

Ezekből merített ihletet Juhász Gyula, és olykor borús hangulatát is felelte.

A harmadik helyiség *Juhász Gyula és Móra Ferenc* makói kötődését mutatja be. Külön vitrinben kap helyet Juhász Gyula itteni tanáréveinek emléke. Kinagyítva szerepel Juhász Gyula Espersit Jánosnak (mai címe: Első szabad ének) verskézírata; a polgári forradalom győzelmekor így vallott barátjának: „Ma neked zengem az első szabad éneket”.

A szoba végfalán került elhelyezésre Kocsis Imre makói művész Espersit emlékéfal c. három részes kompozíciója, amely a baráti kör szépről való álmódosását, forradalmiságát, közösségi gondolkodását fejezi ki.

A negyedik és ötödik helyiség *József Attila* makói éveit villantja föl: a gimnáziumot, az internátust, a tanárait, barátait, műzsáit és költői indulását. Láthatók legismertebb makói verseinek kéziratjai: A megfáradt ember, Elköszönő szelíd szavak. A kiszombori nyarat idézi a Kukorica föld. Első versesköte is látható: a Szépség koldusa, amelyhez Juhász Gyula írt előszót: „Emberek, magyarok, íme a költő, aki elindul, magasba és mélybe: József Attila, szeressétek és fogjátok pártját neki...”

Az alsó épület korabeli bútorokkal van berendezve: az egyik Kesztnér Zoltánéval, a másik Könyves Kolonics-félel. (Ez utóbbiból két példány készült, Espersitéké elpusztult, Kolonicsé fennmaradt.) Ebben az alsó lakásban lakott József Attilán kívül Juhász Gyula, Barcsay Jenő, Vén Emil és mások. József Attila odaköltözését Espersit így idézte föl: „Befészkelte magát nálam. Az udvarban két különálló szobám volt, s oda húzódott. Éjjeli bagoly volt. Nappal néha délután négy óráig is aludt, s éjszaka verseket csinált. Volt, hogy egész éjjel fent ült nálam a szobában, rakta a tüzet és skandálta a verseket”.

Az irodalmi múzeumot Espersit János születésének századik évfordulóján, 1979. január 18-án avatták föl. Bálint Sándor az építők naplójába ezt írta: „Az Espersit-ház felújítása igazán iparművészeti remekelés. Elsősorban nemes egyszerűségével ragad meg. Nem akar feltűnni, versenyezni a gyűjtemény értékével, de méltó keretbe foglalja. Így együtt: az Espersit-hagyaték meg új környezete különös tanulság és gyönyörűség, egy magyar kisváros európai rangú látványossága.“ ■

Juhász Gyula, Móra Ferenc, Réthy Ödön Makón (Homonnai Nándor felvétele, 1924) – Photograph by Nándor Homonnai, Makó, 1924

The Espersit House. Literary Gallery

In the first half of the century Makó boasted a thriving literary life. It was centred around János Espersit's house, which hosted several famous poets: e.g. Gyula Juhász and Attila József. The building became a literary exhibition gallery in 1979; one-time Makó literary life is recreated in five rooms furnished with period furniture, and visitors can also view works, manuscripts and volumes of local interest created by poets and artists.

Szentesi múzsák új menedékei

Rózsa Gábor

Péter-Pál Polgárház Múzeum

A Petőfi utca és Iskola utca sarkán álló „L” alakú földszintes téglapépület az egykori Úri utca rangos polgárházainak legszebb, műemléki elvárással megmentett objektuma. Csereképpen került múzeumi kezelésbe 1983-ban az egykori „Untermüller” nyomdából lett vályogház. Csalátlány Gábor régi „vármegyei” múzeuma helyett. (1986-ban lebontották, helyén panelház áll.)

A „Péter-ház” (Petőfi u. 9) két utcára kikönyöklő homlokzata 5+8 tagozatú, toszkán oszloppilaszterekkel tagolt, fent nyílas, lent falerás díszű kovácsolt vas ablakrácsai klasszicizáló hatásra utalnak. András-keresztes könyöklők, elmés „legényszöktető” kisablaka, szziromdíszes zászlótartója romantikus beütést mutatnak. Egyik legelső téglaházunk (1830 k.).

Eredetileg a város kegyurai, a Károlyi grófok messziről idetelepített tisztartója lakhatott benne. Egy rövid ideig Petőfi zord apósa, Szendrey Ignác is eltöltött benne egy telet, mint a mágócsi birtok főinspektora (1851). Itt ringott pár hónapig a Petőfi Zoltánka bölcsője is, mely a gyűjtemény kuriózuma.

Az épület Úri utcai frontja alá van pincézve. Az uradalmi gazdatisztek félteni való javadalmát, a bordézmát tárolták benne. Helyben égetett téglából rakott donga-boltozata, pincebokjai az Alföldön nagyon ritkák. A műemléki felújítás példamutatóan hangsúlyozta is a tiszta téglaeépítkezés elemeit.

Az örökváltsággal polgári rangra vergődött város (1836-61) Czukermann Ignác feltörekvő zsidó borkereskedőnek 1870 körül adta el az előkelő telket. Ő pedig még abban az évben sarokházzá bővítette az épületet, melyet Hilda le-

ánya hozományaként dr. Polláczek Albert felső-óri ügyvédre, az okosan vagyonosodó vejére íratott. A házasságból három fiú született. Ernő az édesapja patvaros jogász mesterségét, Zoltán a híres bécsi fogász professzor nagybácsi, Károlyi Mór tudományát, Pál Ottokár pedig a gyógyszerész-orvos hivatást választotta. A házi rendelőjét 1920-tól egész az ötvenes évek ellehetetlenüléséig tartotta fenn. Később körzeti orvosi rendelő lett.

A család még 1904-ben kitért az igaz hitből. Teátrálsan, éppen június 29-én, Péter Pál napján vették föl a Péter családnevet. „Kősziklára épített” Poláczek Albert, mert családja gyakorló, igaz hívó római katolikus lett. A fiúkat hazafián nevelték, a Nagy Háborúban mindhárom harctéri szolgálatot is teljesíttek. A családi otthont – rendhagyó módon – a legkisebb, gyógyszerész-orvos fiú örökölte: Péter Pál Ottokár. (Ritka bérmanevét Prohászka Ottokár után kapta, aki őt keresztelte.)

Életvitelüket a kor nemes polgári erkölcs és művészetkedvelő szokásai határozták meg. A ház nyitott volt a távoli rokonok, szakmai barátok, és alkalmi művész vendégek előtt.

A zene aktív szeretete nyomta rá bélyegét még a belső berendezésre is. Hetente volt a szalonban „házimuzsika”, amit a nagybedlővel összenyitható szalonban két zongora (közülük az egyik ún. egyesenes híros fatökés) szolgált ki.

Bútoraik értéke a hatvanas években alig fedezte volna a Szentes-Győr szállítás költségeit. Nem is fért volna az új lakásba, ezért egyszerűen idehagyták nevetséges kártalanítási összeg fejében. De itt maradt a család sok festménye,

Koncz Margit grafikája, 1997

fotográfiája, dísztárgyaik (üvegek és porcelánok), szőnyegek, függönyök, és még személyi ruházatukból is a divatja múlt „ósdia”. A helyben megmaradt kottatárak a város egyik leggazdagabb gyűjteménye. A család szokása volt, hogy rendszeres téli-nyári európai túrájukról partitúrákat és kétézer vagy kétezongorás „Klavier Auszug”-okat vásároltak és hoztak haza a rangos kiadóktól. Az akkoriban divatos sláger-kottákat pedig évente kötetbe fűzték...

De megmaradtak a fiúk mese- és tankönyvei, füzetek, valamint a jogi-és orvosi szakkönyvtárak is. Egy kevés misszilis anyag – főként európai anizok alapján listázhatóak külföldi útjaik és élményeik is. Baráti körök is tetten érhető, kiváltképpen az unoka (dr. Péter Pál) 1940-től máig folytonos, immár több mint félszáz kötetre rúgó „amatőr” családi fotóalbumából. (Művészi szinten fényképezett, kiváltképpen értékesek a természetfotói.)

A ház pincéjében ideiglenes kiállító- és előadóterem van berendezve, melynek padlófűtéses megoldása még a ház megnyitása előtt is lehetővé teszi a közművelődési célú programok szerény lebonyolítását. Az előadótérben 30 ülőhely fér el a tölgyfából készített kecskelábú asztalok mellett. A kiállítóter pedig félszáz látogatót tud egyszerre befogadni. A „Péter pince” 1998-ban rangos rendezvényekre (pl. vadásztársasági kiállításra, építészeti tárlatra, helybeli grafikusok bemutatkozására, stb.) lett alkalmas. A pince kiállítási terve már az ezredfordulóig „betelt”. A város közönsége és kiváltképpen a közvetlen környékét öt iskolája múzeumi tanórák keretében is sűrűn látogatja. A kertben már többször tar-

tottak szabadkézi rajz órákat is, főként az épület-ornamentikák vázlatolásával.

A belső berendezést a borkereskedő Czukermann, valamint a Szepességből ide nősülő Pollatschek (1904-től „Péter”)–család világias polgári ízlése alapján a rokonsághoz tartozó csongrádi Tasnády- és a fábiáni Károlyi- valamint a helybéli Piti- és Pataki-családok bútorai határozták meg.

A polgárházi bemutatóhely az ezredforduló nevezetes napján, 2001. június 29-én, éppen Péter-Pálkor fog megnyílni a megyei közgyűlés és különböző pályázatok anyagi támogatása révén. Egy tökéletesen berendezett orvosi rendelő és lakás, mint kiállítóhelyiség éppen a kettős funkciója révén „kényes” muzeológiai gondokkal is jár. Meg kell oldani a látogatók útvonalának biztosítását, ennek érdekében pedig minimálni kell a létszámukat. Az optimális 5-10 főt szobáról szobára tudja kísérni egy vezető. Terelő futószőnyeget és a látványt nem romboló zsinór-korlátot terveztünk. De mivel az ördög nem alszik, a bútorokon bemutatott tárgyak különleges védelmét is meg kell oldani szobáról szobára. (Rögzítéssel, üvegburával, vitrinrel, stb.)

A nyitott verandán, mindjárt a pincegádor mellett tablón tudjuk bemutatni a szentesi polgárházak előtörténetét.

Az orvosi városban ruhatárat és az alkalmi kiadványaink polcait rendezzük be.

A nagyebédlő (sokablakos óriási sarokszoba) tárgyai a családi ünnepre terített asztalt, és annak környezetét mutatják be.

A szalonban csak a zongora, egy díszes tükör és biedermeier ülőbútorok lesznek, ide kerül a mágocsi vadász szekrénybe a diatár, a sublótba a textilgyűjtemény, itt lesz a kottatár és egy szerény hangszergyűjtemény.

A szülői háló késői rokokó aranyozott vajszínű bútorzata kiegészül az öltöző tükör piperekészletével, szőfája és gyermekfürösztő sarka a századelő szépítő szereivel.

A gyermekszoba az iskolás gyermekek tárgyait mutatja be játékokkal és a házilecke készítésének attribútumaival. A szekrények a fotótárat és a szomszédos iroda miatt a helytörténeti irattárat rejtik.

A látogatók a zárt verandán keresztül távoznak, ahol családörténeti tablók is ismerkedhetnek a már bejárt ház egykori lakóival. Az udvarra kilépőt díszkert látványa fogadja, a ház déli falán XVIII–XIX. századi napórák tanulmányozhatók (verőfényben, „működés” közben), és előttük, a kis konyhakert mellett lehet hátrasétálni a történeti kőtár megtekintésére. Ide a városi temetők sírköveiből, a város hírességeinek lekerült emléktábláiból, a szentesi téglagyárak befalazott bélyeges termékeiből, és a régi műzeumépület színes majolika-díszéből készülnek muráliák. Kiegészítésül az elbontott polgári- és középületek barnítva nagyított fényképe-

iből kerül válogatás. Utcanév- és házszámablak rekonstrukciós sorát a szétvert szovjet obeliszkok óriási bronz csillagai és a restaurált figurális elemei fogják zárni. Így jelezzük a gyűjtőkörünk legfelső időhatárát. (Pedig van már úttörő és munkásör gyűjteményünk is !)

A mellékhomlokzaton húzódó Iskola utca felújítása, és hagyományörző sétáló utcává alakításának tervei most készülnek. Az épület és az utca képe esztétikai nevelő hatással lehet a rajta naponta átsétáló kb. kétezer kisdíákra. A harmadik évezred első Péter-Pál napjára a még hiányzó közművesítés és korhű burkolat, valamint hagyományos világítótestek és homlokzati csinosítások után itt kerül bemutatásra a múlt századi palló járda, a *palines* is. Az épület körül hamarosan eltölthetjük a hagyományos gömbakácokat is, melyeket a múzeumi firmánkra Koncz Margit grafikusunk „megelőlegezett” számunkra.

Fridrich János fényirdája: „Atelier” 1905.

Napfény-fotográfiai műtermét az edelényi születésű fényíró mester 1905-ben építette fel az egykori „Görög Udvar”-ban, a szentesi magyar

„Tiborc” (Fridrich-fotó, 1930) – Photograph by Fridrich

ortodox kistemplom háta mögött. Miskolci tanonc-, kassai és szombathelyi vándorévek után a Hertzl (Hegedűs)-féle piactéri műteremben lett fotográfus segéd, majd mestere halála után azt vezette tovább „Hegedűs utóda”-ként. Jó közepes amatőr szinten rajzolt és festegetett is. Beállításai mindig „festőiek” maradtak...

Kosztá József és Lakos János Pál festőművészeknek amolyan házifényképészévé lett, s mint ilyen nagyon közel került a Kecskeméti Művésztelepet alapító Révész Imréhez és tanítványaihoz. Műtermének vendégei közt Rudnay Gyulát, a vásárhelyi festők közül Tornyai Jánost és Endre Bélát említhetjük. Szentesen neki volt

legjobb érzéke a művészetek tiszteletére és megbecsültetésére. Kiváló szeme volt a helyi szobrászok, Koncz Antal és Örkényi Strasser István munkáinak fotográfiai szintű elismertetéséhez.

Műtermében a város művészei és amatőrjei rendszeresen összegyűltek. Az 1908. évi kamaratárlatát Joó Béla festőművésznek rendezte. Ezt ábrázolja a műterem főfalán lévő ósfotográfiból nagyított fotó-poszter.

A villanyvilágítás kezdete előtt fényudvaros műtermében kiváló minőségű zsáner- és csoportképeket készített. Laboratóriuma is az udvarról tükörrel belőtt, ablakában óriási kondenzor-lencsékkel párhuzamosított fénynyalábbal működött. Alapszerszáma egy 90 cm képátmérőjű, egvedi iparművészeti álló fakamera és egy ezzel konform falifaprojektor volt. A felvételező objektívet áthelyezve a nagyítóba, a képalkotás tárgy/kép fényútjának torzításait így küszöbölhette ki.

Óriási fakameráját szekérre rakva még a századforduló előtt készített szabadtéri felvételeket, melyeket több bázisú (sztereo) felvételezési technikával akár mérőképeknek is tekinthetnének. A megrendelők kérésére anilin festékkel színezett óriási tájképeket (poszterokat) is „festett”. A szentesi nép ezeket nevezte „föstmény”-nek, és a jómódúak mind tőle rendelték azokat.

1880-tól gyűjtötte a magyar és idegen nyelvű fotográfiai irodalmat. Szakkönyvtára 450 kötetből áll, képzőművészeti köteteit a családi hagyatékok őrzik. Majd minden fotóművészeti eljárást kipróbált, de különösen a grafikai hatású képmódosító eljárásokat és a különböző alapú nyomtatásokat kedvelte. (Dolgozott kőre, fémre és selymvászonra is.) Papírképeinek műves kereteit (passpartous) is maga préselte. Gép- és műszerparkját folyamatosan modernizálta, a villanó magnézium, majd a villanyfény bevezetése után is inkább a természetes szórt fényrel, annak derítésével operált. A hosszabb megvilágítások miatt alkalmazott vas fej- és kéztámasztó állványai, tükrös retus-asztalai, napfény-másoló fakeretei, képfelület-módosító „szatináló” hengerei, és teljes laborfelszerelése képezik az ipartörténeti bemutatóhely berendezését.

Modern kézi kameráival mindig jelen volt a város nagy eseményein. Rendszeresen fényképezett a piacokon, iskolákban, esküvőkön templomokban is. Megörökítette a város jellegzetes középületeit, de a tanyák világát is. Még a cigánysorra is szívesen járt, ahonnan a festőművész barátoknak hozott előfényképeket egy-egy beállított, vagy ellesett jelenetről. A szentesi Koszta József valamennyi festményét üveglemez-negatívra rögzítette. Néprajzi felvételei között páratlan értékűek is akadnak. A műterem falán ezekből láthatunk mozaikfalakat.

Mindhárom leányát fotográfusnak tanította. Tanoncéveik után a segédei, majd halálával az

utódai, szerszámainak megőrzői, művészetének követői lettek: Massányiné, Erzsébet apja műtermében folytatta a fotós ipart 1985-ig, majd a közbenjárásunkra 1989-ben a Megyei Közgvlésnek ajánlotta föl azt. Rágyánszkyne, a mester középső, Katalin leánya a Horváth Mihály utcában rendezett be önálló műtermet, melyben több atyai örökű tárgyat őrzött meg. Legkisebb leánya Ida, Tokácsli Lajos festőművész felesége pedig több pótolhatatlan értékű családi relikviát és mesterségbeli dokumentumot adományozott a múzeumnak. Jó emlékezetének köszönhetően ma is tudunk gyűjteni a mester módszereiről, és műkedvelő baráti köréről is hiteles adatokat.

A tárgyak között kb. 20 db felvevő kamera, 15 db másoló és nagyító gép, stabil retus-asztalok, mobil dobozok, különleges lámpák, és korabeli laboratóriumi berendezések is vannak eredeti bútorok környezetében. A gyűjteményt jótékonyan egészíti ki a Horváth Mihály Gimnázium fizika- és kémia-szertárának néhány Calderoni-féle ívfényes projektora, dianézója és

filmvetítője, valamint a régi rajz-szertár művészettörténeti képanyaga.

A fényirda belépő előterében Massányiné tanítványa, Szabóné, Remszó Erzsébet (Böbe-Foto) működteti fotómunka-felvevő- és árusító video-boltját, és szerződésünk szerint biztosítja a gyűjtemény megtekintését, melyet audiovizuális segédletekkel is támogat. A műterem mögött toldalékképpen hozzá épített kiszolgáló raktár és fotótár működik, amelybe patrióták ajándékai és alkalmi vásárlások révén folyamatosan gyűlik a Fridrich-fotó pozitív-anyag. Eddig összesen kb. 2000 darab üveg-, 18 ezer sikkfilm, és 1500 különböző méretű és árnyalatú papírkép reprezentálja a rögzített pillanatokot, ami vizuális néprajzi- és várostörténeti, valamint a helyi amatőr művészet történetének „aranybányája”.

Folyamatos feldolgozását és az emlékhely szakmai felügyeletét a Péter Pál Polgárházban működő Helytörténeti Gyűjtemény vezetője látja el. Az egész a Csongrád Megyei Múzeumi Szervezet felügyelete és igazgatása alá tartozik.

Juhász Márta főépítész tervei szerint a napfényudvar felől egy sétáló tér épül, melynek tervezett mobil-műtárgya egy napóra lesz acéltükrökkel. Minden kerek napfényes órában bebetűznek majd a kis laboratórium ablakán. Így jelzik az egyre múló Időt, s közben hirdetik a vidék egyetlen épségben rekonstruált fényirdája nagyszerűségét, az utókornak megmentett teljességével. ■

Lásd még a színes betélap 4. oldalán
See also colour page 4.

New Refuges for the Szentes Muses

Two new collections were added to the Koszta József Museum in 1997: the "Péter Pál" bourgeois house which now houses the museum's local history (modern) collection, and an old photographer's daylight studio with fully operative equipment (János Fridrich light apparatus).

Alföldi Galéria

Dömötör János

Hódmezővásárhely azon kevés magyar városok egyike, amelynek gazdag a századforduló körül kibontakozott képzőművészeti múltja és jelentős, karakteres mai művészeti élete is. Az első virágkort Tornyai János, Endre Béla, Rudnay Gyula festő-, Pásztor János, Kallós Ede, Rubletzky Géza szobrászművészek neve és alkotó munkája fémjelzi.

Az ötvenes években kezdődött a művészeti élet máig tartó felvirágzása. Ehhez a korszakhoz kapcsolódik Kohán György, Csohány Kálmán, Kurucz D. István, Németh József, Kajári Gyula, Szabó Iván tevékenysége, hogy csak a sajnós már lezárt életműveket említsen. Az itteni műhely változatos tevékenységét jellemzi, hogy az 1998-ban megnyílt 45. Vásárhelyi Őszi Tárlatnak több, mint száz „törzsgárda” tagja van. Köztük olyan rendszeres helyi kiállítók, mint Szalay Ferenc, Fejér Csaba, Fodor József, Fülöp Erzsébet és budapesti rendszeres résztvevő művészek, mint Patay László, Szurcsik János, Vecsési Sándor, Nagy Sándor.

Ennek a jelentős múltnak és gazdag jelennek az alkotásai jórészt raktárak mélyén, a művészetszerető közönségtől elzárva pihentek. Csak egy Tornyai – Medgyessy válogatás volt látható, amolyan megtúrt, de nem szeretett al-

bérlőként a Petőfi Sándor Művelődési Központ II. emeleti termében.

A hetvenes évek elején Tarnai László építőművész elkészítette az Alföldi Galéria létesítményének tervét. A szaporodó gazdasági problémák miatt a galéria ügye elég reménytelenné vált. Felszabadult azonban Vásárhelyen az ún. Ó-Gimnázium épületének emeleti része. A város vezetés felvetette annak gondolatát, hogy több ütemben az említett épületben valósuljon meg a Galéria. Ennek megfelelően Tarnai László most már a 900 négyzetméteres emeleti rész galéria céljára történő átalakítására új tervet készített, és 1985. szeptember 30-án, mint a Tornyai János Múzeum fiiláléja megnyílt az Alföldi Galéria.

A hasznos terület kétharmadát az Alföldön a XIX. század közepétől 1945-ig létrejött, a tájat, a benne munkálkodó embert és környezetét megjelenítő művészeti alkotásokat helyeztek el.

Pásztor János: Búcsúzkodás – Farewell

Ezen kívül egy nagyobb helyiségben a Tóth Menyhért festőművész özevgye által adományozott 46 mű, két kisebb teremben pedig Szabó Iván szobrászművész által ajándékozott plasztikák, illetve az 1984-ben előkerült 718 db-os Tornyai festmény-lelet válogatása látható.

A tárlatot teljesebbé és arányosabbá teszik a Magyar Nemzeti Galéria, a Móra Ferenc Múzeum és a Koszta József Múzeum tartós letétben lévő képzőművészeti alkotásai.

Az Alföldi Galéria homlokzata – Facade of the Alföld Gallery

A kiállítás a folyosón elhelyezett Medgyessy terrakottákkal indul. A jeles szobrászművészt több szál is fűzte Vásárhelyhez: a tízes években dolgozott a Művészek Majolika és Agyagipari Telepén, a 20-as években itt tartózkodása alatt több portrét készített helyi polgárokról, és első kiállítója, valamint kitüntetettje volt a Vásárhelyi Őszi Tárlatnak is. 1955-ben 30 terrakottáját a múzeumnak adományozta. Ezekből látható 12 a Galéria folyosóján. Köztük megtalálható a Déri Múzeum előtt álló Régészet egy-egy méretű feje. Az ugyanott álló Móricz Zsigmond szobor kispasztikai változata is szerepel a kiállításban. Nem nélkülözi azonban a kollekción a legismertebb, Medgyessy kispasztikát a Súról asszonyt sem. A Debreceni Vénusz (Haját fonó nő) mészkőbe faragottan a városi strandon áll, kiállításunkban terrakotta kispasztikai változata látható.

A folyosóról az állandó kiállítás első termébe érve a XIX. század második feléből származó festmények láthatók. A terem első festményeként Gosztonyi József művével találkozunk, aki a város első hívatásos, akadémiát végzett művésze volt. Molnár József műve még a műtermi festés jó példája, és érzékeljük a klasszicizmus hatásaként a „minden levél külön van megfestve” megjelenítési módját is. A plain air festés hatására Keleti Gusztáv már észreveszi, hogy a látványt, a színek értékét a párasság is befolyásolja. Lotz Károly ugyan elsősorban az Operaház freskója és a decens-erotikus aktok alkotójaként él a művészeti közvéleményben, itt azonban egy élettelen, zsánerekkel (Lópatkolás) van jelen. Révész Imre, aki egy ideig a Kecskeméti Művésztelep vezető mestere volt, kiállított Hazatérők-jén a templomból eltávozó család lelkiállapotának kifejezését értékelhetjük. Ligeti Antalt az Alföld térsége, pusztá

jellegre ragadta meg 1882-ben alkotott művén. A paraszti lét ünnepegyességét Nyilasy Sándor, a népszínmű szellemével rokonítható felfogást Pataki László festményei képviselik. A következő kabinetben az impresszionizmus hatása érzékelhető a szolnoki mesterek (Zemplényi, Zombori) munkáin.

Az ablak melletti falrészén művészettörténeti érdekesség a Vízfordó lány és a Kis Lili. Ezeket ugyanis az angol királyi udvar és arisztokrácia kedvelt, virtuóz portréfestője, László Fülöp alkotta, még akkor, amikor a századelőn a Plohn fotóműterem fényképszínező kisinas volt. Thorma János művének (Dózsa) a drámaiság, Spányi Béla tájképének az idillikus nyugalom a sajátja. A következő kabinetben a szolnoki művésztelep és az egyetemes magyar festészet kiemelkedő alkotójának Fényes Adolfnak az Öregasszonya az élettelenesen megoldott külső hasonlóságon túl dolgos múltat, karaktert, és aggodalmas jövőt is kifejez.

Egy termet a város szülöttének, Tornyai Jánosnak szenteltünk. Tájfestészetét a fekete-szivárványos, tragikus atmoszférájú Vihar, a robosztus erejű Gémeskút jól képviseli. Több jelentésű, de világos értelmű a pusztaságban összeesés előtt álló gebe, a címe szerinti Bús magyar sors – Önéletraaj. A társadalmi, emberi lét szuggesztív megjelenítése a Vacok. Élete nagy vállalkozása volt a paraszti lét drámai pillanatának az örökség körül kibontakozó konfliktusnak a kifejezése. A kiállításban néhány tanulmány környezetében látható a Nagy-Juss is. Pályája záró, szentendrei szakaszában már nem foglalkoztatta társadalmi kérdés, hanem e korszak fontos alkotásán, a Csokorkötőn immanens festői problémaként a belső fény hatása izgatta.

Pásztor János két bronz szobra jól egészíti ki a festményeket. Az apa és fia elválásának érzéletes, de egyben visszafogott lelkiállapotát tolmácsolja a Búcsúzkodás.

A következő teremben az alföldi realisták másik két meghatározó alkotójának műveivel találkozunk a tárlatlátogató. Etikában és művészeti magatartásban mindketten rokonok Tornyaival, megjelenítési módjuk azonban eltérő. Koszta József a kék-fehér-piros izzásban látatja a tájat, a házakat és a munkálkodó embert. Nagy István karakterérzékenységének és mélységének emberi azonosulásának remeke az Öreg cigány. Irizáló kontúros tájai tovább bővítik, gazdagítják Alföld-képünket. Endre Béla műveinek a líra, az otthonosság és a derű a jellemzői. Nem töltött hosszú időt az Alföldön Nagy Balog János, de kubisztikusan summázott mezei munkásai sajátosan szélesítik az alföldi festészet spektrumát.

A festészeti részt záró, negyedik termében a Vásárhelyen a századforduló idején több évet töltött Rudnay Gyula műveivel találkozunk a látogató. Ezek között van e korai korszakának két

műve (Vásárhelyi szoba, Két tehén) és későbbi, romantikus ihletésű műve is. Darvassy István és Iványi Grünvald Béla azonos témájú festményei, érzékeltetik az alkotói látás és megjelenítés eltérő voltát. Az előbbi monoton, szürke, nyomasztó környezetként jeleníti meg a putrit, utóbbinál pedig ugyanez színes, élénk forgatagként mutatkozik. A Szolnoki Művésztelepen is alkotó Szüle Péter szép, pergamen arcú Férfi portréja mellett, a szintén szolnoki ihletésű Vaszary-mű nyújt érzelmgazdagsága által élményt. A magyar expresszionizmus jelese, Frank Frigyes a két világháború között tíz nyáron át járt Mártélyra. Itteni élményeinek remekei a rendkívül mozgalmas enteriőrök. Aba Novák Vilmos Gyümölcszedőjének forma és színgazdagsága, a Hortobágyot kedvelő Bornemissza Tibor „archaikus ízű” természeti világ újabb élménnyel gazdagítja a látogatót.

Külön teremben találkozhatunk Tóth Menyhért 46 művével. Egy kisebb teremben a városhoz szintén több szállal (családi és szakmai) kötődött Szabó Iván szobrászművész fafaragásait, rézdomborműveit és ólomszobraikat állítottuk ki. Ezekben megjelennek a művész kedvelt motívumai (nő, madár, ló).

Szintén egy kisebb teremben mutatjuk be a sajtó által az évszázad képzőművészeti szenzációjának minősített, Tornyai János alkotta festményelet válogatását. A festmények Tornyai utolsó, bajai és szentendrei korszakában születtek, legtöbbjük kisméretű mű, tájkép, illetőleg enteriőr. Szinte kivétel nélkül frissek, eleve nek, élénk koloritúak.

A látogató jelenleg Pásztor János carrarai márvány aktjának és Izsó Miklós Búsuló juhász bronzának élményével távozik az Alföldi Galériából. Bízunk azonban abban, hogy néhány év elteltével, a földszinti termek berendezése után már a kortárs alföldi képzőművészek alkotásai jelentik majd a látogatók számára a záróélményt. ■

Lásd még a színes betétlap 2. oldalán
See also colour page 2.

Alföld Gallery

Twelve terracotta statues by Ferenc Medgyessy line the corridor. The first picture gallery contains works by József Gosztonyi, Pál Röhm, Gusztáv Keleti, Károly Lotz, Imre Révész, László Mednyánszky, Antal Ligeti, and Adolf Fényes. The next two rooms are solely dedicated to János Tornyai, including the paintings *Patrimony*, *The Storm*, *Sweep Well*, *The Melancholy Hungarian Fate*, and *Bouquet-Maker*. Works by József Koszta and István Nagy are included, as are Béla Endre's lyrical paintings. Visitors will find works by Gyula Rudnay, Béla Iványi Grünwald, Frigyes Frank, Vilmos Aba Novák, and János Vaszary in the last room.

Statues are primarily represented by János Pásztor's *Farewell* and *Zsuzsanna*, as well as Miklós Izsó's *Grieving Shepherd*. The works of Menyhért Tóth are set up in one room, and in another wooden and bronze reliefs by Iván Szabó are on display. A completely separate gallery has a selection of the great Tornyai painting find of 1984.

A Hódmezővásárhely-Kopáncsi Tanyamúzeum

Nagy Vera

A Kopáncsi Tanyamúzeum 1975-ben nyílt meg a Szeged-Hódmezővásárhely közötti műút mellett, az ország második tanyamúzeumaként. A kopáncsi terület a többi határrészhez képest később tanyásodott. A Tisza szabályozása teremtette meg a tanyás gazdálkodás feltételeit az 1850-es évektől. Kezdetben csak a magas fekvésű földhátakra építkeztek. 1887-ben átszakadt a kopáncsi vadvízek levezetésére szolgáló kistiszai csatorna zsilipje, aminek következtében több mint 200 tanya pusztult el. Valószínűleg a tanyamúzeum eredeti lakóháza is ezt követően épült, s az 1920-30-as években végzett átalakítások után nyerte el mai képét. Ezt a tipikus kisparszti tanyát Kovács Péter 1928-ban vásárolta meg Sándor fiának hat hold földdel együtt. A lakóház eredetileg csupán szoba-konyha beosztású volt, mellette istállóval és disznóóllal. Kovács Sándor a házat kamrával bővítette, az épület falait pedig magasabbra emelte. 1930-ban új, tágasabb istállót építtetett, melyben külön helység volt a marhák és a lovak számára. Az épület egyik végéhez polyvás került, a másik végéhez kocsi-szín, hátul pedig nyári szín húzódtott, a fal mellett jászollal. Az apától örökölt gabonataroló hombárt a városi háztól két lóval, e célra készült kocsin hízták ki a tanyára. A deszkából ácsolt és téglalábazatra állított hombár széles körben elterjedt volt Vásárhelyen. Az 1930-as években készült a lécvázaz góré, amely 200 mázsa kukorica befogadására alkalmas.

Az istálló melletti szín alatt állt az igáskocsi és a szán, melyek a közlekedés, a várossal való kapcsolattartás fontos eszközei. Itt kaptak

Konyha a tanyamúzeumban – Kitchen in the farm museum

helyet a földművelés nagy eszközei: az eke, borona, szelelőrosta. A vontatókocsi vagy boldnkocsi, mely a learatott kötetlen gabona szállítására szolgált, a polyvásban áll a favi-lákkal, gereblyékkel és a szecs-kavágoval együtt. A tanyaudvar közepén gémeskút áll, a tanyát akác- és diófák veszik körül.

A lakóház berendezése az 1920-30-as évek kisparsztságának tárgyi világát tükrözi. A szoba még a hagyományos sarkos elrendezést követi. Az ajtó melletti sarokban található a boglyakemence, melynek rongypokróccal letakart padkája téli esteiken a kisebb munkák – főnás, kukoricamorzsolás, varrás – színtere. A kemencével átelleni sarokban áll a sarokpad, szögletében a vesszőből fonott kenyérkosárral, előtte az asztal. A pad fölötti falon kaptak helyet a családi fényképek, katonaképek. A hátsó falnál sorakoztak az ágyak, előttük pedig a barkácsoló parasztemberek által készített fonott ülésű lécvázaz székek. A hímzett terítővel letakart sublódón petróleumlámpa, cserép dohánytartó, borotválkozótükör, bögrék és fin-dzsák láthatóak. Az ajtó mögött van a vacok. Ezt a kezdetleges fekvőhelyet négy, földbe ásott karóra deszkából barkácsolták, a ráhelyezett szalmazsákot rossz subával, rongypokróccal takarták le. A vacok csak az ebéd utáni rövid pihenésre szolgált.

A konyha rakott tűzhelye rekonstrukció, ennek füstjét a kemence szájához épített kamin-kemény vezette el. A konyha legértékesebb bútordarabja az eredeti berendezéshez tartozó kétajtós festett almárium, melynek felső polcain a tányérok, bögrék, alul a kanták kaptak helyet. Az egyszerű kivitelezésű konyhaszekerényt feltehetően házilag készítették. Festése az asztalosbútorok utánzata, mely edényből kinövő virágtövet ábrázol. K. Csilléry Klára szerint az almárium a XIX. század második felében készülhetett, díszítését ügyesebb kezű háziasszony festhette.

A háztartás fontos, de nem minden nap használatos tárgyait a kamrában őrizték. Vászonzsónok, lekvárosszilkék, kabaktökből készült tárolóedények sorakoznak a polcokon, de megtalálható itt a gyékényből font fedeles tojástartó, a disznóvágáskor használt húsvágó tőke, hurkatöltő, rézüst. Itt tárolták a kenyérsütés eszközeit: a sütőteknőt, a széklábat, a körösztfát, szakajtókat. A mennyezeten szalonnatartó rács lóg, valamint a piacra járást szolgáló garabolyok, kenderzsákok és a gazda ünneplő csizmája. A falon kapott helyet a tar-

honyarosta és a kerek réztepsi, amit szombatonként lepénysütéshez vettek elő.

A tanya utolsó lakója, özv. Kovács Sándorné 1974-ben költözött be a városba, átadva a tanyát a múzeumnak, mely emléket állít az ország mezőgazdasági termelésében nagy szerepet játszó vásárhelyi parasztságnak. ■

Irodalom

K. Csilléry Klára: Bútorművéség. In: Csongrád megye népművészete. Budapest, 1990. 105–154.

Juhász Antal: Hódmezővásárhely. Kopáncsi tanyamúzeum. Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára 154.

Tálas István: Gondolatok a Hódmezővásárhely-Kopáncsi Tanyamúzeum felavatásakor. In: Néprajzi tanulmányok, írások I. Budapest, 1979–80. 513–515.

The Hódmezővásárhely-Kopáncs Farm Museum

The Kopáncsi Farm Museum opened in 1975 on the Szeged-Hódmezővásárhely road, becoming the country's second farm museum. The farmhouse was built at the end of the last century, originally divided between living room-kitchen, but extended at the beginning of the century with a pantry. New stables were built in 1930. Around this time a granary and corn pen were installed in the courtyard. Larger agricultural implements and carts are stored in the barn next to the stables. Household furnishings reflect the world of the smallholder from the 1920-30s. The oven is on the corner next to the door facing a bench and table. Typical kitchen items include the fireplace and painted cupboard dating from the mid 19th century. The milk churn, bread baking items and other infrequently used household implements are stored in the pantry.

The lifestyle that was lost in the towns at the beginning of the 20th century continued to be preserved on the farms. This is why the farm-museum is the right place to capture and preserve the one-time characteristic Great Plain peasant way of life.

Nálunk a gyerekek kérdeznek...

Múzeumpedagógiai munka a szegedi Móra Ferenc Múzeumban 1978–1998

Lipták Mária

1999 tavaszán „nagyszabású” kiállítást rendeztünk a Móra Ferenc Múzeum emeleti folyosóján. Előre is vélhető, hogy – esetleges hiányai ellenére – nagy sikere lesz a hozzá kötődő élmények miatt, amelyet a bemutatott anyag – a *Visszaemlékezések a múzeumi matinék húsz évére* – láttán sok gyerekben, és már felnőttben (hajdani matinés gyerekben) felidéződhetnek.

1978 tavaszán kerültem a Móra Ferenc Múzeumba. Szerke az országban ekkoriban jelentek meg és keresték helyüket a múzeumon belül a múzeumi népművelők és a múzeumpedagógusok. Szakmánk klasszikus kérdésköréből (*kinek?, mit?, hogyan?*) a *mit?* mindig is fontos és lényeges elem volt a múzeumokban, és a *hogyan*-ra is figyelmet fordítottak. A számunkra, népművelők számára legfontosabb kérdésről, a *kinek?*-ről abban az időben kevés szó esett.

Erre a kérdésre kerestük a választ itt Szegeden, amikor vasárnap délelőttönként matinésorozatot hirdettünk meg. Célunk az volt, hogy – a múzeumi tematikákhoz kapcsolódva – a kiállítások megtekintése mellett újabb látogatási alkalmakat teremtsünk, s rendezvényeink közönségét megismerve közelebb kerüljünk a *kinek?* kérdésre adandó válaszhoz. A *Raktárak mélyén*, a *Hangszerek és együttesek*, a *Képzőművészeti* (majd néprajzi, természettudományi) *filmvetítések* és a *Gyerekeknek* programok az első időszakban nagyon népszerűek voltak. Aztán a filmvetítések egy idő után nem tudták fölvenni a versenyt a televízióval, pedig kiváló filmeket vetítettünk. Pl. a Francia és az Olasz Intézet gyönyörű, képzőművészeti tárgyú, s a Néprajzi Múzeum ritkán látható filmjeit. A múzeumi gyűjtemények iránt érdeklődők egy idő után valamilyen raktárunkba bejutottak. Ahogy fogyott a többi program közönsége, úgy nőtt a gyerekprogramok népszerűsége. Múzeumi tapasztalatainkból is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a múzeumlátogató közönségből a gyerekek azok, akikre nagy figyelmet kell fordítanunk.

1978 őszén Veres Mihály festőművésszel indítottuk el a rajzos gyerekmatinékat. Hamar kiderült, hogy nem elég, ha csak rajzos másolás útján próbáljuk közelebb hozni a műtárgyakat a gyerekekhez. Szekeres Ferenc az 1979-es tanév kezdésekor lett múzeumunk munkatársa, és hamarosan átvette a matinék vezetését. Még abban az évben kapcsolódott hozzánk dr. Csizmazia György, a városszerte ismert biológus, aki rengeteg gyereket vonzott, egy – egy

foglalkozására 80-100 gyerek is eljött. Ekkor még legfőbb feladatunknak azt tekintettük, hogy minél több gyereket szoktassunk a múzeumba, s hogy a korábban bennük rögzült tévhitet (a múzeum templom, ennek megfelelően kell viselkedni) lazítsuk. A gyerekek feloldása feltétele volt a további együttthaladásnak, hiszen a kreativitás, a játékos ismeretszerzés, az érzelmi azonosulás – mely ennél a korosztálynál fontos életkori sajátosság – elengedhetetlen a közös alkotáshoz. Mivel első pillanattól fontos volt számunkra, hogy a foglalkozásokkal a múzeum gyűjtőköreihez, valamint az állandó és időszakos kiállításokhoz kapcsolódjunk, a képzőművész és biológus mellé néprajzos és történész-régész foglalkozásvezetőt kerestünk. Kiválasztásuknál a legfontosabb szempont a

Szövés-fonás a néprajzi matinén – Spinning and weaving at the ethnographical matinee

szakmai alkalmasságon és a múzeumi gyűjtemények ismeretén túl mindig a személyiség volt. Több éves keresés után dr. Markos Gyöngyi néprajzossal és Kómár Irén történelemtanárral 1982-re lett teljes a – velem együtt – öt tagú tanári-muzeológusi gárda.

A képzőművészeti matinék indulásakor Szekeres Ferenc a „Műtárgyközelen, túl a valóságban” című sorozatával a kortárs képzőművészet befogadására kívánta felkészíteni a gyereket. Rajzpedagógusként tapasztalta a képzőművészeti alkotásokkal való ismerkedés során a „történetet”, az epikus tartalmat keresik a gyerekek. A vizuális elemekből építkező kortárs művészet ezért nem talál utat hozzájuk. Az iskolai rajzoktatás ebben az időszakban, a nyolcvanas évek elején szinte teljesen a rajzkészség fejlesztésére helyezte a hangsúlyt. Nem biztosított teret a gyerekek életkori sajátosságából

adódó, s a kortárs képzőművészet befogadásánál nagy jelentőségű szabad asszociációknak. Szekeres Ferenc vizuális játékokra épülő foglalkozássorozatai: *A művészet bölcsőjénél*, majd az *Alapelemek, mőtárgy- és stílus-megközelítések* szemléletet próbáltak kialakítani. A jelenségeket (pl. monumentalitás, mimikri stb.) a számukra legfontosabb részletek felnagyításával és hangsúlyozásával vizsgálták, s szabad asszociációs játékok során jutottak el a végkövetkeztetések levonásáig. Éppen ezt a szemléletet várja a kortárs művészet is a befogadótól. Ebben a folyamatban szemléltető anyagként békésen megfér egymás mellett a mese, Kondor Béla alkotása, a múzeumi mőtárgy vagy az egyiptomi művészet.

Bár Szekeres tanár úr 1987-ben megvált a múzeumtól, a matinékhoz nem lett hűtlen. Főiskolai hallgatói közül nevelte ki utódját, Rácz Ildikót. Az ő matinéi az eddig kialakult módszerekre épülnek. Periódusonként változó témáikhoz (I. Az ókortól a legújabb korok művészetéig, II. Képző- és iparművészeti műfajok szerinti ismerkedés a technikákkal /szobrászat, grafika stb./) mindig kapcsolódik a kézművesség is. A gyerekek újraalkotják az adott korra jellemző művészetet, (pl. Ősör – barlangrajzok, agyagszobrok készítése, Egyiptomi művészet – szappanból faragott egyiptomi szobrok készülnek, Középkor – üveglakok, mozaikok tervezése, agyagból jellegzetes középkori templomok formázása). A technikák megismerése során az alapfogalmakon keresztül (szín, pont, vonal stb.) a gyerekek látni tanulnak. Segítségüket kapnak ahhoz, hogy ne a sablonokat másolják, legyen bátorságuk és jártasságuk a látottak és átéltek „saját” feldolgozásához. Az alkotás örömeivel ismerkednek, szemben a másolás lelketlenségével.

Az évek során a foglalkozásvezetők időnként változtak. Dr. Csizmazia György az egyetlen, aki húsz éve megszakítás nélkül „matinés”. (Ezt a megnevezést a gyerekek honosították meg. Az iskolán belül a matinésök összetartanak – mesélték, ekkortól lettünk mi, felnőttek is matinésök.) Főiskolai oktatóként hallgatóit is bevonta múzeumi munkájába (főleg nyári táboraink segítői voltak a főiskolások). Matinés tapasztalatait továbbadó speciálkollégiumán a biológus hallgatók mellett más szakok jövődó pedagógusaiban is felkeltette az érdeklődést a múzeumi lehetőségek iránt.

Az első évtizedben a múzeum megszeretése, szegedi lokálpatrióták nevelése (ami abban az időszakban még nem volt akkora jelentőségű, mint napjainkban), a minket körülvevő természet, fű, fa, virág, madár megismertetése volt a cél. A komplexitás magunk elé tűzött követelményének legkövetkezetesebben az ő biológus matinéi tettek eleget.

A második periódusban a kialakult módszerek megtartása mellett a „biológiául gondolkodás” került előtérbe. Az iskolai verbalizmussal szemben a kísérlet, a megfigyelés, majd a látottak és tapasztaltak alapján a törvényszerűségek közös felismerése az ismeretszerzés módja. Ezzel kívánja a gyerekeket felkészíteni és segíteni abban, hogy hétköznapi természetrajzi – biológiai problémáik későbbi, felnőttkori megoldásához módszereket kapjanak. A természetvédelem legfontosabb feladatának a gyerekek ösztönös természetszeretetének elmélyítését tartja. Vallja, nem a felnőttek büntetésével lehet környezetünket védeni, hanem a gyerekeken keresztül vezet az út természeti értékeink megóvásához. Matinéin húsz éve ennek a természetszeretethez a kialakításán is munkálkodik.

A néprajzi matinékat muzeológus kollégánk, dr. Markos Gyöngyi indította el. Pedagógus diplomája, népművelői gyakorlata társult néprajzos ismeretei mellé. Foglalkozásain az egyházi év vissza-visszatérő ünnepei, a jeles napok (karácsony, húsvét) és a népszokások elevenedtek fel, de a hagyományos paraszti élet megismerése (betakarítás, disznótor, fonó) is sok új ismeretet adott a városi gyerekeknek. Az együttlétek során a hajdani gyereklelet számtalan kedves játékát is elkészítették.

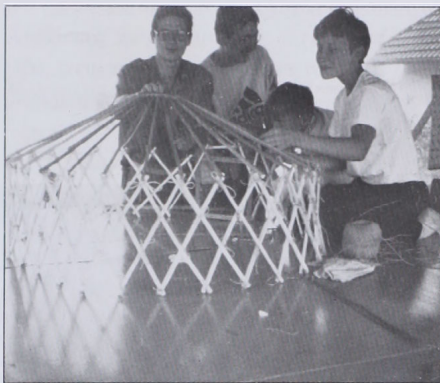
A matinéknál fontos, hogy a gyerekek hazavigyék a maguk készített tárgyakat, hiszen ezek az alkotás örömein túl a hozzá kapcsolódó ismeretek is megtestesülnek és segítenek későbbi felidézni azokat.

Jelenlegi foglalkozásvezetőnk (1993-tól) dr. Szűcsné Kopasz Kinga. Pedagógus, aki a néprajz szakot is elvégezte, és az ott szerzett ismereteket iskolai munkájában is aktívan használja. Ő az, aki három matiné Szűcs gyerekeink anyukájából lett foglalkozásvezetőnk. A korábbi tematikák mellett városi sétákkal bővítette a programot. A gyerekek felkeresik a tímárházat és a halászházakat, s városunk egyre fogyó nap-sugaras házait. Lele József tápai gyűjteménye és az ópusztaszeri skanzen is gyakran színhelye ezeknek az együttléteknek, ahol a gyerekek szinte észrevétlenül megtanulják becsülni elmúlt korok tárgyait és szokásait. Évek óta a matiné gyerekek díszítik a múzeum karácsonyfáját a néprajzi matinéon készült szalmadiszkekkel, s a hagyományoknak megfelelően almával, dióval (ennek hatására ma már néhány helyen ott-hon is kicserélődtek a díszgömbök).

A szegedi népelet megismerésében Bálint Sándor gazdag gyűjtéseire támaszkodnak, hi-

szén fontos, hogy a „legszőgedibb szőgedi” nevet és munkásságát az ifjabb korosztály is megismerje és becsülje.

A történelmi, régészeti, irodalmi témájú matiné gazdája Kómár Irén, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola gyakorló iskolájának tanára. Matinéit gazdag szemléltetőanyaggal segíti a múzeum régészeti és történelmi raktára. Foglalkozásaival kapcsolódik az iskolai történelem-

Jurtakészítés a történelmi matinéon – Preparing a yurt at the historical matinee

oktatáshoz, s az adott korszak tárgyi anyagának megismertetésével ad érzelmi és ismereti többletet. A történelmi események mellett (honfoglalás, államalapítás stb.) kedveltek a történelmi személyeket (Mátyás, az igazságos; Attila, a hunok királya; István király) és az őseink életmódját felelevenítő foglalkozások (honfoglaló őseink, lovagias lovagok stb.).

Szeged történelmének jelentős eseményeit a („Nagyárvíz”, 1848–49-es események, a szegedi vár története) minden matiné korosztályal megismertetjük, hiszen tapasztalataink szerint az iskoláknak erre kevesebb energiájuk jut. 1998 tavaszától dolgozik velünk Egyházi Dóra régészhallgató, gyűjti gyerektáborát, keresi saját matiné arcát.

Névadónk, Móra Ferenc sokoldalú munkássága (író, régész, természettudós) is gyakran szerepel a múzeumi tematikában, s így lesz ez 1999-ben is, amikor születésének 120. évfordulójára emlékezünk.

Az éves munka betetőzése minden évben a nyári tábor. Hónapokig készülünk rá, s ősszel még hónapokig emlegetjük. A helyszín megválasztásánál mindig igazodunk választott témánkhoz (pl. Tisza – Mártély, honfoglalás – Ópusztaszer, madárvilág – Fehértó, erdők növény és állatvilága – Ásotthalom) s lehetőleg a civilizációtól minél távolabbi helyekre vonulunk el. A programba iktatott kirándulások révén sokfelé eljutottunk, így a gemenci erdőbe, Vésztő-Mágorra, a szarvasi arborétumba, a dévaványai tűzoktelepre és legutóbb a Természettudományi Múzeum új állandó kiállítását is felkerestük.

A tábori élet mindig a közösség összekovácsolásának ideje is, hiszen a gyerekek különböző iskolákból jönnek hozzánk. Mindannyiunk

számára fontos az összetartozás, ezért születnek meg az évek folyamán ennek rekvizitumai: az embléma, a matiné igazolvány, s ki-ki (a felnőttek is) a múzeumi táborban saját kezűleg készítette el múzeumi emblémával díszített trikóját, amit szívesen viselünk az együttlétekkor.

A táborokba, és néha a foglalkozásokra is el-eljönnek a hajdani matinésook, feleleveníteni a régi emlékeket, elmesélni sorsuk alakulását, s megismerni az új nemzedéket.

Munkánk folytonossága – hogy újabb és újabb generációk jönnek (ma már esetenként hajdani matinésoink gyerekei) – megerősíti bennünk, hogy a múzeum megszeretése, a tehetséggondozás, a gondolkodásra és a kreativitásra nevelés, a komplexitás és a játékos ismeretszerzés ma is éppen olyan fontos, mint húsz évvel ezelőtt.

Mindez új feladatokra is kötelez. Úgy érezzük, tovább kell adnunk mindazt a hasznos tapasztalatot, amit eddigi munkánk során összegyűjtöttünk. Ezért szervezünk 1999 szeptemberében pedagógusok számára, főleg gyakorlati bemutatókból álló szakmai konferenciát, s szeretnénk, ha ekkorra elkészülne az a kötet, mely a legérdekesebb, az iskolákban is megvalósítható programjainkat ismerteti. Az Oktatási Minisztériumhoz benyújtott „Múzeumpedagógia és a NAT” című akkreditációs témánkat a pedagógus-továbbképzések sorába illesztettük.

Őszintén reméljük, hogy az elkövetkező években az iskolán kívüli nevelésben – és nem csak a múzeumokban – egyre fontosabb helyre lesz a gyerekek önmegvalósítását szolgáló, a kérdésre nevelő pedagógiai munkánk. ■

Here the Kids Get to Ask (Museum Education in the Móra Ferenc Museum, Szeged, 1978–1998)

The Móra Ferenc Museum introduced children's classes – later known in town as the "museum matinee" – in the autumn of 1978 with the aim of attracting children to museums and making them popular. Consequently, generations of Szeged children have grown up at these matinee "performances" learning about and coming to love the museum's collections (archaeological, natural history, ethnography, fine art, literature, modern history) and the permanent and temporary exhibitions.

The team of teachers and curators leading the classes (Dr. György Csizmazia, Irén Kómár, Dr. Gyöngyi Markos, Ildikó Rácz, Ferenc Szekeres, and Dr. Mrs. Kinga Szűcs Kopasz) worked on a programme with the aim of raising a generation of creative and thoughtful people. The main pillars of the programme are creating an approach, developing the ability to orient oneself – providing a leading role to the emotional approach besides intellectual development –, playfulness of the groups, and recognizing the children's own abilities. The Móra Ferenc Museum matinees started with the fine arts (under the supervision of painter Mihály Veres, and then from 1979 graphic artist Ferenc Szekeres), and later biology classes (Dr. György Csizmazia), ethnographical (Dr. Gyöngyi Markos) and history-archaeology-literature (Irén Kómár) classes.

Nemzetközi kapcsolatok

A Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága nemzetközi kapcsolatai és szerepe a regionális múzeumi együttműködésben

Wagner István

Az intézmény nemzetközi kapcsolatai több évtizedre nyúlnak vissza. Mindig jelentős volt a környező országok múzeumaival való együttműködés, mely elsősorban a kiadványok (múzeumi évkönyvek) cseréjére, a kutatók tapasztalatszeréjére, valamint a testvérmegyei és testvérvárosi kapcsolatokra alapozva bontakozott ki. Az évkönyv és kiadványcsere révén mintegy kettőszáz külföldi múzeummal, könyvtárral, tudományos kutatóhellyel, egyetemmel van cserekapcsolatunk a világ minden tájáról.

Jelentős regionális kapcsolat alakult ki a szabadkai Városi Múzeummal, a zentai múzeummal, az újvidéki Vajdasági Múzeummal, a temesvári Bánáti Múzeummal, valamint az Aradi Múzeummal.

Az 1989-1990-es változásokat követően liberálisabb légkörben kerülhetett sor a regionális múzeumokkal való kiállításcserék megindítására. Az egyik legnagyobb sikerű ilyen kiállításunk az 1992-93-ban bemutatott „Az aradi múzeumban őrzött 1848-49-es forradalom emléktárgyaiból” című kiállítás volt.

A testvérmegyei kapcsolatok keretében a szegedi Móra Ferenc Múzeum és az újvidéki Vajdasági Múzeum együttműködési megállapodást kötött kiállítások cseréjére. Ez alapján „Üvegikonok, üveg- és tükröképek a Vajdaságban” címmel néprajzi kiállítás nyílt Szegeden 1996 áprilisában. Viszonzásképpen az újvidéki Vajdasági Múzeumban 1997-ben Kalmár Márton és Fritz Mihály szegedi szobrászművészek kiállítását rendeztük meg. 1998-ban ismét Szeged fogadta az „Órák a Vajdasági Múzeum gyűjteményéből” című kiállítást.

Csongrádon, a „Plein-air” Nemzetközi Képzőművészeti Alkotótelepen dolgoznak festő és szobrászművészek már évek óta. A művésztelep elsősorban a Szeged-Darmstadt testvérvárosi kapcsolat keretén belül jött létre. A művésztelepen elsősorban német művészek és a darmstadti szecesszióhoz kötődő krakkói képzőművészek vesznek részt. A rendezvényhez kapcsolódóan pedig Csongrádon és Szegeden a telepen készült művekből évente kiállítást, valamint egyéni bemutatókat is rendezünk.

1996-ban a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum

A vajdasági órákiállítás megnyitása a Móra Ferenc Múzeum Képtárában, 1998. Megnyitja dr. Vörös Gabriella megyei múzeumi igazgató – Opening of the watch exhibition at the Gallery of the Móra Ferenc Museum by Dr. Gabriella Vörös, Director of the County Museum Organisation, 1998

gyűjteményéből származó anyagot mutattunk be. A kiállításon szereplő tárgyak a Mária-kultuszt és a különböző ikonográfiai típusokat jelenítették meg festményeken, plasztikákon, grafikán, üvegen és textiliákon. Ugyancsak a szegedi Móra Ferenc Múzeumban került bemutatásra a temesvári Bánáti Múzeum anyagából a „Bánáti ásványok szépségei” című, nagy közönségsikernek örvendő kiállítás is.

Természettudományi osztályunk munkatársai, dr. Gaskó Béla irányításával szoros kapcsolatot alakítottak ki a Tisza-kutató munkacsoport keretében regionális témákban az újvidéki, az aradi és temesvári zoológusokkal. Vállalták a Dél-Alföld élőlénytárának feltérképezésében és – Phare támogatással – a Maros-völgy ökofaunisztikai felmérésében való együttműködést. Ez utóbbit a temesvári múzeum természetudósáival közösen végzik el.

Kutatóink rendszeresen részt vesznek külföldi szakmai konferenciákon, s végeznek kutatási témájukhoz kötődő kutatásokat európai

vagy amerikai kutatóhelyeken. Minisztériumi pályázatok vagy külföldi ösztöndíjak révén kerülhetett sor hosszabb tanulmányutak lebonyolítására. Így jutott ki régész (dr. Horváth Ferenc), művészettörténész (dr. Nagy Imre) és történész kollégánk (dr. Zombori István, Marosvári Attila) például az Amerikai Egyesült Államokba. Ugyanakkor az Ann Arbor-i Michigan Egyetem munkatársai néhány évvel ezelőtt, két egymást követő évben is közös ásatáson vettek részt munkatársainkkal megyénkben, Kiszomboron. A feltárásból előkerült leletek anyagmeghatározását is az Amerikai Egyesült Államokban végezték.

Fontos kiemelni, hogy az utóbbi öt évben a dortmundi egyetem hallgatói közreműködtek a Csongrád melletti Ellés-monostori templom alapjainak feltárában és konzerválásában.

A régészeti osztály munkatársai, dr. Trogmayer Ottó és dr. Vörös Gabriella 1993-ban nagyszerű kiállítást rendeztek az ausztriai Traismauerben „Attila nyomdokain” címmel,

1994-ben pedig Aspamban egy bronzkori kiállítás, „Láthatták Trója falait” címen. 1996-ban ugyanők vettek részt Ausztriában, a halbturáni kastélyban a nagysikerű „Hunok és avarok – Keleti lovasnépek” című kiállítás anyagának összeállításában és a katalógus szövegének elkészítésében.

1998-ban szerződés jött létre a szegedi múzeum és a romániai Tuléca Duna-Delta Múzeum között kutatók cseréjére. Ennek alapján Fodor Ferenc néprajzos a Duna deltájában élő lipovánok között végzett fontos kutatásokat.

A makói József Attila Múzeum nemzetközi kapcsolatai is elsősorban a testvérvárosi kapcsolatokra épülnek. Kiállításcsereit a szlovákiai Zseliccel, a romániai Csíkszeredával és a lengyel Jaslovval sikerült megvalósítani.

A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumnak a jugoszláv Zentai Városi Múzeummal, valamint a hollandiai Hoofdorffal és a németországi Hechingennel – testvérvárosaival – sikerült kiállításcsereket megvalósítani.

Fontosnak tartjuk – a megyei önkormányzat regionális kapcsolataiba beépülve – az érintett intézmények nemzetközi regionális kapcsolatainak bővítését, s a látványosabb kiállításcsereken túl a kutatók cseréjét, a közös tudományos kiadványok megjelentetését, a régészeti, néprajzi, természettudományos és történelmi kutatásokban való részvételt. ■

Lásd még a borító 3. oldalán
See also cover 3.

The International Relations and Role of the Csongrád County Museums Directorate in Regional Museum Cooperation

With its several decades of contacts the institution has established cooperative structures – exhibition exchanges, researcher and publications exchanges – with first and foremost the museums of neighbouring countries. Close professional relations stretch-ing back many years are maintained with the Town Museum in Szabadka, the Zenta museum, the Vajdaság Museum of Újvidék, the Temesvár Bánáti Museum and the Arad Museum. Researchers and students of the Ann Arbor Michigan University (USA), and the Dortmund University have worked for several years on archaeological excavations. Several of the museum's researchers (archaeologists, art historians, historians) regularly contribute to foreign conferences and specialist forums. Foreign relations are formed and extended based on the county self-government regional contacts, thus forming a bridge across communities of this region cut through with so many borders.

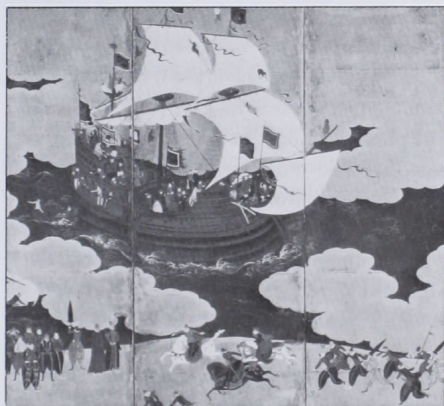
Muzeológus szemmel a lisszaboni EXPO '98 portugál pavilonjában

Tímárné Balázs Ágnes

A portugál pavilon programjaiért és kiállításáért Simonetta Luz Afonso régész-történész volt a felelős és ez alaposan meg is látszott a végeredményen. A témát a tengeri utazás, a felfedezések adták. Az, hogy Vasco de Gama éppen 500 évvel ezelőtt jutott el Indiába, csak a kezdetét jelentette annak a folyamatnak, ami Portugáliát az egyik legnagyobb tengeri hatalommá tette, és amit a pavilonban részletesen bemutattak.

A kiállítás szlogenje az „utazás” volt, de nemcsak a szó megszokott, hanem metaforikus értelmében is: utazás az álmok, a kalandok, a felfedezések, az új ismeretek, az idegen emberek közötti kommunikáció terén. Mindezek közül a felfedezések és az emberi kapcsolatok kapták a legnagyobb hangsúlyt és újrértékelést. A gyarmatosítás miatti lelkiismeretfurdalás helyett a legkülönfélébb népek közötti kapcsolatok kiteljesedésében és láttatta a XV-XVI. századi portugál hajósok szerepét. Négy alapvető csoportba osztotta a portugál felfedezések jelentőségét: úttörőként, 70-100 évvel megelőzték a többi európai felfedező népeket; sokfelé (Afrika, Ázsia, Amerika és Óceánia) eljutottak; a portugál civilizáció sokoldalúsága közvetítő szerepet biztosított az afrikai és a keleti kultúrák között; végül kulturális univerzalitásukkal képesek voltak bármilyen más kultúrájú népekkel jó kapcsolatot kiépíteni.

A Japánban, 1543-ban történt kikötés komoly mérföldkövet jelent, ezért ennek nagy tereget szentelt a miniszteri biztos asszony. A por-

Goa kikötőjéből portugál vitorlás kel útra – Set off of a Portuguese sailboat from the harbour of Goa

tugáloknak a japán társadalomra, kereskedelemre és kultúrára gyakorolt hatása jól ismert, elsősorban maguknak a japánoknak köszönhetően. A XVI. századi Japánban virágkorát élte a „biombo” festészet. Ezek a paravánszerűen hajtogatott, fakeretre feszített vászonra készült festmények a japán házak ajtajaiba állítva óvták azokat a huzattól. A lisszaboni Nemzeti Múzeum számos 1,5x2,0 méter nagyságú „paravánt” őriz, amelyek a Japánba érkező portugálokat és szokásaikat, valamint a japánokkal való együttélésük jellemző jeleneit ábrázolják. Ezek a festmények különböző japán művészek kezéből kerültek ki, de mind hasonlóan abban, hogy a „hosszúorrú” idegeneknek szinte karikatúraszerű képét adják, és

igen részletesen festik le ruházatukat, hajójukat, felszereléseiket, mindennapi viselkedésüket. A képek arról is tanúskodnak, mennyire beilleszkedtek a portugálok a japánok társadalmába és mennyire befogadta ez az ázsiai nép a felfedezőket, a kereskedőket.

Rendkívül szellemes ötlettel Simonetta Luz Afonso ezeket a biombokat vette alapul, amikor a portugál hajózásról készült animációs film koncepcióját elkészítette. E paravánok portugál és japán figurái elevenednek meg a filmen: a portugálok hajójukkal kikötnek, lera-kodnak és berakodnak, kereskednek, japán karosszékekben japán pipákat szívznak, japán fürdőkben fürdenek, japán ételeket esznek, japánokkal beszélgetnek és láthatóan igen jól érzik magukat. Mindemellét a portugál viselkedésre rácsodálkozó vagy éppen velük üzleti/baráti kapcsolatba kerülő japánok is sokat szerepelnek. Élvezetes, de valódi alapokon nyugvó mesefilmlet láthattunk a portugálok egyik legértékesebb múzeumi gyűjteményi darabjainak segítségével.

A kiállítás második részét maga a tengeri utazás teszi ki. Átmenetként a film – még szintén mesészerűen – a középkori hajózás nehézségeit, kalandszerűségét, a tengeri szörnyek és szirének, tritonok és habléányok, a hallucinálás és a tengerhalál világát mutatja be, majd beletorkollik a XVI. század végére oly jellemző gyakori hajótörések katasztrófáiba. A hajón rutinfeladatokkal, étkezésekkel, játékokkal és szórakozással töltött időt hirtelen felváltja a

A portugálok megérkezése Japánba. Namban biombo, 1590–1614 (Lisszaboni Nemzeti Múzeum) – Arrival of the Portugueses to Japan. Namban biombo, 1590–1614 (National Museum, Lisbon)

kétségbeesés és a pusztulás. De honnan tudjuk, milyen élet folyt egy XVI. századi hajón és hogyan következett be a szomorú vég?

Ennek bemutatása is tudományos alapokon történt. Kifejezetten a világkiállítás kedvéért a Tagus folyó torkolatánál lévő öbölben annak idején elsüllyedt számos hajóroncs közül a *Nossa Senhora dos Mártires* nevű, szerencsétlenül járt hajó kiemelésére és történetének, anyagának tudományos feldolgozására, valamint bemutatására vállalkozott a Kulturális Minisztérium, a Portugál Régészeti Intézet, a Honvédelmi Minisztérium és még számos más intézmény támogatásával a kiválasztott szakértő gárda még 1996-ban. Az Ázsiából érkező hajón volt az indiai alkirály, aki az úton megbetegedett és az Azori-szigeteken temették el, valamint sok más illusztris személy, nem beszélve a rendkívül értékes rakományról. A hajótörés tragikus eseményéről számos írásos

feljegyzés számol be, megemlékezve arról is, hogyan vált feketévé a tenger a hordókból kizúduló feketeborstól. Mindezek mellett megismerhette a közönség a tenger alatti régészeti munka fortélyait, a bűvároknak a hajóroncsban való felfedező csalinkázásaitól a kiemelés küzdelméig.

Nem a portugál pavilon volt az egyetlen az 1998-as világkiállításon, amelyben múzeumi darabok szerepelnek, de feltétlenül elismerésre méltó, hogy szinte egész kiállítását és programját muzeológiai alapossággal, a nagyközönség számára mégis érthető és szórakoztató módon rendezték meg. A portugál pavilon 287 oldalas katalógusa és a *Nossa Senhora dos Mártiros* hajó utolsó útjáról, kiemeléséről és történetének, anyagának feldolgozásáról szóló, gazdagon illusztrált 279 oldalas könyv megtekinthető az MNM Könyves Kálmán krt. 40. alatti könyvtárban. ■

Curatorial Aspects in the Portugal Pavilion of EXPO '98

The General Commissioner for the Portuguese Sector of EXPO '98, Simonetta Luz Afonso, originally a curator, involved many curatorial aspects when making the concept of the film and exhibition shown in the Portugal Pavilion. The program focuses on the human relationships between the Portuguese discoverers and the discovered nations. The arrival of the Portuguese sailors to Japan in 1543 was a milestone in the history of their shipping. The Japanese depicted the Namban jin people (barbarians from the south) on "biombo"s (screens) in average 1.5 x 2.0 size portable furnishing of wooden frames covered with cloth, or another material, stuck one to another and folding, and placed in the doorways of houses to shelter them from the wind. Originating from various artist, these paintings give a detailed picture on the "long nose" strangers, their arrival to Japan and habits, as well as contacts with the Japanese. The Museum Nacional de Arte Antiga in Lisbon has a large number of these screens and the animation film is greatly based on the figures and the scenery of these screens.

Another part of the film and exhibition dealt with the life of sailors on the *Nossa Senhora dos Mártires* ship, which had its last voyage from India and sunk close to Lisbon port in the 16th century. The remains of the ship and its equipments, including objects of the daily ship-life, its discovery and lifting, as well as the historical researches were introduced in the film in an artistic way and the results were put on show in the pavilion.

The visitor arriving from museum field must appreciate the curatorial concepts of the Portuguese Pavilion, as well as the educational and amusing mode of transmitting this knowledge to the public.

A második világháború alatt elhurcolt kulturális értékek visszaszolgáltatásáról

Szabó Márta

1995 januárjában New Yorkban nemzetközi tanácskozársra került sor „*Hadizsákmány – A második világháború utóhatásai: A kulturális értékek elvesztése, megkerülése és felfedezése*” címmel. Itt hangzott el a kérdés nemzetközileg ismert ausztrál szakértőjénck, Lyndel Prott-nak, az UNESCO munkatársának előadása, amely a második világháború alatt elmozdított kulturális értékekkel kapcsolatos viták elveit

foglalta össze. Mind a konferencia, mind Prott asszony később nyomtatásban is megjelent előadása mérföldkő ezen a területen, s az azóta eltelt idő alatt referencia-anyaggá vált. (Conference on "The Spoils of War – World War II and its Aftermath: The Loss, Reappearance and Recovery of Cultural Property. New York, 19-21 January 1995.) Az elvek alapjául a következő dokumentumok szolgáltak:

– a szövetségesek 1943. évi Londoni Nyilatkozata;

– a szövetségesek Nyilatkozatának a jövőbeni konfliktusokra vonatkozó cikkelyét is törvényesítő 1954. évi Hágai Egyezmény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről;

– az 1970. évi UNESCO Egyezmény a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és

jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről;

– UNIDROIT Egyezmény;

– az ingó kulturális értékekre vonatkozó ICOM határozat.

Az alapelvek

1. *Elv:* A második világháború alatt elfoglalt területről bármelyik hadviselő által elhurcolt kulturális értékeket vissza kell szolgáltatni annak az országnak, ahonnan eltulajdonították őket (Londoni Nyilatkozat, Hágai Egyezmény Jegyzőkönyve, 1970. évi UNESCO Egyezmény).

2. *Elv:* Egymást követő eltulajdonítás esetén a tárgyakat oda kell visszajuttatni, ahol az ellenségeskedés kezdetén, 1939-ben voltak (UNIDROIT Egyezmény).

Szembe kell nézni az egymást követő eltulajdonítás tényével: például Hollandiából, Lengyelországból és más országokból a náci megszállás alatt a németek tulajdonítottak el kulturális értékeket, majd azokat Németország megszállásakor szovjet katonák vették el. Bár ezt az elvet még nem hirdették ki nemzetközi dokumentumban; célszerűnek tűnik, hogy az ugyanarra a tárgyra vonatkozó igényekkel egyszer foglalkozzanak, ne többször.

Az elv alkalmazásának időbeni korlátozása logikus, a Londoni Egyezmény elfogadói világosan megfogalmazzák, hogy a háború kitérését követő eseményekkel foglalkoznak.

A korábban bármilyen körülmények között eltulajdonított tárgyakról – miután visszakerültek oda, ahol 1939-ben voltak – más elvek alapján bilaterális tárgyalások keretében kell intézkedni. Amennyiben ezek a tárgyalások kudarcba fulladnak, az esetet az UNESCO-nak az illegálisan eltulajdonított kulturális értékeknek a származási országba való visszajuttatásával vagy restitúciójával foglalkozó Nemzetközi Bizottsága elé lehet vinni. Nem helyes, ha a második világháborús kulturális értékek visszaszolgáltatására vonatkozó keresetek kezelése más, időben és formában eltérő ügyek miatt késedelmet szenved.

3. *Elv:* Az 1. Elv kerül alkalmazásra, ha a kulturális javak átruházása nyílt fosztogatás vagy rablás keretében történik, vagy ha a tranzakció látszólag legális, még ha szándékuk szerint önkéntesen is hajtják végre (Londoni Nyilatkozat).

4. *Elv:* Megszállt területekről származó kulturális javak nem képezhetik háborús jóvátétel tárgyát (Hágai Egyezmény, 3. cikk).

Világos, hogy a háborúban kulturális javakat elvesztő állampolgárok, különösen a veterán csoportok érzelmileg ragaszkodnak ahhoz, hogy joguk van 'hadiszákmányra'. Ugyanakkor ez az elképzelés ellentétben áll a nemzetközi humanitárius joggal, s fontos, hogy ezt megértésük és elfogadják. A politikailag igen érzékeny ügy kezelésének egyik módja annak megértése ezekkel a csoportokkal, hogy saját jelentős

kulturális értékeiket fogják visszakapni a nemzeti kulturális örökségük szempontjából kevésbé fontos 'hadiszákmányukról' való lemondás fejében. E célból, egy ilyen elvnek a következővel (5. Elv) párhuzamosan kell megvalósulnia.

5. *Elv:* Amennyiben a második világháború alatt vagy közvetlenül utána eltulajdonított kulturális javak harmadik fél kezébe kerülnek, az állam, amelyik felelős 1939-es helyükről való elmozdításukért – vásárlás, kártérítés révén vagy más megfelelő módon – újra megszerzi azokat, hogy visszajuttassa annak az országnak, ahonnan eltulajdonították (Hágai Egyezmény, 4. cikk).

Ez az elv olyan kulturális értékek esetére vonatkozik, amikor azokat harmadik félnek eladták, s az ő birtokában van, olykor jóhiszemű tulajdonosként. Nem elegendő az, hogy egy ország visszakéri az eltulajdonított javakat egy olyan országtól, ahol azok állami kézben vannak (pl. állami múzeumokban), ugyanakkor megtagadja a felelősséget a kérdéses országtól elvett tárgyak visszaadásáért, arra való hivatkozással, hogy nincsenek már a tulajdonában. Ha egy tárgy még azon ország tulajdonában van, aminek megszállása alatt vették el, az állam felelőssége annak visszaszolgáltatása, magánemberektől való visszaszerzése vétel, kiszámlázás vagy más jogi eszköz révén visszaadás céljából. Ha a tárgy egy harmadik ország területén van, a felelős államnak tárgyalnia kell a magántulajdonossal vagy magával a harmadik állammal, ha a tárgy állami tulajdonban van.

6. *Elv:* Semmilyen időhatár nem szabható.

Bár minden jogrendszer magánjoga tartalmaz a keresetekre vonatkozó időbeni korlátozást, jó oka van azt javasolni, hogy ebben az esetben ne így legyen. Számos eset bizonyítja, hogy még mindig feltűnnek azonosíthatatlan körülmények között elrabolt tárgyak, s az eltűnt tárgyak mennyiségét ismerve, valószínűleg időről-időre még sok fog előkerülni. Precedensei vannak ennek az elgondolásnak. Az első világháborút követő béketárgyalások olyan műtárgyak visszaadásával is foglalkoztak, amit jóval a háború előtt tulajdonítottak el, az 1815. évi Bécsi Kongresszus gyakorlatát követve, amikor is a heidelbergi könyvtárból 1622-ben elvitt kéziratok sorsával foglalkoztak.

7. *Elv:* A repatriált kulturális javak mellé adni kell a tudományos dokumentációt, amennyiben az hozzáférhető.

Nyilvánvaló, hogy az elrabolt tárgyak sokszor, ha nem mindig, különkerülnek tudományos dokumentációjuktól. Azonban néhány esetben a dokumentációt is elviszik. Olyan eset is előfordulhat, hogy az eltulajdonított tárgy olyan intézménybe kerül a másik országban, ahol új tudományos dokumentáció készül róla. A tudományos információ megosztásának fontosságát számos UNESCO és ICOM dokumentum hangsúlyozza.

8. *Elv:* A restitúció megvalósítható helyettesítéssel, ha az egyedülálló kulturális javak elpusztultak. A Versailles-i Egyezmény 247 cikke kötelezi Németországot, hogy kéziratokat, ösnyomtatványokat, könyveket, térképeket és műtárgyakat adjon a Louvain-i Egyetemnek, melyek számban, típusban és értékben pontosan megegyeznek azokkal, amelyek az első világháború során elpusztult a könyvtár leégésekor. Ezt az elvet kell tovább kutatni olyan jelentős kulturális értékek esetében, melyeket megszállás során vettek el, s jelenlegi helyük nem ismeretes, s lehet, hogy elpusztultak.¹ ■

Jegyzet

1. 1998 decemberében került sor arra a konferenciára Washingtonban, melynek fő témája a holocaust során elszenvedett veszteségek és az elhurcolt javak ügyének eredményesebb kezelése volt. Az ott elfogadott alapelvek szövegét a Műértő című folyóirat 1999 januári száma alapján az alábbiakban olvashatják:

I. Azonosítani kell a náci által elrabolt, és azóta vissza nem szolgáltatott műtárgyakat.

II. Meg kell nyitni és a kutatók számára hozzáférhetővé kell tenni a vonatkozó nyilvántartásokat és dokumentumokat – az Archívumokkal Foglalkozó Nemzetközi Konferencia által meghatározott alapelveknek megfelelően.

III. Anyagi és emberi erőforrásokat kell biztosítani ahhoz, hogy minden, a náci által elrabolt és azóta vissza nem szolgáltatott műtárgyat azonosítani lehessen.

IV. Annak megállapítása során, hogy valamely műtárgyat a náci elkoboztak és az azóta nem került vissza tulajdonosához, figyelembe kell venni, hogy a műtárgyak eredetével kapcsolatban az adatok hiányosak és bizonytalanok lehetnek a holocaust időszaki körülményei, valamint az azóta eltelt idő miatt.

V. Mindent el kell követni, hogy a náci által elrabolt és azóta vissza nem térítettként azonosított műtárgyak minél szélesebb nyilvánosságot kapjanak annak érdekében, hogy felkutathatók legyenek azok háború előtti tulajdonosai, illetve azok örökösei.

VI. Lépéseket kell tenni a vonatkozó információk központi nyilvántartásának felállításáért.

VII. A náci által elrabolt és vissza nem szolgáltatott műtárgyak háború előtti tulajdonosait és azok örököseit ösztönözni kell arra, hogy jelentkezzenek, és bejelentsek a műtárgyra vonatkozó igényüket.

VIII. Amennyiben a náci által elrabolt és azóta vissza nem szolgáltatott műtárgyak háború előtti tulajdonosai, illetve azok örökösei azonosíthatók, gyors és hathatós lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy az ügyekben igazságos és méltányos megoldás szülessen – figyelembe véve, hogy ez a tényektől és az adott eset körülményeitől függően többféle lehet.

IX. Amennyiben a náci által elrabolt és azóta vissza nem szolgáltatott műtárgyak háború előtti tulajdonosai, illetve azok örökösei nem azonosíthatók, hathatós lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy igazságos és méltányos döntés szülessen.

X. A náci által elrabolt és azóta vissza nem szolgáltatott műtárgyak azonosítására, illetve tulajdonosaik felkutatására létrehozott bizottságok és egyéb testületek összetétele legyen kiegyensúlyozott.

XI. Az egyes országok törekedjenek arra, hogy a fenti elvek alkalmazására saját eljárásokat alakítsanak ki, különös tekintettel arra, hogy azok a tulajdoni kérdések eldöntésére irányuló alternatív megoldási mechanizmusok keretei között kerüljenek alkalmazásra.

Néprajzi gyűjtőúton a Duna-deltában

Fodor Ferenc

A Duna-delta páratlan szépségű vidék. A természeti adottságok mellett egyedülállóan gazdag anyagot találhat itt számos tudomány képviselője. Ez a terület a történelem során a népek menekülési helyének számított. Élnek itt törökök, görögök, macedónok, tatárok, haholok (ukránok), lipovánok, románok békés egységben és egyetértésben.

1997. augusztus 21-26-ig voltunk a Duna-deltában. Célunk a Delta megismerése, a kapcsolatteremtés és a lipován népcsoport kutatása volt. A csoport tagjai Csósz László és Töröcsik István egyetemi hallgatók, illetve Ozsváth Gábor néprajzos, valamint a gépkocsivezető – Paplógó Imre csőlyospálosi vállalkozó – voltak. Utazás előtt fölvtettük az ajánlott védőoltásokat. A kutatást a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Dunatáji népek kutatása” szakalapítvány, a Móra Ferenc Múzeum „Múzeumi Tudományért” szakalapítványa, valamint Gémes Imre és Patyi István – szintén csőlyospálosi vállalkozók támogatták. Kiutazás előtt próbáltunk szakirodalmat keresni a témával kapcsolatban, nem sok sikerrel. Fölvtettük a kapcsolatot a Tulceában működő „Institutul de Cercetari Eco-Muzeale Delta-Dunarii” vezetésével: dr. Simion Gavrilă igazgatóval és dr. Steluta Parau tudományos igazgatóhelyettesével, kiknek segítségét ezúton is szeretném megköszönni. A múzeum három éjszakára ingyenes szállást biztosított számunkra. Ezenkívül térképeket és felvilágosítást kaptunk a Deltáról, valamint az általunk keresett lipovánoknál.

Az itt élő népek néprajzi kutatásával még adós a román és a nemzetközi néprajztudomány. Magában Tulcea megyében sem jelent meg eddig kifejezetten az itt élő nemzetiségek néprajzával foglalkozó kiadvány. Az egyetlen jelentősebb munka az Elena Secosan és Steluta

Parau által szerkesztett és a Duna-Delta Múzeum kiadásában 1980-ban megjelent „Die Rumänische Volkstracht des Kreises Tulcea” című – elsősorban textiliákkal foglalkozó – kötet. Tulceában négy múzeumi kiállítás található: képzőművészeti, történeti és régészeti, természettudományi és a néprajzi. A néprajzi kiállításban csupán egyetlen tárlóban látható néhány lipován népviseleti darab.

Tulcea a Delta kapujának számít. A lipovánok a Duna-deltában szétszóródva élnek, de máig fennmaradt néhány tiszta lipován lakosságú település is. Ilyen például Carcaliu Braila után Jurilovca, Sarichioi a Duna Szent György-ága alatt, illetve Periprava és Sfistofca a Sulina-i- és Chileai-ág között.

A lipovánok története a XVII. századi orosz egyházszakadásig nyúlik vissza. Oroszországban az eredeti görög liturgikus szabályok a századok folyamán módosultak és sajátos szláv vonásokat vettek fel. A XVI. század folyamán több nemzeti zsinat próbálkozott a liturgikus könyvek és szertartási szokások egységesítésével, eredménytelenül. 1654-ben Nikon patriarcha határozta el az egységesítést. A reform ellenkezést váltott ki a közpapságból és a népből, akik ragaszkodtak a „nemzeti jellegű” liturgiához. Egy Avvakum nevű pópa vezetésével kiváltak (elszakadtak) az orosz egyházból – ők lettek az ószertartásúak. Később a raszkolnyikok is részekre szakadtak. Egy részüknek megmaradtak papjaik, ők a popovcik, másik részük papjaik elhalála után lelképásztorok nélkül maradtak, ők a bezpopovcik. Az 1730-as években egy Fótíj nevezetű szegény sztrelec „Filipp” álneven az Arhangelszki és az Olonci kormányzóságban a bezpopovcik egy részéből szektát alapított, melyet később róla „Filippovcsinának”, követőit filippovciknek nevezték. E szélsőséges

Szélmalom C. A. Rosetti határában – Windmill at the village C. A. Rosetti

szekta célja az ószertartás előírásainak minél tökéletesebb teljesítése. Ennek bizonyítására sokan még az öngyilkosságot is vállalták. Amikor Fülöpöt a katonák elfogták, állítólag 70 társával elégették saját magukat. Követőit gúnynevként *lipovánoknak* nevezték, így különböztették meg őket más papnélküli szakadároktól. Az üldözöttek elől a Krímbe menekültek, de onnan a tatárok kiszorították őket. II. József idején egy részük Bukovinába telepedett, majd innen kerültek a Deltába. Közben ők is két részre váltak (popovci és bezpopovci). 1846-ban egy részük csatlakozott a Szarajevó-boszniai metropolitához. Ezeket pópásoknak vagy ausztriaiaknak hívták. Ezzel például Sarichioi ketté vált, a falu két része nem házasodott egymás között. Ez a kettősség ma is él, azzal a különbséggel, hogy a popovciknek ma már Brailában van püspökségük. Ez azt jelenti, hogy Sarichioiban ma két hatalmas templom van és külön imádkoznak. Alapvető életmódjuk halászat. Kajak típusú hajók vannak. Húsz fős brigádokban halásztak. A brigád vezetője az *ataman*. Ő egy hálóból font övet viselt mint jelvényt, ez rangot jelentett. Ők maguk nem kereskedtek. A halhasítóknak a szegényebbek dolgoztak, ők készítették a halászeszközöket is. E halhasítók tulajdonosai sokszor kölcsönöztek is a halászsoknak, amelyet hallal törlesztettek. A halat a megérkezéskor a parton azonnal értékesítették, árverésszerű piacon annak adták, aki a legtöbbet fizetett. Itt távolról érkező kereskedők is voltak. A nyereséget a brigád elosztotta. Az egyik felét azok kapták, akiké a bárka volt, a másik felét a résztvevők között osztották el. Ha a tulajdonos is halászott, akkor ő is megkapta a részét.

Lipován halászok a Dunán – Lipovan fishermen on the Danube

Fotó-Photo: Fodor F.

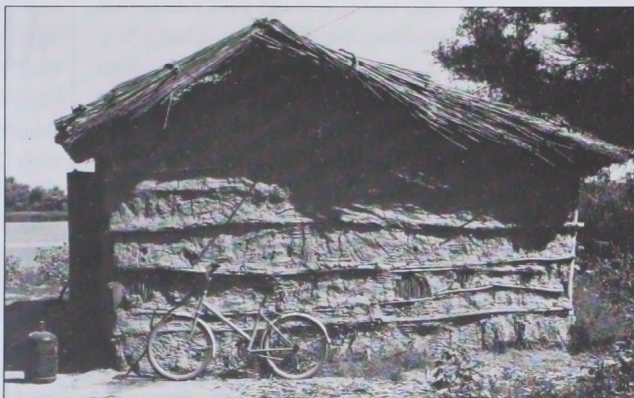

A lipovánok mindennapjai nehezek. Nagy a szegénység. Az idősek nagyon kevés nyugdíjat kapnak, a fiatalokat a munkanélküliség sújtja. Épületeik egyszerűek, mindenhol van pajta (raktár), valamint fürdő. A lipovánoknak csak a rendszerváltozás után volt lehetőségük beszélni vallásukról, templomaikról, megismerni azokat a falvakat, városokat, ahol lipovánok laktak. Az újságból és a televízióból, rádióból hallhatnak egymás problémáiról. Sarichioiban 1995-ben nagy fesztivált rendeztek, ahol bemutatták énekeiket, viseletüket, táncukat a környékről és a távolabbi Dobrudzsából, Bukovinából, Moldvából érkező csoportok.

A nádat mindenhol használják. Kerítést, házorumzatot, mennyezetet készítenek belőle. Aki új házat épített, először a fürdőt építette fel. Ez jellegzetes lipován építmény. A lipovánok általában nem törekednek a pompára és a modern komfortra, de a fürdő elmaradhatatlan. Ez nemcsak higiéniai és egészségügyi szempontokat szolgál, hanem az etnikai tudat megerősítését is. A fürdés rítus is volt, amelyet az ünnepek szabályoztak. Nem volt olyan szegény család, ahol fürdőt nem építettek volna. A lipován fürdő több szempontból hasonlít a finnek szaunájára. A keleti szlávok ezt a hagyományt a finn-ugor népektől vették át a régmúltban. A fürdőről azt tartják, hogy nemcsak a testet, hanem a gondolkodást is tökéletesíti. Felépítése egyszerű. Agyagtéglaiból építik, mint a házakat. Két kis helyiségből áll: az előtérből és a gőzkamrából. Az előszobában vetkőznek le, itt hagyják ruháikat is. A fő helyiségben van a folyami kőből rakott kemma, a „kamenyka”, közepén pedig a kazán, melyen a vizet forralják. A fürdőnek két típusa van: az egyik a feketefürdő, itt nem vezetik el a füstöt, a másik a fehérfürdő, ahol már van kémény. A feketefürdő az archaikusabb. Mindkét fürdőben van izzasztópad – egy széles fapad – melyen ülnek vagy fekszenek. A kazán mellett egy kis kádban tiszta hidegvíz van, mellyel, ha kell, hűtik magukat. A bátrabbak télen a hóba is kiszaladnak. E víz is rituális tárgynak számít, ugyanúgy, mint a seprő, melyet leveles ágakból kötnek. Ezzel egyenletes ütemben csapkodják magukat, miközben öntenek egy-két mericske forró vizet a kövekre. A pára lecsapódik a testre, és lassan átmelegíti. Általában tölgy- vagy nyírfaágakat használnak. Ezt meghatározott időben és helyen szedték a rituális szokások szerint. Később ezeket a vesszőket árulták is utcáról-utára járva. A fürdőbe minden szombaton és nagyobb ünnepek előtt való nap gyűjtanak be. A fürdőben való rituális mosakodás része volt az esküvői szertartásnak. Az esküvő előtt a vőlegény és a menyasszony nem fürdöhettek együtt, az esküvő utáni közös fürdözést

a barátok és barátnők közös viccelődése követte. A fürdő használatának átengedése a vendégek számára a tisztelet jelének számított.

Sarichioiban néhány évtizede még több szélmalom működött. Ma egyet sem találni. Tulcea megyében lévő ipari és egyéb néprajzi emlékek egy részét az 1970-es években a Nagyszebeni Skanzenben állították fel. Így már csak itt láthatók a szélmalomok különböző fajtái, a halásztanya, a *cherhana* (halhasító) és a jégverem. A század elején a tulceai járásban

Periprava-i halhasító – Fish processor of Periprava

még 437 szélmalom működött. E néhány megmentett változat csodálatos ipartörténeti emlékek. Leírásuk egy későbbi dolgozat témája lesz. A halásztanyához tartozó udvaron kívül a nagyudvarban volt a lakóház, a fürdő, a kemma, az istálló, és a tyúkól, a kertben pedig a szélmalom és a WC. Mindkét udvarnak külön bejárata volt, de a kettőt egy kiskapu kötötte össze. A ház az utcára merőlegesen helyezkedett el, előtte keskeny ganggal, melyet faragott faoszlopok tartottak. Az oromzatot díszesen faragott deszkák alkották. A lakóház négy helyiségből állt. Két lakószoba közt volt a konyha, a negyedik helyiségben pedig a halászati felszereléseket tárolták. A jégvermet magasabb részen építették, hogy védve legyen a víz beszívásától. A mély gödröt náddal vastagon fedett nyeregető borította. A 10-20 cm vastag jégtáblák közé szalmát tettek. Az itt tárolt jeget a halak tartósítására és szállítására használták. A *cherhana* halfeldolgozó épület. Itt gyűjtötték össze a napi fogást és itt dolgozták föl. Közvetlenül a vízparton állt tölgy oszlopokon, fenyődeszkából építették nyerges nádtetővel. Két teremből állt. Az egyik az irodai rész, a másik a tulajdonképpeni *cherhana*, ahol a halakat átvették, sózták, tisztították és kivették az ikrát. Ugyancsak itt tartották a mérleget, a só és a jég elválasztásához szükséges szerszámokat. A *cher-hana* előtt nagy terasz volt, amely rakodási hídként szolgált. Jó időben itt mérték a halat és itt végezték a tisztítást is.

Utunk során fölkerestük Tulceában Georgiu bátyuskát, akivel interjút készítettünk. Beszélt a lipovánok történetéről, a mai vallásos életéről és bemutatta a templomot, valamint a temp-

lom tulajdonában lévő régi (XVII–XVIII. századi) imakönyveket. Sarichioiban találkoztunk Sevastian Fenogen történelemtanárral, aki e vidék parlamenti képviselője, valamint számos – a lipovánok életét bemutató újságikkal – szerzője is. Hosszú beszélgetés után, mely a lipovánok mindennapi életéről, orosz nyelvük megtartásáról, a mai politikai helyzetükről szólt általában – ajándékkal adta disszertációja egy példányát, melynek egy fejezete érinti a lipovánok társadalmát, néprajzát.

Négynapos gyűjtőutunkon kb. 300 színes- és fekete-fehér felvételt készítettünk, ezenkívül mintegy 200 perc S-VHS videófilmet forgattunk. Fölvettük a kapcsolatot a „Zórü” című, havonta román és orosz nyelven megjelenő újság szerkesztőségével, mely a lipovánok egyetlen önálló újságja. Kapcsolatba léptünk a Duna-Delta Környezetvédelmi Hivatallal, mivel remélhető további kutatásainkhoz az ő engedélyükre is szükségünk lesz.

1998 augusztusában került sor második gyűjtőutunkra. A *Chileai-ág* mentén található Periprava, valamint a tőle délre eső Rosetti, Letea, Sfistofca és Cardon nevezetű településeket kerestük fel. A gyűjtésben részt vett Hegyeli Attila, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem néprajz szakos hallgatója is.

A kutatást folytatni szeretnénk az 1999. évben is, amihez mind több külföldi tudományos intézmény támogatását szeretnénk megnyerni. ■

Ethnographical Collecting Trip Through the Danube Delta

Our Danube Delta research started in October 1996. Having found enterprising ethnographical students, the collection of material could get underway. The first research trip took place in August 1997, with the aim of examining the Lipovan ethnic group. We received enormous assistance from the Tulcea "Institutul de Cercetari Eco-Muzeale Delta-Dunarii", which provided free accommodation, maps and information on the Delta.

There still exist a few purely Lipovan-inhabited villages e.g. Carcaliu, Sarichioi, Jurilovca, Periprava and Sfistofca. Most of the population lives by fishing. However, they don't act as traders, but the catch is deposited in the serhanak. The Lipovans emigrated from Russia where they had been persecuted for religious reasons. They first settled in Moldavia in the 18th century, but later were drawn to the Delta. They have retained their traditions, which are well represented in their costumes, architecture and everyday life. Lipovan villages are in constant decline, with young people moving to the cities where they forget their mother tongue and customs.

We organized a second research trip in August 1998, and we plan to continue in 1999.

Könyv- és folyóiratszemle

Habent sua fata libelli

Trogmayer Ottó – Bárkányi Ildikó

Lengyel András – Nagy Imre

Bizony, megvan a maguk sorsa, nemcsak a könyveknek, hanem az évkönyveknek is. Most, hogy több mint negyven éve indult útjára a *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, tanulságos a visszatekintés, hiszen, mint cseppben a tenger, sorsa tükrözi a hazai múzeumügy sorsát is.

1955-ben döntött úgy a területet felügyelő Népművelési Minisztérium, hogy több tekintélyes múzeumnak lehetőséget biztosít évkönyv kiadására. Ez a lehetőség ekkor már szükség-szerűség volt, hiszen a korábban egy-, kétszemélyes intézmények ekkorra, a módszeres képzésnek köszönhetően, feltöltődtek fiatal szakemberekkel, igazi kutatókkal, akiknek szellemi termékeit már nem bírták a nemzeti intézmények folyóiratai közreadni. Egyidejűleg a világ felé nyíló kiskaput is jelentettek ezek a periodikák, hiszen cserekapcsolataikon át a világ különböző szakkönyvtáraiban kaptunk helyet – s a katalógusokban pozíciót –, cserébe pedig korábban ismeretlen és számunkra megfizethetetlen könyveket kaphattunk.

Új világ nyílt előttünk, hiszen a honorárium mellett kapott száz különlenyomat újfajta, s különleges névjegy volt, melyet elküldhettünk szakterületünk bármely tekintélyes személyisé-

gének, joggal várva a jó szándékú kollegiális viszonzást.

A szegedi évkönyvnek két jogelődje is volt. Egyik, a tekintélyes *Szegedi Dolgozatok*, másik pedig a *Szegedi Városi Múzeum Kiadványai*. Kár, hogy nem lehetett kiadványunk egyik esetben sem folyamatos jogutód. A formátum tekintetében az akkori igazgató, Bálint Alajos maga döntött. Az Akadémia osztályközleményeit választotta mintául, ezért a formátum és a fehér borító. Eszünkbe sem jutott kritizálni, csak később, az újítás igényével gondoltunk a színes borítóra.

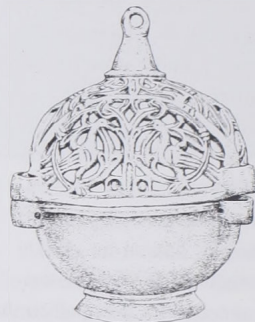
Az első évek puritanizmusa utáni áttörést a szegedi konferenciák előadásait közreadó másodkötetek jelentették. Ezzel meg is indult a differenciálódás folyamata, mely napjainkban teljessé vált. A hatvanas évek végére, a konferenciakötetek mellett egyre sürgetőbb igénnyel léptek fel azok a nagyobb lélegzetű tanulmányok, illetve szerzők, akik, amelyek terjedelmükkel az országos folyóiratok határait is túllépték. Nálunk a tanulmány terjedelmét eleve egy szerzői ívre korlátoztuk. Így született meg az az elhatározásunk, hogy a második kötetekben kismonográfiáknak is helyet biztosítunk a konferenciakötetek mellett. Ez az elhatározásunk csak részben valósulhatott meg. Sajnos az ígéretekben elkötelezett szerzők sem a határidőket, sem ígéreteküket nem tartották be. Így azután a kismonográfiák sora saját hamvába hunyt.

Összesen 36 kötet sorakozik polcomon, a repertóriumot is beleszámítva. Ez rekordnak számít a vidéki folyóiratok sorában. Az idő azonban lassan kezdett túlhaladni az évkönyvek korábbi szerkezetén. Egyre több nagy könyvtárnak jelentett ballasztot a vegyes tartalmú periodika, mely különösen a szakkönyvtárak esetében okoz felesleges terhet. Egyre gyakrabban érkeztek reklamáló levelek, melyek a késlekedő évfolyamokat hiányolták, vagy tematikai okokra hivatkozva lemondták a cserekapcsolatot.

Már több mint egy évtizede ki mertük mondani – sokak megbotránkozására, sértődésére –, hogy az évkönyvek tanulmányai három érdeklődési körre oszthatók. Vannak lokális, regionális és szupraregionális érdeklődésre számot

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

STUDIA ARCHAEOLOGICA II.

SZEGED • 1996

tartó témakörök. Ezeket durvábban provinciális, nemzeti és nemzetközi témaköröknek is nevezik. Mindenféle vitát, személyeskedést megelőzve, tudomásul kell vennünk, hogy a leglokálisabb téma is felnőhet nemzetközi szintre, ámde a tudománysszakok jellege szerint is szükséges a differenciálás.

Ez a felismert szükségesség szülte az Évkönyv korábbi tartalmi s formai egységének felbontását, gyakorlatilag új sorozat beindítását, mely, pontosabban melyek, jobban megfelelnek a kor szűkebb szakmai s könyvszerzési szükségleteinek. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve mindannyiunk egyetértésével szakterületek szerinti tanulmánykötetekre bomlott, feladva ezzel az éves periodika típusát. A Studia-kötetek a hazai muzeológia életképes tanulmánykötetei között bizonyára követőkre találnak majd.

A *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* nemrég megjelent negyedik száma is bizonyítja, hogy szerencsésnek bizonyult a váltás. A sorozat új szerkesztői, szükségből is, meg az adott lehetőségből is felismerték, hogy a korábbi szűk szerzői gárdát ki kell bővíteni. Korábban, a szegedi múzeum, majd a megye régészeti számára jelentett privilégiumot a kötet. Az új sorozat témaköre lehetőség szerint kapcsolódik a megye, illetve a tágabb dél-alföldi régió területéhez, ámde bátran vállalja az azon messze túlnyúló komplex kérdéskörök tárgyalását is. Helyet ad nagyobb lélegzetű írásoknak, s továbbra is kiáll tudományos konfe-

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

SZEGED, 1995.

renciák előadásainak közreadása mellett. Inspirálólag hat a munkatársak irodalmi munkásságának közzététele, s kíváncsian várjuk, mikor kerül sor az igazán nagy számú ásatás eredményeinek rövid közzétételére előzetes jelentés formájában.

A Csongrád megyei múzeumi szervezetben folyó tudományos kutatások eredményeit bemutató évkönyvek 1992 óta önálló soroztaként eddig két néprajzi tanulmánykötet jelent meg, 1995-ben, illetve 1998-ban. A két kötetben 18 tanulmány látott napvilágot, melyek a szerzők fő kutatási területének részeredményeit mutatják be, s tematikailag széles kört ölelnek fel. A tematikus évkönyvek elsősorban a megyebeli múzeumokban kutató etnográfusok számára jelentenek közlési fórumot, de a sorozat célja, hogy a régió paraszti kultúráját feltáró, elemző tanulmányok szélesebb körből is bemutatásra kerüljenek. Az eddig megjelent két tanulmánykötet szerzői között ennek jegyében egy-egy téma jeles, országosan elismert kutatóját is üdvözölhetjük.

A regionális eredmények közzelésére alapozott sorozatokhoz hasonlóan a *Studia Ethnographicae* küldetése is kettős: egyrészt a szaktudomány országos „vérkeringéséhez” igyek-

szik kapcsolni a megyében folytatott kutatásokat, másrészt forrásul szolgál a helyi művelődési, oktatási programok kidolgozóinak. A közölt tanulmányok tematikailag széles kört ölelnek fel, a gazdálkodástól a díszítőművészetig, s talán hagyománnyá vált a kivételes értékű források gondozott közlése is: mindezeknek a területiség elve és a szakmai kíváncsalom ad összefogó keretet. Az első kötet Szűcs Judit szerkesztésében látott napvilágot, a második kötet szerkesztője pedig Bárkányi Ildikó. A sorozat harmadik kötete előkészületben van.

Az *Irodalom- és Művészettörténeti Tanulmányok / Studia Historiae Literarum et Artium* lehetséges szakmai profilját több tényező alakította ki. Egyrészt, az évkönyv-hagyománynak megfelelően, e sorozat a múzeumi szervezetben dolgozók írásainak – írásaik egy részének felvevőhelye, függetlenül attól, hogy ezek a dolgozatok lokális tematikájúak-e. Így került bele az első kötetbe például Nagy Imre angol nyelvű tanulmánya az észak-amerikai siksági indiánok művészetéről. Másrészt, s elsődlegesen, a helyi irodalmi és művészettörténeti múltját tárgyaló írások fóruma ez – függetlenül attól, hogy a szerző múzeumi dolgozó-e, avagy más intézmény alkalmazottja. A lokális múlt földolgozó-

jaként került az első kötetbe pl. a szegedi irodalom- és művelődéstörténeti kutatás doyenje, Péter László professzor, vagy a Rutgers University-n (USA) tanító, de szegedi témákat is kutató Deborah S. Cornelius. A profil harmadik meghatározó elemét a lokális-regionális irodalmi és művészeti élet sajátos természete adja. Ehhez a közeghez ugyanis hozzátartozik egy sor, a maga nemében érdekes és színvonalas, de minőségében az országos első vonalat el nem érő helyi második és harmadik vonalbeli alkotó is. Ezekről a helyi kutatásnak számot kell adnia, tevékenységük legfontosabb eredményeit „láthatóvá” kell tennie, de nem föltétlenül hosszú, több íves tanulmányokban. A kötet Lengyel András irodalomtörténész gondozásában jelent meg. A második kötet nyomdai előkészítés alatt van.

A *Studia Historica* első kötete 1995-ben jelent meg Zombori István szerkesztésében, s 10 tanulmányt tartalmaz. Ezek között fontos, helytörténeti szempontból kiemelt jelentőségű tanulmány éppúgy található, mint pl. a csongrádi örökvaltságáról írott, s az újabban előkerült Kossuth-levelekről szóló közlés. A Történeti Osztály munkatársainak kutatásait prezentáló második kötet előkészítés alatt van. ■

Szalón 1998. 3. és 4., 1999. 1. szám

Basics Beatrix

A Szalón 1998 május-júniusi száma *Apropó* rovatában az Europa Nostra-díjas Ráday Mihállyal közöl interjút. Ráday az a személyiség, akit nem kell bemutatni, ám minden újabb megszólalása tanulságos lehet számunkra, csakúgy, mint munkásságának újabb állomásai. Ez a díj kétségtelenül olyan területét jutalmazta tevékenységének – s hangsúlyoznunk kell, hogy csak egy területét a számtalan közül – , melyen hosszú évek óta kimagasló eredményeket produkált.

A *Barangolás* rovat a gödöllői kastéllyal, és első tulajdonosával, Grassalkovich I. Antallal, az uradalom és családi központ megalapítójával, majd a család építetői tevékenységével foglalkozik. Varga Kálmán írásában a legilletékesebb tájékoztat bennünket a királyi kastély rekonstrukciójának eredményeiről és terveiről. Az úgynevezett Grassalkovich stílusban épült más kastélyok roppant érdekes oldalát illusztrálják XVIII. századi érett barokk építészetünknek.

1998 áprilisában adták át a felújított túristavándi vízimalmot, ipari műemlékeink egyik leg-

szebbikét. Hála ennek a munkának, a malom ismét működik, mint ahogy tette azt az ötvenes évek elejéig.

1996-ban egy addig magángyűjteményként létező műtárgygyűjtes, a Körmenyi-Csák gyűjtemény, mint Kortárs Magyar Képtár megnyílt a közönség számára. A kortárs magyar festészet jelentős művészeinek alkotásai láthatóak itt együtt, s a gyűjtő házaspár külföldön is többször sikeresen mutatta be kollekcióját.

Szvetnik Joachim, az 1988-ban elhunyt ötvösművész-restaurátor emlékére írta Békési Éva tanulmányát az Esterházy-gyűjtemény kincseinek restaurálásáról. Szvetnik Joachim munkájának eredménye, hogy a kincs darabjai ma már ismét eredeti szépségükben láthatóak.

A Gundel étterem – az egykori „Wampetics” – története Budapest történetének része. A pompásan felújított patinás környezet jó ideje hazai és külföldi hírességek, fontos politikai „lakomák” színhelyévé vált.

Szabóky Zsolt várfotóinak albumban való megjelenése régi műfajt folytat: az építészeti fo-

tók már a múlt században is kedveltek voltak, esztétikai értékük mellett dokumentatív szempontból is felbecsülhetetlen jelentőségűek.

A tulipán történeténél talán csak a sajtóké izgalmasabb, mindkettőről hozzáértő beszámolót olvashatunk, vonzó illusztrációkkal.

Az irodalmi művek közlésének rovatában Madách Imre romantikus elbeszélésének részletét olvashatjuk.

Radnóti Sándor kedvenc tárgyai „egy mai polgár vallomásai”-t illusztrálják. A számot a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei műemlékvédelmi tevékenységről szóló beszámoló, kiállítási- és aukciós tájékoztató zárja.

A július-augusztusi szám interjúalánya ismét közismert és közkedvelt személyiség: Cseri Miklós, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója. Sok érdekes gondolat vetődik fel a rövid interjúban, továbbemlékedésre készítve bennünket.

A Barangolás célja ezúttal Sümeg, s bizony van itt mit nézni. Egyik legromantikusabb várunk, a gyönyörű, de sajnos csendesen pusztuló püspöki palota, s a rokokó Sixtus-kápolnájának nevezett római katolikus plébániatemplom F. A. Maulbertsch által készített falképei. Nem rossz dolog néha szembesülni azzal, milyen gazdagok is vagyunk, csak jó lenne megtartani is e gazdagságunkat.

Hogy külföldi kincseket is láthassunk, Teotihuacán piramisaihoz kalauzol bennünket a következő írás. Bár jól ismertek az itteni emlékek, történetük még mindig tartogat meglepetéseket.

Kolozsváry Ernő gyűjteménye a szám megjelenésével egidőben volt megtekinthető a Múcsarnokban. Ismét egy kortárs gyűjtemény, immár klasszikusnak számító anyaggal.

Egy herendi motívum történetével foglalkozik a Porcelánmúzeum igazgatónöje. Olyannal, melynek felhasználása hosszú évtizedeken át nyomon követhető, iparművészetünk történetének jelentős fejezeteként.

Pusztai László lelkes gyűjtője a régi öntöttvas kandelabereknek. Cikkében ezekről ír, bizonyítván, hogy nemcsak gyűjti, de szakemberként ismeri is történetüket.

Munkácsy Mihály hatalmas kompozíciójának, a „Krisztus és Pilátus”-nak restaurálása lenyűgözően izgalmas történet. Szentkirályi Miklós, mint a restaurátor csoport vezetője ismerteti meg velünk, izgalmas részletnagytá-sokkal illusztrált írásában.

Mai Manó fényképész műteremháza a Nagymező utcában a fotográfia szentélye. Helyreállítás után a fényképezészet múzeumaként remélhetőleg sokkal ismerteti és szeretteti majd meg a műfajt.

A parkok, kertek épületei a romantika korában váltak nemcsak kedvelté, de nélkülözhetlenné is. A *Kertem, virágom* rovatban néhány szép példájukkal ismerkedhetünk meg.

Folytatódik a sajtók bemutatása, a Madách-elbeszélés, s ezúttal Csavlek Etelka keramikus és operaénekes mutatja be kedves tárgyait. A lapszám a szokásos *múzeumi és aukciós ajánlattal* zárul.

A legfrissebb, 1999-es első szám csaknem tematikusnak mondható, a cikkek nagy része ugyanis Sárospatakkal foglalkozik, különböző nézőpontokból. Még a szokásos interjúalanya, dr. Entz Géza, mint az Országos Műemlékvédelmi Hivatal elnöke is kapcsolódik Sárospatakhhoz, hiszen az ország egyik legszebb műemlékegyüttese a vár, az intézmény felügyelete alatt.

Éppen a várak és kastélyok eladásának kérdése az egyik legfontosabb témája a riportnak.

Sárospatak várának és kastélyának évszázadairól Feld István ír. Az épület és tulajdonosainak története mellett említi a szerző a vár jelenlegi múzeum funkcióját, s néhány problémát jelezve utal arra, hogy külön történet a várkastély műemlékvédelme. A műemléki és múzeumi funkció összehangolása a témája Román András cikkének, Dankó Katalin múzeumigazgató pedig pataki sétára invitál bennünket.

A *Gyűjtők és gyűjtemények* rovat interjúalánya Rácz István, a kortárs festészet gyűjtője.

A zirci apátsági templom barokk falképeinek restaurálása révén újabb remek XVIII. századi falképegyüttes látványa élvezhető a turisták, látogatók számára, egy olyan műemlék épületben, amely eddig is az egyik legismertebb volt a Dunántúl területén.

A *Régiségek dicsérete* rovat könyvtárak kincseit tárja elénk. André-Charles Boulle a XVIII. századi francia bútorművéség jelentős mestere. Két írás mutatja be műveit és az általa használt, róla elnevezett speciális technikát.

A farsangi mulatságok időszakában különösen aktuális Vigh Annamária cikke a régi bál meghívókról és táncrendekről.

A Millennium Szalon '98 ismertetése ismét a műgyűjtés világába vezet bennünket, s az elmaradhatatlan sajtóismertető után Lórántffy Zsuzsanna Rákóczi Györgyhöz írt levelei szolgálnak tanulsággal a *Gyertyafény mellett* rovatban.

Kedves tárgyairól Csányi Vilmos etológus professzor mesél, s a számot ismét aukciós, valamint a kiállítási körkép zárja. ■

Museum International 199. (1998/3.)

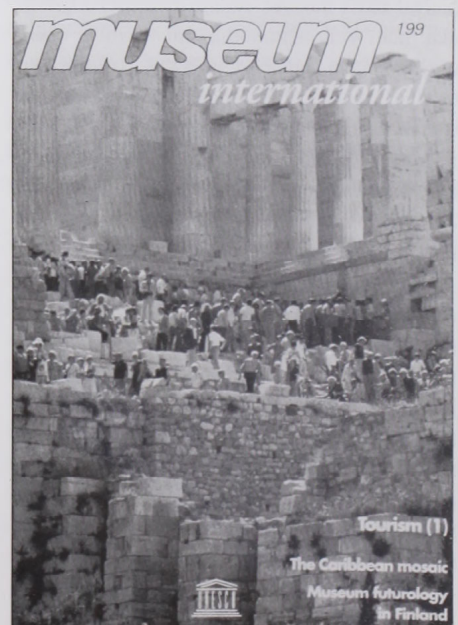
Deme Péter

„A turizmus egyértelműen a huszadik század végi élet döntő tényezőjévé vált, miután az elmúlt ötven év alatt 25 százalékkal nőtt... A múzeumokra és a kulturális örökségre gyakorolt hatása mélyreható, sokoldalú és kölcsönös: a kultúra vonzza a turistákat, a turisták pedig befolyásolják a kultúrát. A »kulturális turizmus« fogalma bekerült mindennapjaink szótárába és a szakemberek közül sokan a további növekedés legígéretesebb útjának tartják. Kultúra és üzlet, múzeum és piac, örökség és kereskedelem eme új ötvözeete figyelmet és megértést kíván, ha a turizmus – a valódi nemzetközi és kulturaközi csere – kínálta lehetőséget valóra akarjuk válto-

ni. Ez magyarázza, hogy a Museum International két számát is e témának szenteljük.”

Többek között ezekkel a sorokkal vezeti be a főszerkesztő, Marcia Lord az UNESCO negyedéves folyóiratának e számát, hivatkozva egyben az 1996 júniusában Párizsban rendezett szakértői kerekasztal 1997-ben írásban is publikált anyagára (Kultúra, turizmus, fejlesztés: a XXI. század döntő kérdései). Ezért kapta a Dosszié rovat „A turizmus kihívása” címet és közöl hat hosszabb írást e témakörből. Ezek közül az első kettőt foglaljuk össze kissé bővebben.

Yani Herreman, az ICOM Végrehajtó Tanácsának tagja, „A múzeumok és a turizmus: kultúra

és fogyasztás” címmel az utóbbi évtizedekben végzett vizsgálatokra és elemzésekre alapozva hangsúlyozza: a turizmus különösen az utóbbi tizenöt évben gazdasági, kulturális és társadalmi szempontból egyaránt döntő jelentőségű tényezővé vált, amelyet egyesek csodaszernek, mások katasztrófának tartanak a kulturális örökség szempontjából. A változások érzetetik hatásukat a múzeumok többségében is. Míg korábban a muzeológiai ismeret és egyben a döntés joga kevesek kiváltsága volt, mára számos önálló szakmai terület jött létre a „múzeumi iparban”, ami együttműködést, csapatmunkát és a döntési felelősség megosztását eredményezi.

A látogatók számának jelentős növekedése és összetételük megváltozása például arra készteti a múzeumokat, hogy egyszerre nyújtsanak kulturális információt szűkebb környezetük és a messzebből jött látogatók (vagyis a turisták) számára, egyszerre legyenek nevelő és szórakoztató intézmények, vagyis minden korábbinál aktívabb szereplői a társadalomnak.

Az utóbbi két évtized fejleményei közül Herreman kiemeli a világ számos részén tapasztalható múzeum-alapítási és -építési „rohamot”, valamint a finanszírozás rendszerében bekövetkezett döntő változásokat, a marketing megjelenését és növekvő szerepét a működéshez szükséges források előteremtésében. Elismeri, hogy mindez ugyanakkor együtt járt az állagmegóvás és restaurálás problémáinak egyre súlyosabbá válásával.

A szerző konklúziója világos: a turizmus számbeli és gazdasági jelentőségének növekedése közvetlen hatással van a múzeumok életére, működésére. Az ezzel párhuzamosan jelentkező veszélyeket fel kell tárni és az összes érintett terület szakembereinek együttműködésével kell megtalálni a megfelelő megoldásokat. A múzeumok mellett, hogy továbbra is óvják az emberiség kulturális örökségének tárgyait, közkinccsé kell tegyék ezeket az emberek, a közelben és a távolban lakók épülésére és örömére, folyamatosan keresve közben a látogatók változó igényeinek megfelelő új típusú szolgáltatásokat.

Nelson Graburn antropológus professzor (University of California, Berkeley) abból indul ki, hogy az elmúlt harmincöt évben nem csupán a turizmus adatai mutatnak meredek emelkedést (1960-ban 71 millió, 1995-ben 500 millió turista, 1992-es árakon számolva 6,900 millió, illetve 334,000 millió dollárt költve), hanem a múzeumok száma is jócskán (az Egyesült Államokban például tizenötösrésére) megnőtt.

A szerző szerint a múzeumok egyszerre „szentképek” (vagy „templomok”) és látványosságok, miközben vonzerőt jelentenek a turisták számára, egyben útikalauzaik is, amelyek segítenek eligazodni a meglátogatott terület kultúrájában. Felelősségük és feladatuk az általuk őrzött kulturális örökség megóvása, de

egyben közkinccsé tétele is, miközben nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy a globalizáció erősödésével párhuzamosan a „kulturális örökség” fogalma is alaposan megváltozott, ma már a föld minden lakója saját örökségének érezheti a tőle legtávolabb lévő műemlékeket, műtárgyakat is.

A turizmus drasztikus növekedése keltette veszélyeket természetesen Graburn is látja. A látogatók számának emelkedése kapcsán megállapítja, hogy ez kétféleképpen „tartható korban”: vagy korlátozni kell az egy adott időegység alatt beengedhető számát, vagy magas jegyárat kell megállapítani. Mindkettőre – és kombinációjukra – egyaránt bőven van már ma is példa a világban. A másik nagy veszély az, hogy számtalan új versenytárs születik. Ma már nem csupán a nemzeti parkok, rezervátumok, állat- és növénykertek, építészeti műemlékek vagy ásatási helyszínek vonzzák (és vonják el) a turisták figyelmét, hanem olyan szórakoztató (és bevétel-orientált) intézmények is, mint például a vasmúzeumok, a szafariparkok vagy a Disneyland-ek. Erre a szerző szerint az egyetlen helyes reakció, ha a múzeum is vonzóbb, attraktívabb kiállításokat és programokat ajánl. Többek között ezzel a versenyfutással is magyarázható számos speciális gyűjtőkörű múzeum alapítása, különleges kiállítás szervezése.

A múzeumok jövőjét hosszú távon Graburn szerint az biztosítja, hogy ez az egyetlen olyan intézménytípus, amelyben az emberek nem csupán a múltra és a „másokra” vonatkozó kérdésekre, hanem saját problémáik egy részére is választ keresnek és találhatnak.

A Dosszié rovat további cikkei közül Patricia Sterry írása az ún. örökségi központok (heritage centers) kialakulását, elterjedését, ennek okait és a bennük alkalmazott új módszereket elemzi, mutatja be. Terry Stevens azt emeli ki, hogy nem elég passzívan várni és elviselni a látogatókat, a múzeumoknak kölcsönösen előnyös cserekapcsolatok kialakítását kell kezdeményezniük a „vendégfogadó kultúra” (más néven a „turizmus-ipar”) intézményeivel, szervezeteivel. William Tramposch és Mihail Moldoveanu egy-egy konkrét intézmény (a Te Papa – Új-Zéland Múzeum, illetve a spanyolországi Katalóniában, Santes Creus-ban lévő ciszter kolostor) esettanulmányával érzékelteti, milyen eredményeket hozhat a turizmussal való szorosabb együttműködés.

A folyóirat közli még a Cité de l’Espace (Űrváros) program-igazgatójának, Roger Lesgardsnak a cikkét a Toulouse mellett 1997 nyarán megnyílt „témapark” tervezéséről, célkitűzéséről és a megvalósítás folyamatáról. Jean-Pierre Maréchal francia muzeológus és doktorandusz a Karibi-térség országainak muzeológiai helyzetét, problémáit tárja fel, javaslatokat is fogalmazva a szakmai munka erősítése, az

együttműködés fejlesztése terén. Raili Huopainen, a Lappföldi Múzeum igazgatója azt a programot ismerteti, amelynek keretében a futurologia módszereit és technikáit alkalmazva tárták fel, jelölték ki a múzeumokban a jövőhöz való jobb alkalmazkodás érdekében végrehajtandó strukturális változtatásokat.

Elsősorban a konzervátor-restaurátor kollegák figyelmébe ajánlható az ún. „Paviai Dokumentum”. 1997. október 18. és 22. között Európa 16 országának 45 szakembere gyűlt össze szakmai konferenciára ebben az észak-olasz városban és fogadta el egyhangúlag „A kulturális örökség megőrzése: a konzervátor-restaurátor európaisága felé” című dokumentumot, amelyet a folyóirat az ICCROM főigazgató-helyettese, Gaël de Guichen bevezető szavaival ad közre.

Minden múzeumban dolgozó szakembernek érdemes lenne viszont elolvasni Kenneth Hudson szándékosan provokatív című („Számoljuk-e fel a lehető leghamarabb az állandó kiállításokat?”) és tartalmú írását. Annál is inkább, mert ő maga is reagálásokat kér az olvasótól, miután így fejezi be cikkét: „az ’állandó kiállítás’ kifejezést és a mögötte meghúzódó filozófiát el kell felejtetni és minden kiállítást időszakosként kell felfogni, megengedve, hogy van, amelyik hosszabb ideig látogatható... az ’állandó’ és az ’időszakos’ közötti hagyományos különbségtétel idejét múlta és akadályozza a fejlődést”.

A Museum International e gondolatilag igen gazdag számában végül olvashatunk híradást a kulturális Intranetről (egy adott terület belső hálózati kommunikációs lehetőségéről), valamint néhány fontosabb szakmai eseményről, programról.

A Mir űrállomás részletének rekonstrukciója a Cité de l’Espace kiállításán – Reconstruction detail of the spacelab Mir, Cité de l’Espace

Gondolatok a Revista Muzeelor (Románia) 1998/1. száma kapcsán

Miklósi Sikes Csaba

Az utóbbi évek tapasztalata mondatja velem: recenziót írni a kevésbé hálás foglalatosságok közé tartozik. Tudott dolog, hogy a szerkesztőn, no meg az érintette(ke)n kívül nem igen olvassa el őket senki, így ezek az írások a periodikák olvasottsági indexének legvégére szorulnak. E mellett a megszólított – értelemszerűen – jobbra csak dicsérő szavakra vár, s ha ez nem így történik, jön a sértődött válaszlevél. Igaz ez akkor is, ha valaki – mint én most – a román múzeumi élet valamely szeletéről, történetesen a Revista Muzeelor egy-egy számáról próbált véleményt mondani. Én e folyóirat hasábjain már többször megtettem, de a lap volt főszerkesztője, Gavrilă Sarafolean szerint írásaim kevés sikert arattak.

„Volt” főszerkesztőről írok, mivel Sarafolean úr az elmúlt év végén nyugdíjba ment, s a folyóirat vezetését is visszavonult. Az új főszerkesztő bemutatkozó írásában említi azokat a nehézségeket, mellyekkel a folyóirat az elmúlt években szembe kellett, hogy nézzen. Ezek a nehézségek – az éppen aktuális hatalom és a kultúra, ezen belül a múzeumi élet építőnek éppen nem mondható viszonya, az alulf finanszírozás, a közöny s az ebből eredő, nem egy esetben a már-már ellenséges attitűd stb. – határokat nem ismerve, egyre inkább a kelet-európai muzeológia közös vonásává kezd válni.

Az új főszerkesztő – Virgil Stefan Nitulescu – a Revista Muzeelor 1997/4-es számában írt beköszöntő sorai alapján, dinamikus alkatnak látszik. A jelzett nehézségek ellenére, nagyon is világos elképzelések szerint kívánja folytatni a lap szerkesztését. Programját 10 pontban fogalmazta meg, az évi négyszeri megjelenést hatra – ha lehetséges akár nyolc-kencre – szeretné emelni. Ennek máris megvan a következő mélye, hiszen a számonkénti 1500 lejes (38 Ft) árat 1998. január 1-től 10000 lejre (250 Ft) volt kénytelen emelni. Ami a lap küllemét illeti, nem sokat változott. Határozott előnyére válik, hogy az utóbbi években jó minőségű papírra nyomtatva jelenik meg, s nagy kár, hogy a közepes minőségű fekete-fehér fényképek mellett, feltehetően anyagi okokból, színes fénykép ez idáig csak a borítóra kerülhetett.

V. S. Nitulescu úr a folyóiratot nyitottabbnak, szakszerűbbnek és őszintébb hangvételűnek ígéri. Indításnak 10 pontban megfogalmazott ajánlást tesz: 1. a történelmi múzeumok korszerűsége; 2. a szabadtéri múzeumok helyzete 3. a múzeumi kutatások sajátosságai; 4. a kisebbségi múzeumok; 5. a múzeumi törvény; 6.

múzeum a közösségben, barátok és ellenségek között; 7. a múzeum mint közintézmény, magán alapítvány vagy kereskedelmi társaság; 8. Bukarest kis múzeumai; 9. a múzeum és az Internet; 10. a múzeumi oktatás. Ezek a célok, bármilyen európai mércével mérve, a szakma általánosan követhető elvei közé tartoznak. A témák közül számomra három olyan kérdéskör van, amelyet külön is kiemelnek. Mindenképpen pozitív kicsengése van annak, hogy felvetődik a kisebbségek múzeumainak és gyűjteményeinek az ügye, kérdés, hogy a főszerkesztő által meghirdetett fogadókészség milyen visszhangra talál az érintettek soraiban. Úgy gondolom, mindenképpen hasznos lenne, ha a nemzetiségi gyűjtemények örei, az egymáshoz tartozás jegyében élneek ezzel a lehetőséggel.

A hatodik pont, a múzeumi szakma társadalmi helyzetének megítélését tervezi feszegetni. Sokan úgy vélik, hogy a múzeumok csökkenő anyagi támogatottságát elsősorban az adott ország (nehéz) gazdasági helyzetével lehet és kell megmagyarázni. Hogy ez mennyire nincs így, mindössze egyetlen példát szeretnék idézni. A múltkoriban alkalmam volt a Stuttgart környéki kismúzeumok vezetői közül egy párral találkozni, s ők szinte kivétel nélkül arról panaszkodtak, hogy a helyi előjárók a tűzoltókon és a focisapaton kívül, nemigen támogatnak senkit és semmit. S ott a Mercedes, a Porsche és számtalan más menő gyár és üzem árnyékában, a települések rossz anyagi helyzetére hivatkozni, nevetségesen naiv dolognak látszik. Más kérdés, hogy a múzeumokat pártsemleges területre kell tenni. Azt is megkockáztatom, hogy a múzeumvezetőknek a mindenkor hatalommal – mértékkel ugyan – de szembe kell szegülniük. Hiszen ez az a terület, ahonnan a legkönnyebb az anyagiakat elvonni. Sok-sok évtized tanúsága szerint a múzeumok voltak azok a helyek, ahol egykoron menedéket kaptak mindazon írott és tárgyi emlékek, amelyek elűntetésén fáradozott az éppen aktuális hatalom. Látható, hogy ebben a hivatásban hányféle szakmai, politikai, erkölcsi, anyagi elvárásnak és érdeknek kell eleget tenni. Ezek azok a realitások, amelyek jobbra megszabják a múzeumi élet „barátainak és ellenzóinak” körét.

A hetedik pontban megfogalmazott, egyre aktuálisabbnak tűnő kérdés: vajon napjainkban a múzeumot közintézetnek, magánalapítványnak, netalán kereskedelmi társaságnak kell tekinteni? A kérdést e térség bármely országában fel lehet ugyan tenni, de általánosan érvé-

nyes receptként, nem igen van mit hozzáfűzni. Meggyőződésem, hogy ezt a kérdést elsősorban az adott múzeum fenntartója és üzemeltetője eldönteni. Hogy a választott megoldás anyagi szempontból hatékony-e, arra a gazdasági mutatók adják meg a választ. Az olyan kérdésekre, amelyek a tudományos munka minőségéről, a kiállítások látogatottságáról, a látvány színvonaláról szólnak, majd az idő fogja megválaszolni. Ez utóbbi kérdés egyébként a (köz)ízlés és elvárás fogalmához tartozik. Van, ahol a megszokott, hagyományos kiállításmódot szeretik, s ott esetenként könyvet, képeslapot, emléktárgyat, illetve műtárgymásolatot árusító bolt is működik. Van olyan múzeum, ahol a hangsúlyozottan kereskedelmi célok irányába mutató, és interaktívnak nevezett szemléletet kedvelik.

Végezetül az új főszerkesztő tervei közül meg kell említeni azt a szándékot, mely szerint a folyóirat minden esetben egy-két témakört fog kiemelten kezelni. Ennek szellemében az első, általa szerkesztett szám középpontjában a képzőművészet, illetve a természettudomány áll. Képet kapunk az elmúlt év jelentős képzőművészeti eseményéről, Corneliu Baba (sz. 1906-ban) román festőkirály festményeit és grafikai munkáit bemutató kiállítás megnyitójáról. Az esemény rangját mutatja, hogy a bukaresti megnyitón (1997. október 15) jelen volt a román államfő, köszöntőt Andrei Plesu miniszter mondott. Mariana Cocos írása a művészeti líceumok és a múzeumok kapcsolatát mutatja be. Paul Rezeanut a Craiovai Szépművészeti Múzeum gyűjteményében található kilenc XIX. századból származó arcképről írt rangos tanulmányt. Közöttük Szathmáry Papp Károly 1875-ben készített portréja, amely az erdélyi származású, egy sor magas állami tisztséget betöltő Gheorghe Chitu (1828-1897) akadémikust örökíti meg.

A természettudományok tárgyköréből Luliana Antonie-Vlad és Rodica Ciobanu szerzőpáros négy nagyszebeni orvos-természettudós D. K. H. Czekelius (1857-1938), Eugen Worel (1884-1961), Karl Ungar (1869-1933) és Viktor Weindel (1887-1966) életútját és munkásságát mutatja be. ■

ICOM News 1998/4.

Deme Péter

A Múzeumok Nemzetközi Tanácsa magazinjának ez évi utolsó számában elsőként rövid összefoglalókat olvashatunk a 30 éve épült veronai Museo di Castelvecchio átalakításáról, a Fülöp-szigetek Nemzeti Múzeuma első egységeként idén júniusban Manilában megnyitott Museum of the Filipino People-ről és legkiemelkedőbb kiállítási tárgyairól, valamint az Israel Museum-ban (Jeruzsálemben) 1997 júniusa óta látható "Egy nap Kumranban. A Holt-tengeri szekta és tekeresei" című nagyszabású kiállításáról. Az ICOM Perui Nemzeti Bizottsága felhívása minden érintett figyelmét és segítségét kéri annak érdekében, hogy a lehető legkisebbre csökkentsék az El Niño nevű légköri jelenség negatív hatásait.

Részletesebb összefoglaló számol be az 1992 óta működő AFRICOM program célkitűzéseiről és az elért eredményekről, valamint arról az 1998 júniusi pekingi szemináriumról, amelyen nemzetközi közreműködéssel az illegális műkincs-kereskedelem és -csempészet elleni harc feladataival foglalkoztak.

A következő öt írás a múzeumok működésével összefüggésben tapasztalható gazdasági liberalizálás hatásait, előnyeit és veszélyeit járja körül. Az Olasz Nemzeti Bizottság elnöke „A múzeum kézzelfoghatatlan gazdasági értéke” címmel az 1998 áprilisában Milánóban e témakörben rendezett tanulmányi nap tapasztalatait foglalja össze, elsősorban arra a kérdésre koncentrálna, milyen viszony legyen a gazdaság és a kultúra között a múzeumvezetésben. A Holland Nemzeti Bizottság elnöke a magyar kollégák jó része számára ismert, a 21 korábban állami múzeumot érintő átalakulási folyamatot ismerteti röviden „Autonómia a múzeumoknak Hollandiában” címmel. Az ICOM Marketing and Public Relations Committee ideiglenes elnöke a szponzorálás és a fejlesztés (development) etikai dilemmáit tekinti át a bizottság 1997-es koppenhágai konferenciáján elhangzott vélemények alapján. 1997 májusában az ICOM német nyelvű nemzeti bizottságai közös tanácskozást rendeztek a Boden-tó partján. Itt hangzott el a düsseldorfi Heine Egyetem professzorának előadása, amelyből a lap egy részletet közöl „Miért van szükségük a múzeumoknak látogatókra?” címmel. Végül az ICOM CECA (a nevelés és a kulturális tevékenység kérdéseivel foglalkozó bizottság) 1997 októberi, Rio de Janeiro-ban rendezett tanácskozásáról olvashatunk „Látogatói előnyök” cím alatt.

Ismerteti a szerkesztőség annak az ICOM News értékelését kérő kérdőívnek a feldolgozást,

sát, amelyet 1998 januárjában küldtek ki a szervezet 14026 tagjának. Jóllehet a megkérdezetteknek mindössze 3.6%-a (azaz 510 fő) töltötte ki és küldte vissza a kérdőívet, ez is reprezentatív mintának tekinthető. Az elemzés szerint a válaszadók 63%-a találta jobbnak, 24%-a sokkal jobbnak a folyóiratot most, mint a néhány évvel ezelőtti átalakítást megelőzően. A válaszadók 54%-a elsősorban az ICOM tevékenységéről, 45%-a a múzeumokról szóló hírek miatt olvassa, érthető tehát, hogy a legnépszerűbb rovat a múzeumi híreket közreadó. Az elemzés alapján a szerkesztőség kisebb strukturális változtatásokat határozott el.

Ennek első lépéseként a „Kapcsolatok” rovatot felváltotta a „Múzeumi partnerek”. Ebben elsőként arról a tervezetről olvashatunk, amelyet az UNESCO készít a víz alatti kulturális örökség védelméről. Ezután az Interpol főtitkára számol be az ez év júniusában Budapesten rendezett konferenciáról, amelyen – az Európa Tanács támogatásával – ezúttal másodszer cseréltek eszmét a különböző érintett területek illetékesei a műtárgyak közép- és kelet-európai illegális kereskedelme elleni szükséges és lehetséges teendőkről (az első tanácskozást 1995-ben Prágában tartották). Az elfogadott ajánlások egyike speciális rendőri egységek felállítását sürgeti, a másik pedig azt szorgalmazza, hogy az Európa Tanács biztassa a tagországokat az 1995-ös UNIDROIT-egyezmény ratifikálására. Bejelentették azt is, hogy ez év végére elkészül az a központi adatbázis, amelyhez valamennyi tagország képviselői számítógépes úton csatlakozhatnak. A konferencia jelentőségét mutatja, hogy az ICOM új főtitkára, Manus Brinkman is aktív résztvevője volt.

Végül az október 9. és 16. között Melbourne-ben rendezett 18. ICOM-közgyűlés szakmai és szabadidős programjainak olvashatók. ■

Museumvisie 1998/3.

Deme Péter

A Holland Múzeumi Szövetség negyedéves magazinjának legfrissebb számában az első cikk a Leidenben áprilisban átadott új természettudományi múzeum tervezésének, építésének tapasztalataival, a költözködés és a berendezés problémáival, az új kiállítások jellegzetességeivel foglalkozik. A *Naturalis* néven működő intézményben nyolc tárlat várja és vonzza a látogatókat, de a gyűjtemény is teljesen új, szinte minden igénynek megfelelő raktárakba került. A múzeum az évek során összegyűlt tapasztalatokat szakmai találkozón tárta a hasonló fejlesztés előtt álló (vagy abban reménykedő) intézmények képviselői elé.

A holland múzeumokban őrzött gyűjtemények automatizált nyilvántartásával kapcsolatban végzett vizsgálatok tapasztalatait összegzi a következő írás.

A „Museum Inventarisatie Project (MUSIP)” néven indított program első gyakorlati megvalósítója Utrecht tartomány. A feladat az volt, hogy a provincia valamennyi múzeumi gyűjteményét minőség és mennyiség szempontjából térképezzék fel egy külön erre a célra kidolgozott számítógépes program segítségével. A szerző szerint így minden gyűjteményi anyagról tudni lehet, milyen a nyilvántartási, restaurálási és raktározási állapota.

„A kurátorok tartják életben a gyűjteményeket” című cikk szerint alaptalan az a félelem, hogy a múzeumon belüli tevékenységek specializálódásával, a különböző területek szakembereinek megjelenésével csökkenne a kurátorok szerepe. A folyamatot inkább olyan átrendező-désként kell felfogni, amelynek keretében a kurátortól a gyűjtemény(ek) minden korábbinál alaposabb megismerése és hatékonyabb közkinccsé tétele várható el.

A kurátor szerepének átalakulásával foglalkozó másik írás a leideni múzeumokban bekövetkezett változásokat áttekintve arra a következtetésre jut, hogy a szakemberek és az intézményvezetők közötti konfliktusok elkerülésének legjobb, leghatékonyabb módja, ha a csapatmunka eszközét alkalmazzzák.

Olvashatunk arról, hogyan érvényesül a szerzői jog a régi holland mesterek bemutatása kapcsán; tudósítást a Holland Múzeumi Szövetség tavaszi találkozójáról, ahol „A szakember az üzleti alapokra helyezett múzeumi környezetben” címmel a múzeumok változó társadalmi szerepével összefüggésben jelentkező konfliktusokról és megoldásuk lehetőségeiről hangzottak el előadások. ■

In memoriam

Dr. Bakó Ferenc (1917–1998)

Petercsák Tivadar

Egy jó évvel ezelőtt köszöntöttük 80. születésnapján a Dobó István Vármúzeumban, a múlt év novemberében pedig fekete zászló jelezte az egeri várban, hogy elhunyt Bakó Ferenc nyugalmazott megyei múzeumigazgató, a néprajztudomány doktora és Eger város díszpolgára. Ugyan tudtuk, hogy több hónapja erőn felüli küzdelmet folytat a kíméletlen betegséggel, mégis mindnyájunkat megdöbbentett a hír: meghalt Feri bácsi! Elment az a tudós muzeológus, aki ezer szállal kapcsolódott a hevesi tájhoz, de szerteágazó munkásságával nemcsak egy szűkebb régiót „szolgált”; könyveivel, tanulmányaival, kiállításával az egész magyar tudományosságot és a köz művelődését gyarapította.

Bár az első önálló feladatot a sárospataki múzeum megszervezése jelentette számára, az ott megszerzett tapasztalatok alapján nevezték ki 1952-ben a Heves-Egeri Múzeum igazgatójának. Ami az ezt követő évtizedekben Egerben és Heves megyében a múzeumok fejlesztése során történt, az valamilyen formában mind Bakó Ferenc nevéhez fűződik. A Buttler-házban készítette az első állandó kiállítást a város és a megye történetéről. Tevékenységének fő színhelye azonban az egeri vár volt. Hála az Ő elszántságának és kitartásának, 1957-ben sikerült meggyőznie a helyi és országos szerveket, hogy a hősi falak között múzeumot kell létesíteni. Neki köszönhető, hogy megkezdődött a gótikus püspöki palota, majd egyéb vári építmények rekonstrukciója. Ő volt az alapítója és három évtizeden keresztül elnöke az Egeri Várbaráti Körnek, amely irányítása alatt fontosnak tartotta a vár történeti hagyományainak ápolását és széleskörű megismertetését.

A várban sorra nyíló történeti, néprajzi, természettudományi és képzőművészeti kiállítások szervezésén túl volt ideje a gyűjtemények gyarapítására is. Az igazgatói teendők mellett hosszú ideig a megye egyedüli néprajzkutatójaként maga végezte a tárgy-gyűjtés és leltározás sok időt kívánó munkáját. Több ezerre tehető az általa gyűjtött műtárgyak száma, amelyek a kismesterségektől a népi kerámián, szőlészeti-borászati eszközökön keresztül a pásztorfaragásokig terjednek. Létrehozta a tudományos kutatás számára nélkülözhetetlen adattárakat és fotótár-

rat, amelyben a maga készítette több mint tízezer fényképfelvétel ma már megismételhetetlen kortörténeti dokumentum.

1962-ben természetes volt, hogy Bakó Ferenc lett az akkor megalakult Heves Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója is. Már 1957-ben aktív részvétele mellett jött létre a gyöngyösi Mátra Múzeum, 1969-ben pedig a Hatvany Lajos Múzeum Hatvanban. Múzeum-szervező munkásságának sajátos vonulatát jelenti a megye népi műemlékeinek a megmentése, a tájházak létesítése.

Bakó Ferenc mindig nagy súlyt fektetett a tudományos kutatómunkára. Már 1963-ban elindította és szerkesztette az Egeri Múzeum Évkönyvét (később AGRIA). Munkatársai számára példát jelentett a források szigorú kritikai elemzése, a megállapítások alapos mérlegelése. Nem követte a múltó divatokat, tudományos programját négy fő téma köré csoportosítva következetesen valósította meg. Az etnikai csoportok, az etnicitás témakörben az ún. „palóc-kutatás” szervezésével, kérdőívek és módszertani kiadványok megjelenítésével, a *Palócok* című négy kötetes munkával és a kanadai magyarokról írott monográfiával alkotott maradandót. Fiatal kutatóként kezdett foglalkozni az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó népszokások vizsgálatával. Példaszerűek a felsőtárkányi lakodalomról vagy a májusfa állításról írott dolgozatai. Egyedülálló hazai teljesítmény a *Palócföldi lakodalom* című monográfiája. A paraszti háziiparok, kézműipar, és a tárgykötő népművészet kutatói számára nélkülözhetetlenek Bakó Ferenc munkái. A Bükk-hegység mészégetőiről készült tanulmányai, a tiszai iparosok és a falusi társadalom kapcsolatát feldolgozó monográfiája (Kézművesség egy alföldi faluban) úttörő jellegű. Tudósi életművének kiemelkedő területét alkotja a településformák és településtörténet, valamint a népi építészet vizsgálata. A *Parasztházak és udvarok a Mátra vidékén* című kitérő monográfia mellett a *Bükk-i barlanglakások* és az *Egeri borospincék* című könyvei jelzik a fontosabb állomásokat.

Nyugdíjasként is aktív életet élt, s az utóbbi két évtizedben nemcsak tanulmányokat, könyveket írt, de részt vett a tudományos és helyi

közéletben is. Az MTA felkérésére rendszeresen opponált doktori és kandidátusi értekezéseket. Szűkebb hazájában, Heves megyében a helyi sajtóban, televízióban ismeretterjesztő cikkeivel, műsorok készítésével is az értékek megmentését és megismertetését szolgálta. Élénk figyelemmel kísérte a megye múzeumainak tudományos tevékenységét, s publikációi nem hiányozhattak évkönyveinkből, kiadványainkból.

Életem meghatározó élményei közé tartoznak azok a közös gyűjtőutak, amelyeket a 80-as években a palóckutatás során Tarnaleleszen, Szilvásváradon, Mátraszőlősen végeztünk. Hiányozni fognak a vele folytatott beszélgetések, amelyek során a múzeumi munkához adott segítő szándékú tanácsokat, vagy a pincetörténeti kutatásai legújabb eredményeiről számolt be.

Ma még felmérni sem tudjuk, mennyit veszítettünk távozásával. Bakó Ferenc, az ember element, de emléke munkásságában örökké megmarad! Az általa gyűjtött műtárgyak és fényképek ezrei, a tudományos kutatási eredményeit őrző könyvei és tanulmányai emlékeztetnek rá, követendő példát jelentenek a mai és az eljövendő generációk számára. ■

Dr. Ferenc Bakó (1917–1998)

The life and work of Ferenc Bakó is tied to Eger, where he moved in 1952. As museum curator he established a prestigious museum in Eger Castle, extended the Heves county museum organization, and assisted in the creation of several local museums (Gyöngyös, Hatvan) and regional houses. In 1963 he launched the Eger Museum Annual (AGRIA). His name is linked to the organization and management of the extensive Palóc research project, as well as the publication of a four-volume monograph. He was instrumental in gathering a rich collection of ethnographical articles. Among his many unique scientific research programmes he won particular acclaim for studies on folk architecture, handicrafts and social ethnography, and folk customs.

A Pulszky Társaság hírei

Választmányi és elnökségi ülések

A Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület elnöksége és a MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztősége a tagság és az érdeklődők tájékoztatása, valamint a tájékoztatási kötelezettség teljesítése érdekében új rovat indítását határozta el. Reméljük, az itt olvasható információk érdeklődésre tarthatnak számot az olvasók körében.

Választmányi ülés (1998. november 12.)

A PT–MME rendkívüli, tisztújító és alapszabály-módosító közgyűlését (lásd MM 1998/4. 32-34. o.) követően ült össze első ízben a választmány. A napirenden egyetlen téma szerepelt: az elnökség megválasztása. Az előkészítő bizottság és az ülés elnöke, *Kecskeméti Tibor* kérdésre *Bakayné Perjes Judit* és *Nagy László Gábor* bejelentette, hogy a két tisztség közül, amire megválasztották őket, a választmányi tagság mellett döntöttek. Az elnökség hét tagjára tett javaslatok és a tisztségviselőkkel szemben támasztott elvárások megfogalmazása után a 21 tagú testület jelen lévő 14 tagja (a többiek kimentették magukat) két fordulóban titkosan szavazott. Ennek eredményeképpen a Pulszky Társaság elnöke *Matskási István* lett (10 szavazattal), ügyvezető elnöke *Deme Péter* (12), főtítkára *Kriston Vízi József* (13), alelnökei *Bodó Sándor* (10), *Cseri Miklós* (10), *Poroszlai Ildikó* (10), *Viga Gyula* (9). A választmányi ülésen bejelentették, hogy az Ellenőrző Bizottság elnöke *Vándor László*, tagjai *Gócsáné Moró Csilla* és *Gáspár János* (miután az előtte álló, több közgyűlési szavazatot kapott *Ignác Erzsébet* visszalépett), a Számvizsgáló Bizottság elnöke *Zádor Tamás*, tagjai *Németh Lászlóné* és *Elekes Szentágotai Enikő*.

Elnökségi ülés (1998. december 3.)

Az első ülésére *Bodó Sándor* (hivatalos okból történő) távollétében került sor. A testület elsőként felhatalmazta az ügyvezető elnököt, hogy a közgyűlésen elfogadott új alapszabályt és a szükséges kísérő dokumentumokat beadja a Fővárosi Bírósághoz.

Az elnökség áttekintette a testületen belüli munkamegosztás kérdéseit és a közös dön-

téshozás lehetőségeit, továbbá a társaság pénzügyi helyzetét, valamint az adminisztráció átszervezésének lehetőségeit, módjait. Ezt követően úgy döntött, hogy az elnök, ügyvezető elnök és főtítkár mellett *Bodó Sándor* alelnöknek is aláírási jogot ad a bank felé. A testület levélben kért találkozót *Visy Zsolt* kulturális helyettes államtitkártól.

A főtítkár előterjesztésére az elnökség elfogadta a MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztőségének javaslatát, amely szerint a folyóirat felelős kiadója *Matskási István*, lapalapító és a szerkesztő bizottság elnöke *Éri István*, felelős szerkesztője *Deme Péter*, főszerkesztője *Selmeczi Kovács Attila*, a szerkesztőség tagjai *Basics Beatrix*, *Korsós Zoltán*, *Kriston Vízi József*, *Wellmann Nóra*, *Wollák Katalin*. Egyidejűleg úgy döntött, hogy a folyóirat ügyeivel (terjesztés, népszerűsítés, stb.) később részletesen foglalkozik.

Az elnökség egyetértett az ügyvezető elnök javaslatával, hogy a társaság indítson belső információs hírlevelet, de úgy foglalt állást, hogy bár az utóbbi évek tevékenységének dokumentumanyaga együtt van, egyelőre megjelentetését elhalasztja.

Elnökségi ülés (1999. január 14.)

Az ülésen betegsége miatt nem vett részt *Cseri Miklós*. A testület jelenlévő tagjai hozzájárultak *Somogyi Krisztina* ügyvezető titkár alkalmazásához 1999. január 1. és március 31. között; *Surányi Péterné* ügyintéző és *Probstner Ágostonné* gazdasági ügyintéző alkalmazásához január 1-jétől, illetve január 15-től december 31-ig. Egyidejűleg úgy döntöttek, a gazdasági ügyintéző is aláírási joggal bír a bank felé.

Az elnökség áttekintette a társaság működésének pénzügyi és egyéb feltételeit, elhatározta az iratanyag egy helyen történő egyesítését, és további erőfeszítéseket kért az elnököltől a székhely (Könyves Kálmán krt. 40.) stabilizálása, esetleges bővítése érdekében.

A testület megvitatta és elfogadta az *Éri István* 70. születésnapja alkalmából tervezett köszöntő ülés tervezett programját. (A március 5-i rendezvényről a MM 1999/2. számában olvashatnak részletesen.)

Az ülésen örömmel nyugtázták, hogy sor kerül a kért találkozóra *Visy Zsolttal*. (A január 20-i megbeszélésen a résztvevők tájékoztatták a helyettes államtitkárt és a Közgyűteményi Főosztály vezetőjét a társaság ez évi terveiről, feladatairól, programjáról.) Ezután elhatározták, hogy *Hámori József* miniszternél levélben ajánlják fel a hazai múzeumügy szakmai érdekvédelmi szervezete, a Pulszky Társaság közreműködését a Néprajzi Múzeum elhelyezésével kapcsolatban felállítandó bizottságban. (A miniszteri válasz arra tett ígéretet, hogy a bizottság javaslatáról fogja kérni a társaság véleményét.)

Az elnökség júniusig meghatározta üléseinek időpontját (február 11, március 11, április 8, május 13, június 10.); február 18-ra összehívta a választmányi ülést; úgy döntött, hogy belső hírlevél helyett a MAGYAR MÚZEUMOK hasábjain ad tájékoztatást a testület működéséről; megállapodott a különböző helyekre benyújtandó pályázatokról; felkérte *Poroszlai Ildikót* és *Viga Gyulát* alelnököket, hogy megfelelő előkészítés után tegyenek javaslatot régióreferensi hálózat kialakítására, megbízta *Poroszlai Ildikót* a kismúzeumok tagozatának újjászervezésével, *Viga Gyulát* a múzeumi baráti körök és támogató szervezetek feltérképezésével és a velük való együttműködés javítására vonatkozó javaslatok kidolgozásával.

Elnökségi ülés (1999. február 11.)

Az időjárás *Viga Gyulát* megakadályozta a jelenlétben. Az elnökség megállapodott abban, hogy milyen beszámolót és munkatervet, valamint pénzügyi beszámolót és költségvetési javaslatot terjeszt a választmány február 18-i ülése elé. Tudomásul vette az elnök bejelentését, amely szerint (a Magyar Természettudományi Múzeum jóvoltából) a MAGYAR MÚZEUMOK főszerkesztője számára egy szoba áll rendelkezésre a Könyves Kálmán körüti épületben; az ügyvezető elnök tájékoztatását *Surányi Péterné* bejelentéséről, hogy február 1-től nem kíván tovább dolgozni; a március 5-i ünnepi ülés előkészítéséről, valamint a folyóirat előállítására szóló új ajánlatról, az utóbbi kapcsán felhatalmazta a szerkesztőség veze-

tőt a további tárgyalásokra. A testület a tagdíjjal kapcsolatban érkezett néhány kérdés kapcsán leszögezte, hogy a közgyűlés által elfogadott tagdíjból nem áll módjában engedményt adni, akkor sem, ha a tag a MAGYAR MÚZEUMOK illetménypéldányára nem tart igényt. Végül úgy döntött, hogy a holland-magyar múzeumi együttműködés keretében megvalósuló programokért a vezetés részéről az ügyvezető elnök a felelős.

Választmányi ülés (1999. február 18.)

Napirend előtt az elnökség és a választmány nevében Deme Péter köszönte meg Surányi Péternének az elmúlt időszakban a társaság működése érdekében végzett munkáját. A testület 16 jelenlévő tagja ezt követően megvitatta és egyhangúlag elfogadta a Pulszky Társaság 1998. évi működéséről szóló beszámolót és pénzügyi mérlegét.

Hosszabb vita bontakozott ki az 1999. évi munkaterről és a költségvetési tervezetről, valamint a tagok, a választmány és az elnökség együttműködéséről. A hozzászólók felhívták a figyelmet arra, hogy a pályázati támogatások bizonytalansága miatt óvatosan kell bánni a pénzügyi tervekkel. A testület egyetértett azzal, hogy a jövőben már az év vége

előtt készüljön el a tagozatok és a PT programterve a következő évre, így jobban fel lehet készülni a pályázatokra. A munkatervet a jelenlévők a módosításokkal egyhangúlag elfogadták, a költségvetés tervezetét pedig tudomásul vették.

A testület elfogadta Cseri Miklós meghívását a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba, és a következő ülést június 10-re tűzte ki. Felkérte a menedzsment tagozatot, hogy ekkorra dolgozzon ki javaslatot a PT arculatának kialakítására.

A Pulszky Társaság munkaterről az 1999-re

1. A MAGYAR MÚZEUMOK c. folyóirat megjelentetése. Az V. évfolyam négy számának negyedévi rendszerességgel történő kiadása, az írások összegyűjtése, a szerkesztés, tördelés és a nyomdai előkészítés elvégzése, valamint a lap terjesztése.

2. „Az év múzeuma 1998” pályázat meghirdetése, elbírálása és a díjak odaítélése. Eredményhirdetés és díjkiosztás a Múzeumi Majális alkalmából.

3. A Múzeumi Majális rendezvény (május 15-16.) megszervezésében és lebonyolításában való közreműködés.

4. A magyar-holland múzeumi együttműködés keretében a nemzeti kulturális örökség ré-

sztét képező múzeumi gyűjtemények kezelési problémáival foglalkozó konferenciák, szakmai rendezvények, valamint a kis múzeumok vezetői számára továbbképzési program megszervezése és lebonyolítása az Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma finanszírozásában.

5. Közreműködünk a kulturális örökség védelméről szóló 1997. évi CXL. törvény végrehajtására készülő miniszteri rendeletek és a tervezett törvénymódosítás előkészítésében és szakmai véleményezésében.

6. További folyamatos tagtoborzás.

7. Szakmai tagozataink munkája keretében fórumot biztosítunk a múzeumi munka különböző területein felmerülő problémák megvitatására, a szakmai továbbképzésre.

8. Folytatjuk „A magyar múzeumok 200 éve” című programot, kiadványok, kiállítások előkészítését.

9. Továbbra is közreműködünk a hátrányos helyzetben lévő muzeális közgyűjtemények műtárgyvédelmi problémáinak megoldásában.

10. Nemzetközi múzeumpedagógiai és közművelődési konferencia szervezésében és kapcsolódó kiadvány megjelentetésében veszünk részt a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Oktatási Minisztérium pénzügyi támogatásával. ■

E számunk szerzői

Basics Beatrix dr. (1956)
művészettörténész
főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Bárkányi Ildikó (1958)
etnográfus
osztályvezető
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Deme Péter dr. (1950)
középiskolai tanár
főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Dömötör János dr. (1922)
művelődéstörténész
ny. múzeumigazgató
Tornyai János Múzeum
Hódmezővásárhely

Fári Irén dr. (1956)
történész
muzeológus
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Fodor Ferenc (1957)
etnográfus
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Gaskó Béla dr. (1949)
osztályvezető
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Halmágyi Pál dr. (1948)
történész
múzeumigazgató
József Attila Múzeum
Makó

Juhász Antal dr. (1935)
etnográfus
kandidátus
egyetemi tanár
JATE Néprajzi Tanszék
Szeged

Kovács Tibor dr. (1940)
régész
kandidátus, Ph. D.
főigazgató-helyettes
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Kovács Vilmos dr. (1961)
őrnagy
főmuzeológus
Hadtörténeli Múzeum
Budapest

Kürti Béla dr. (1948)
régész
főmuzeológus
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Lengyel András dr. (1950)
irodalomtörténész
főmuzeológus
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Lipták Mária (1944)
népművelő
osztályvezető
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Markos Gyöngyi dr. (1948)
etnográfus
főmuzeológus
József Attila Múzeum
Makó

Miklósi Sikes Csaba (1947)
műemléki szakmérnök
múzeumigazgató
Városi Múzeum
Sümege

Nagy Imre dr. (1955)
művészettörténész
kandidátus
tudományos igazgató
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Nagy Vera (1955)
etnográfus
mb. múzeumigazgató
Tornyai János Múzeum
Hódmezővásárhely

Petercsák Tivadar dr. (1947)
etnográfus
kandidátus
megyei múzeumigazgató
Dobó István Vármúzeum
Eger

Rózsa Gábor (1944)
földmérő mérnök
Kosztai József Múzeum
Szentés
Szabó Géza dr. (1959)
régész
Szekszárd

Szabó Márta (1949)
főtanácsos
Magyar UNESCO Bizottság
Budapest

Szabó Mátyás dr. (1932)
ny. osztályvezető
Nordiska museet, Stockholm
Wien

Szalontai Csaba (1967)
régész
főmuzeológus
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Szűcs Judit dr. (1947)
etnográfus
múzeumigazgató
Tari László Múzeum
Csongrád

Tímárné Balázs Ágnes dr. (1948)
vegyszermérnök
főtanácsos
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Tóth Ferenc dr. (1928)
történész
ny. múzeumigazgató
József Attila Múzeum
Makó

Trogmayer Ottó dr. (1934)
régész
kandidátus
ny. megyei múzeumigazgató
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Vörös Gabriella dr. (1952)
régész
megyei múzeumigazgató
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Varga Kálmán dr. (1953)
történész
igazgató
Királyi Kastély Múzeum
Gödöllő

Wagner István (1939)
történész
megyei múzeumigazgató-helyettes
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

Zombori István dr. (1949)
történész
osztályvezető
Móra Ferenc Múzeum
Szeged

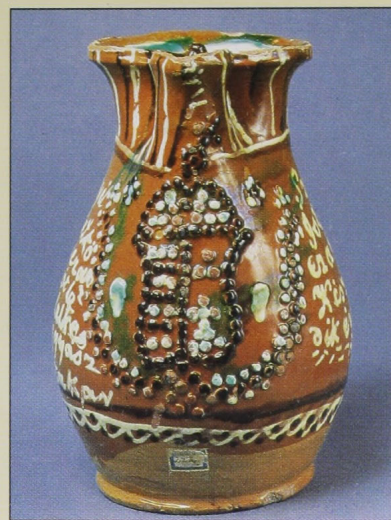
**1848-49 EMLÉKEZETE
CSONGRÁD MEGYÉBEN
MEMORY OF 1848-49
IN CSONGRÁD COUNTY**

Mézeskalács mintafa címeres karddal (Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely) — A sword shaped gingerbread mould, decorated with the Arm of Hungary

Az aradi vértanúk emlékművének makettje — Monument of Martyrs of Arad (mock up)

Kancsó (mihók), Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely — "Mihók" Jug from the Tornyai János Museum, Hódmezővásárhely

Butella, Koszta József Múzeum, Szentes — Bottle from the Koszta József Museum, Szentes

Tárgyak az Aradi Múzeum vendégkiállításából — Objects from the guest exhibition of the Aradi Museum

Pipatórium, Móra Ferenc Múzeum, Szeged — Pipe-rack from the Móra Ferenc Museum, Szeged

MAGYAR MÚZEUMOK

